

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

**СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА
БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ
АКТОРІВ**

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА
БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ**

**ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА
БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ**

Збірник наукових праць

За загальною редакцією кандидата історичних наук, доцента

С.В. Толстова

КИЇВ 2017

УДК 94(100)+327.3-327.8
ББК ТЗ(0)+Ф4
С-83

Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 6 від 8 червня 2017 року)

Рецензенти:

Мартинів А.Ю. – доктор історичних наук, професор
Некряч А.І – доктор політичних наук, професор
Яковенко Н.Л. – доктор історичних наук, професор

Редакційна колегія:

Толстов С.В., к.і.н., доц. (загальна редакція);
Мітрофанова О.О., к.політ.н., с.н.с. (відповідальний редактор);
Перга Т.Ю., к.і.н., с.н.с. (редактор).

Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К.: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. – 150 с.
ISBN 978-966-02-8259-9

У збірнику наукових праць представлені статті учасників Всеукраїнської наукової конференції «Зовнішньополітичні стратегії держав євроатлантичного співтовариства: історія та сучасність», проведеної Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України» 11 квітня 2017 року.

У статтях авторів збірника висвітлено актуальні проблеми міжнародних відносин у контексті формування зовнішньополітичного курсу різних країн світу. Проаналізовано тенденції та особливості зовнішньополітичних позицій США, держав ЄС та діяльності провідних міжнародних організацій на різних етапах еволюції міжнародної системи. Розглянуто вплив міжнародно-політичних процесів на стан безпеки України.

УДК 94(100)+327.3-327.8
ББК ТЗ(0)+Ф4

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.
Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.*

ISBN 978-966-02-8259-9

© Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
----------------	---

ЧАСТИНА І ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ФОРМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

<i>Толстов С.В.</i> Євроатлантичне співтовариство в умовах перехідного стану міжнародної системи	6
<i>Фомін С.С.</i> Євроскептицизм в країнах ЄС та його вплив на зовнішню політику Євросоюзу	16
<i>Кривонос Р.А.</i> Мультилатералізм у зовнішньополітичній стратегії ФРН.....	26
<i>Мітрофанова О.О.</i> Парламентські вибори у Франції 2017 р. та динаміка рейтингу президента Е. Макрона	35
<i>Нагнибіда О.О.</i> Принцип нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії (1973-2009 рр.)	41
<i>Вонсович О.С.</i> Перспективи розвитку відносин НАТО з Європейським Союзом у сфері безпеки	52

ЧАСТИНА ІІ ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ США

<i>Васильєв О.А.</i> Роль науково-технічного прогресу у формуванні зовнішньополітичної концепції США	59
<i>Цанко О.М.</i> Суперництво між КНР і США щодо впливу на пострадянські країни Центральної Азії.....	67
<i>Мирончук О.А., Мирончук А.С.</i> Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів США (DARPA) в системі міжнародного наукового обміну: новий досвід та потенційні можливості для української наукової спільноти	76
<i>Годлюк А.М.</i> Зовнішньополітичні пріоритети адміністрації Д. Трампа.....	86

ЧАСТИНА ІІІ

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

<i>Тодоров І.Я.</i> НАТО і війна на Сході України (2014-2017 рр.)	102
<i>Чекаленко Л.Д.</i> Задачі національної безпеки України: нове прочитання...	109
<i>Добровольська А.Б.</i> Трансформація пострадянського простору як чинник регіоналізації Євразії в умовах формування багатопольного світу	114
<i>Пугачова-Лакішик Д.В.</i> Оборонна політика ЄС: сучасні підходи та перспективи	124
<i>Сацький П.В.</i> Безпекові аспекти відносин УНР із Німеччиною й Австро-Угорщиною у березні-квітні 1918 р.	129
<i>Фесенко М.В.</i> Безпекові питання в контексті реформування ООН.....	137
Відомості про авторів	148

ПЕРЕДМОВА

Зміни в позиціонуванні держав та міждержавних об'єднань, що спостерігалися впродовж останніх років, свідчать про суттєву корекцію політичного світогляду як на урядовому рівні, так і загалом у середовищі партій і рухів, які впливають на формування внутрішньої та зовнішньої політики провідних країн світу.

У багатьох випадках мова йде не тільки про тактичний перегляд зовнішньополітичних цілей і засобів їх досягнення, але й про політико-аксіологічні зміни, що стали наслідком поширення неонаціоналістичних поглядів у середовищі політичних кіл США, країн Європи та низки неєвропейських країн. Ознаками цього тренду можна вважати національно орієнтовану по своїй суті програму президентства Д. Трампа, референдум про вихід Великої Британії зі складу ЄС, зміни в політичному курсі таких країн, як Польща, Угорщина та Чехія, апробацію оновленої версії німецького націоналізму в програмі партії «Альтернатива для Німеччини», посилення впливу й політичної підтримки різних угруповань правих націоналістів та євроскептиків. Поряд із цим у країнах ЄС спостерігалася активізація регіональних політичних рухів, спрямованих на відновлення незалежності провінційних автономій (Каталонія, Шотландія, Корсика).

В перебігу подій 2016-2017 рр. доцільно звернути увагу на ухвалення доктринальних документів ЄС і США, які окреслюють стратегічне бачення сучасних міжнародно-політичних реалій та формулюють загальні цілі, інтереси, принципи та підходи в контексті мінливої міжнародно-політичної взаємодії. Відзначимо, що в обох згаданих документах – «Глобальній стратегії ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки» (2016 р.) та новій Стратегії національної безпеки США (2017 р.) – в основу покладено наскрізний принцип посилення стійкості чи пружності (resilience) їх політичних і економічних систем. При цьому СНБ США, враховуючи наслідки парадигмальних змагань і «гібридних війн» останніх років, декларує відхід від тлумачення міжнародної ситуації як одномірного стану миру чи війни, що можна вважати промовистою ознакою «нового мислення» ХХІ ст.

Статті цього збірника присвячені дослідженню загальних проблем та прикладних аспектів зовнішньої політики європейських країн, США, Китаю та проблематиці міжнародної безпеки. Автори статей збірника приділяють значну увагу взаємодії між США, ЄС і НАТО, а також питанням, пов'язаним з конфліктом на сході України, його впливом на міжнародні відносини та стан національної безпеки держави.

Завідувач відділу трансатлантичних досліджень
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»
С.В. Толстов

ЧАСТИНА І

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ФОРМИ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

УДК 94:327.53-57

Толстов С.В.

ЄВРОАТЛАНТИЧНЕ СПІВТОВАРИСТВО В УМОВАХ ПЕРЕХІДНОГО СТАНУ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. та її політичні наслідки мали суттєвий вплив на міжнародні відносини. Зміни в міжнародній системі зумовили змістовну корекцію зовнішньополітичних стратегій держав євроатлантичного простору. Обрання президентом США Д. Трампа стало поштовхом до зміни пріоритетів зовнішньої політики США та відносин у середовищі умовного євроатлантичного співтовариства. Внутрішні ускладнення в межах європейського інтеграційного проекту та початок процесу Brexit стали поштовхом і до перегляду концепції міжнародної безпеки ЄС, традиційних форм політичних і безпекових відносин між США та ЄС, а також між ЄС та НАТО. Нова реальність зумовила дискусію про життєздатність неоліберального міжнародного порядку, який ґрунтувався на трансатлантичній солідарності та видавався непохитним упродовж 1990-х – першої половини 2000-х рр.

Ключові слова: стратегія, концепція, зовнішня політика, безпека, євроатлантичне співтовариство, міжнародна система.

Толстов С.В. *Евроатлантическое сообщество в условиях переходного состояния международной системы.*

Глобальный финансово-экономический кризис 2008-2009 гг. и его политические последствия оказали существенное влияние на международные отношения. Изменения в международной системе обусловили содержательную коррекцию внешнеполитических стратегий государств евроатлантического пространства. Избрание президентом США Д. Трампа стало толчком к изменению приоритетов внешней политики США и отношений в среде условного евроатлантического сообщества. Внутренние трудности европейского интеграционного проекта и начало процесса Brexit стали толчком и к пересмотру концепции международной безопасности ЕС, традиционных форм политических отношений между США и ЕС, а также между ЕС и НАТО. Новая реальность обусловила дискуссию о жизнеспособности неоллиберального международного порядка, который основывался на трансатлантической солидарности и представлялся незыблемым на протяжении 1990-х - первой половины 2000-х гг.

Ключевые слова: стратегия, концепция, внешняя политика, безопасность, евроатлантическое сообщество, международная система.

Tolstov S. *The Euro-Atlantic Community within the Transitional Stage of the International System.*

The global financial crisis of 2008-2009 and its political consequences had a significant impact on international relations. Changes in the international system led to a substantial correction of the foreign policy strategies of the Euro-Atlantic states. The election of Donald Trump as the US President was the impetus to change the priorities of the US foreign policy and relations among the conventional Euro-Atlantic community. The internal difficulties of the European integration project

and the beginning of the Brexit process have also triggered a revision of the EU's international security concept, as well as the traditional forms of political relations between the US and the EU, and between the EU and NATO. The new reality evoked a discussion on the viability of the neoliberal international order based on transatlantic solidarity which seemed unshakable throughout the 1990s and the first half of the 2000s.

Keywords: *strategy, concept, foreign policy, security, Euro-Atlantic community, international system.*

Глобальна фінансово-економічна криза 2008-2009 рр. прискорила зміни в системі міжнародних відносин. Найбільш відчутно це позначилося на балансі сил і впливів, який встановився після й багато в чому внаслідок розпаду СРСР та процесів глобалізації 1990-х рр. Деякі з новітніх тенденцій були передбачені дослідниками у прогностичних розробках, що стосувалися можливих зрушень у відносинах між провідними державними суб'єктами. Інші ж виявилися лише в ході поточної взаємодії міжнародних акторів упродовж останнього десятиліття.

Поштовхом до формування нової конфігурації міжнародних відносин та переорієнтації політичних процесів стало зростання економічної ваги провідних незахідних держав, що мали власне бачення глобального устрою та дотримувалися відмінного політичного позиціонування. На думку західних авторів, зростання ролі важливих незахідних країн становило виклик принципам «ліберального інтернаціоналізму», адже такі країни, як Бразилія, Китай, Індія та інші мали «відмінний від західного культурний, політичний, економічний досвід» і сприймали світ крізь призму своїх антиімперських й антиколоніальних традицій [1].

Однак суперечності загострювалися й поміж країнами євроатлантичного співтовариства. Цьому сприяли системна криза європейського інтеграційного проекту, невдачі на переговорах між США та ЄС щодо створення «трансатлантичного торговельно-інвестиційного простору», поява на Близькому та Середньому Сході територій, контрольованих радикальними ісламістами та зрештою обрання Д. Трампа президентом США. В своїй сукупності ці чинники породжували сумніви в стабільності глобальної гегемонії співтовариства західних держав та їхніх політичних партнерів поза зоною Євроатлантики. Як зазначав професор Прінстонського університету Дж. Айкенберрі, песимістично налаштовані коментатори були схильні розцінювати ці явища як пряму загрозу ліберальному світовому порядку, уявна альтернатива якому малювалася у вигляді «системи конкуруючих і розрізнених блоків, розмежування сфер впливу, регіонального суперництва та мереж меркантилізму» [1].

Залишаючи осторонь теоретичні оцінки стану багатополярності та тенденцій еволюції міжнародної системи доцільно відзначити, що головною й безсумнівною ознакою глобальної палітри початку ХХІ ст. стало посилення розбіжностей між суспільно-політичними, економічними та соціокультурними інтересами різних країн світу. Усвідомлення нерівних можливостей підштовхувало уряди багатьох країн все більш наполегливо обстоювати власні програми й підходи без огляду на запрограмовану матрицю центр-периферійних відносин, закладену наприкінці 1980-х рр. Цьому вочевидь сприяла критична переоцінка результатів глобалізації та низки стратегічних

невдач зовнішньої політики США, таких як нерезультативні з погляду їх політичних наслідків військові операції в Афганістані та Іраку, інтервенція країн-членів НАТО у Лівії, руйнування й соціальні лиха в перебігу інтернаціоналізованого військового конфлікту в Сирії, невиразна позиція щодо російсько-українського конфлікту й неспроможність припинити розгортання ракетно-ядерної програми КНДР. Розхитуванню традиційних уявлень сприяли й демонстративна відмова російського керівництва від загальних правил та обмежень у відносинах європейської безпеки та настання «ери рішучості» в політиці острівного будівництва КНР у Південнокитайському морі.

Зміни у міжнародних відносинах різною мірою впливають на позиціонування окремих країн та міждержавних об'єднань, що дістає відображення в корекції зовнішньополітичних концепцій і доктрин. Серед головних факторів, які мають враховуватися в оцінках поточного зовнішньополітичного позиціонування державних і колективних суб'єктів міжнародних відносин, доцільно відзначити наступні:

- Спостерігається важка й подекуди болісна переоцінка наслідків глобалізації. Якщо впродовж 1990-х рр. глобалізація сприяла посиленню економічного впливу США та ЄС і розглядалася переважно як «американський проект», то на початку 2010 р. її наслідки все більшою мірою пов'язувалися з прогресуючою деіндустріалізацією США та інших розвинених країн євроатлантичної спільноти.

- На тлі боргової та бюджетної кризи у державах євроатлантичного співтовариства суттєвих конкурентних переваг здобули окремі країни з експортноорієнтованими економіками, насамперед КНР і деякі експортери енергоресурсів.

- Глобальні економічні дисбаланси призвели до загострення конкуренції між індустріально розвиненими державами. Це спричинило суттєві суперечності в ході переговорів та зрештою припинення спроб створення Трансатлантичної зони вільної торгівлі та інвестицій, а також скасування за рішенням президента Д. Трампа угоди про Транстихоокеанське партнерство (ТТП).

- Домінування США та їхніх союзників у військово-технологічній сфері виявилось менш тривким, аніж на це розраховували структури військового планування, і далеко не абсолютним. Успіхи Росії та КНР у розбудові військових потенціалів обумовили посилення гонки озброєнь, потребу в значній модернізації ядерних і звичайних озброєнь і вимушене збільшення військових витрат.

У цьому ракурсі видається важливим відстеження низки об'єктивних та суб'єктивних обставин, які впливають на концептуальні підходи країн євроатлантичного простору. Серед них пріоритетне значення мають:

- загострення політичних, структурних та ідеологічних суперечностей між урядовими колами США та низки країн ЄС;

- девальвація напрацьованих у попередній період механізмів політичної координації між США та провідними країнами ЄС;

- криза постбіполярної моделі європейської безпеки у зв'язку з російсько-українським конфліктом та в ширшому розумінні – його міжнародно-політичними наслідками;

- усвідомлення зростання небезпеки в зв'язку з розмороженням локальних конфліктів та посиленням російського політичного впливу в Східній та Південно-Східній Європі;

- автономізація політичного курсу Туреччини і політико-аксіологічний конфлікт між турецьким керівництвом та урядовими колами країн ЄС;

- розробка та втілення адміністрацією США нових політичних проектів та ініціатив у регіонах Близького та Середнього Сходу і Центрально-Східної Європи.

Перелічені аспекти вказують на виникнення принципово нової конфігурації в політичних і безпекових відносинах країн євроатлантичного регіону, яка загалом відображає суперечливі ознаки становлення багатополлярної міжнародної системи. З урахуванням цих тенденцій виглядає доцільним аналіз нових мотивів та змістовних акцентів, які знаходять відображення в зовнішньополітичних стратегіях держав євроатлантичного простору.

Після тривалих попередніх дискусій Європейська Рада 28 червня 2016 р., менше ніж через тиждень після британського референдуму про вихід з ЄС (23 червня 2016 р.), схвалила «Глобальну стратегію ЄС у сфері зовнішньої політики та безпеки» [2]. Нова стратегія замінила попередній, надто загальний за змістом доктринальний документ, прийнятий ще 2003 року, який вочевидь утратив цілераціональну функцію. Показово, що в новій стратегії сучасний стан справ відверто названо «екзистенціальною кризою» як усередині ЄС, так і за його межами. Наголошуючи на тому, що громадяни країн ЄС та «весь світ» зацікавлені в «сильній Європі», автори документу акцентували увагу на необхідності усунення існуючих загроз, що перешкоджають європейському проекту, який «приніс безпрецедентний мир, розквіт і демократію» [2, р. 7, 13].

Показово, що криза європейської безпеки визначається як зовнішній чинник («європейська система безпеки була порушена на сході від наших кордонів»). Серед основних існуючих загроз згадуються тероризм і насильство, які несуть лихо для країн Північної Африки, Близького Сходу, а також для Європи. В документі відзначено, що в окремих регіонах Африки економічне зростання відстає від демографічного, зростає напруга в Азії, а зміни клімату спричиняють додаткові ускладнення.

Разом з тим, стратегія нагадує про величезні можливості, що їх надають «глобальне зростання, мобільність і технічний прогрес», а також зміцнення партнерських відносин ЄС з третіми країнами, які «забезпечують умови для нашого добробуту й дозволяють все більшій кількості людей уникати бідності, жити довше й вільніше». В якості головної мети проголошено зміцнення єдності Союзу та забезпечення його важливої сукупної ролі у світі на засадах спільних інтересів, принципів, пріоритетів та цінностей [2, р. 7]. Показово, що градація пріоритетів має саме таку послідовність, а саме – інтереси, принципи, цінності.

Концепція безпеки ЄС містить наступні елементи:

- ЄС має чіткий намір сприяти збереженню миру й «забезпечувати безпеку своїх громадян і регіону». Висловлено розуміння, що внутрішня безпека ЄС залежить від миру та стану середовища за межами кордонів Союзу.

- Добробут вважається неподільним. Це підкреслює важливість реалізації цілей сталого розвитку в усьому світі, існування «відкритої та справедливої» міжнародної економічної системи і безперешкодного доступу до «спільних глобальних просторів та ресурсів» (global commons).

- ЄС обстоює «світовий порядок, побудований на правилах». Ключовим принципом такого порядку має бути багатосторонність, а ООН – його основою.

- Принципи ЄС ґрунтуються на поєднанні реалістичної оцінки стратегічної обстановки, ідеалістичного прагнення побудувати кращий світ та «принципового прагматизму» в зовнішніх діях. При формуванні зовнішньої політики пріоритет мають внутрішні інтереси Союзу.

- В умовах взаємозалежності ЄС співпрацюватиме з іншими акторами. ЄС буде відповідальним глобальним гравцем, однак наполягає на «спільній відповідальності» держав та міждержавних об'єднань [2, р. 8].

- Поміж основних географічних напрямків спільної зовнішньої та безпекової політики в стратегії виокремлено регіони Середземномор'я, Близького Сходу та Африки, трансатлантичні відносини, взаємозв'язок між добробутом Європи і безпекою в Азії та співробітництво в Арктиці.

Серед поточних пріоритетів зовнішньої політики ЄС вказано п'ять напрямів:

- Посилення заходів, спрямованих на гарантування безпеки Союзу, включно зі зміцненням «стратегічної автономії» в сферах оборони, боротьби з тероризмом, кібербезпеки, енергетики і стратегічних комунікацій. З цією метою «країни-члени ЄС мають втілити в життя зобов'язання про взаємну підтримку і солідарність, закріплені в (установчих) Договорах». Водночас ЄС забезпечуватиме свій внесок у систему колективної безпеки в Європі в тісній взаємодії зі своїми партнерами, у першу чергу з НАТО.

- Підтримка державної та соціальної стійкості в країнах, розташованих на схід і південь від ЄС (від Центральної Азії до Центральної Африки). В межах політики розширення відзначена важливість «процесу прийняття нових членів на засадах суворих і справедливих умов для зміцнення стійкості в країнах Західних Балкан і Туреччині». Привабливість ЄС у межах Європейської політики сусідства має сприяти перетворенням у суміжних країнах та поза суміжним простором.

- Комплексний підхід до розв'язання конфліктів з використанням всеосяжних партнерських угод. ЄС буде сприяти зміцненню миру на засадах комплексного та «всеосяжного підходу до вирішення конфліктів і криз». ЄС має діяти на всіх стадіях конфліктного циклу, включно з попередженням, діями з реагування на кризу, інвестуванням в стабілізацію та недопущенням дочасної відмови від участі у попереджувальних заходах у разі виникнення нового конфлікту.

- Сприяння регіональним кооперативним системам. Відзначається важливість регіональної співпраці та добровільних форм регіонального

управління, які дозволять краще впоратися з загрозами безпеці, скористатися економічними можливостями глобалізації й позитивно впливатимуть на міжнародні відносини. Відкриті до співпраці регіональні системи вважаються основним засобом, який має сприяти підтримці миру і сприятливих умов розвитку ЄС у ХХІ ст.

- Просування глобального управління в ХХІ ст. ЄС підтримує повноваження ООН і прагне багатостороннього міжнародного порядку, побудованого на правилах і нормах міжнародного права. Ці наміри передбачають не тільки збереження, а й трансформування існуючої системи [2, р. 9-10].

Як бачимо, в новій стратегії ЄС мова йде про наміри участі в різних формах глобального та регіонального управління з метою поліпшення керованості міжнародними процесами й чіткішого визначення конкретних цілей у різних регіонах. Висловлено намір посилити автономну роль Союзу в сферах оборони й безпеки (аж до забезпечення повного спектру оборонних можливостей для реагування на зовнішні кризи). Оскільки «співпраця в питаннях оборони має стати нормою» [2, р. 45], це вимагатиме створення міцної європейської оборонної промисловості. Стратегічна автономія відграватиме вирішальне значення для збереження спроможності Європи ухвалювати власні рішення й діяти відповідним чином у якості «спільноти безпеки» [2, р. 10-11, 20, 45]. Більш надійна європейська оборона важлива й для забезпечення здорового трансатлантичного партнерства зі США [2, р. 20].

В стратегії ЄС викладено поточне бачення стану європейської безпеки. В цьому сенсі визнається загроза «миру і стабільності в Європі», спричинена порушенням Росією міжнародного права, дестабілізацією ситуації в Україні та тривалими конфліктами в регіоні Чорного моря, які стали «викликом для основ європейської системи безпеки» [2, р. 33]. Серед міжнародних організацій ЄС наголошує на зміцненні співпраці з Радою Європи і ОБСЄ – «панєвропейською організацією», що має трансатлантичні зв'язки і «становить основу європейської системи безпеки» [2, р. 33-34].

Декларуючи намір захищати міжнародне право, демократію, права людини, співробітництво і право кожної держави вільно визначати своє майбутнє, ЄС в якості одного зі своїх стратегічних завдань підтверджує зацікавленість у відносинах з Росією. Передумовою для поліпшення цих відносин вважається «повне дотримання міжнародного права і принципів, покладених в основу європейської системи безпеки включно з Гельсінкським Заключним актом і Паризькою Хартією». ЄС має намір сприяти стійкості східних сусідів і «обстоюватиме їх право вільно визначати ступінь зближення з ЄС». Разом з тим, враховуючи взаємозалежність ЄС і Росії, ЄС «буде взаємодіяти з Росією ... у випадках, коли їхні інтереси перетинаються». Перелік питань, по яких сторони вже співпрацюють, може бути доповнений проблематикою кліматичних змін, співпрацею в Арктиці, морською безпекою, освітою, спільними дослідженнями і прикордонним співробітництвом [2, р. 33].

На виконання цілей стратегії Європейська служба зовнішніх дій розробила «План дій» у сфері безпеки та оборони, затверджений Європейською Комісією

30 листопада 2016 р. На його основі восени 2017 р. було узгоджено пакет заходів, що стосується визначення нових політичних завдань, забезпечення їх фінансування та способів виконання Спільної декларації ЄС-НАТО від 8 липня 2016 р.

Нові політичні цілі мають забезпечити більшу увагу ЄС до розвитку оборонного комплексу. Для фінансування розробок у галузі оборони створюється Європейський оборонний фонд. Проте затверджені плани поки що не передбачають створення європейської армії, генерального штабу на штатт ставки Верховного головнокомандуючого Об'єднаними збройними силами НАТО в Європі чи територіальної оборони, яка мала б дублювати функції НАТО. Мова йде про посилений режим військової співпраці між ЄС і НАТО, яка охоплює 42 конкретних напрямів й має піднести відносини цих інституцій на новий рівень. Такий підхід має надати ЄС більші можливості сприяти миру й безпеці в регіоні свого сусідства і за його межами.

Черговим кроком стало підписання 13 листопада 2017 р. декларації країн ЄС про наміри приймати участь у «постійному структурному співробітництві з питань безпеки та оборони» (PESCO). На практиці участь у PESCO складатиметься з двох частин – зобов'язань і проектів. Початковими учасниками угоди стали Австрія, Бельгія, Болгарія, Греція, Естонія, Кіпр, Іспанія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Польща, Румунія. Словаччина, Словенія, Угорщина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія та Швеція, які виявили наміри спільно вдосконалювати обороноздатність, інвестувати в спільні проекти, посилювати оперативну готовність та забезпечувати спільне реагування на кризові ситуації. 14 грудня до цього проекту приєдналися Ірландія та Португалія. Нова форма співпраці охоплюватиме 25 з 28 країн ЄС, адже Лісабонський договір передбачає можливість асиметричної й добровільної участі держав-членів в оборонній взаємодії. Таким чином осторонь від PESCO залишилися тільки Велика Британія, Данія та нейтральна Мальта.

Зміни в світогляді європейської політичної еліти були чималою мірою прискорені розходженнями в оцінках й суперечностями з адміністрацією Д. Трампа. Ще на етапі передвиборчої кампанії позиціонування Д. Трампа було побудовано на запереченні переконань американського істеблішменту в незмінності місії США як гаранта неоліберального світового порядку та лідера західного світу. Такий ревізіоністський підхід зберігався і після інавгурації в низці указів, заяв і політичних рішень. Серед них – прагнення повернути до США втрачені внаслідок глобалізації виробничі потужності, захист кордонів від небажаних іммігрантів, реформування НАТО та переведення на самоокупність безпекової допомоги союзникам. У посланні до Конгресу США (28 лютого 2017 р.) Д. Трамп закликав союзників і партнерів у Європі, на Близькому Сході та в АТР до «справедливого розподілу» військових витрат. Підтвердивши намір дотримуватися зобов'язань перед партнерами і союзниками, Д. Трамп водночас наголосив, що бачить своє завдання в тому, аби «представляти США, а не весь світ» [4].

Проголошений Д. Трампом курс «Америка понад усе» ґрунтувався на запереченні масштабних і довготривалих військових кампаній у віддалених регіонах. На загал, феномен Д. Трампа полягав у тому, що він наважився безапеляційно поставити питання, чи вартий статус глобального лідера витрат, які випливають із надмірних зовнішніх зобов'язань військового і політичного характеру. Вже початкові кроки президентства Трампа засвідчили, що, попри силові переваги та значно більші, ніж в інших країн військові та дипломатичні можливості, лідерство США не вважається автоматичною статусною функцією. Найбільш гостру критику з боку європейських опонентів Трампа викликали його вимоги про вирівнювання оборонних видатків у межах НАТО. Відзначимо, що такий підхід не був несподіваним. Адже і президент Б. Обама, принаймні на двох останніх самітах альянсу, вимагав від європейців збільшити оборонні витрати до рівня 2% ВВП. Проте лише Трамп наважився відкинути політкоректність і розпочати відверту дискусію про матеріальну ціну безпекових гарантій.

Під впливом гострих дискусій та суперечностей в середовищі політичної верхівки республіканської партії, політична програма Д. Трампа була піддана суттєвій корекції. Попри відмову від традиційних установок і спроби перегляду основних постулатів зовнішньополітичного курсу, адміністрація Трампа була змушена враховувати настрої політичного істеблішменту. Ухвалений Конгресом у липні 2017 р. закон про «Протидію супротивникам Америки за допомогою акту про санкції» консолідував обмеження, запроваджені проти Ірану, Російської Федерації та Північної Кореї, чим поставив подальші дії президента та уряду під нагляд з боку законодавчого органу [5]. Законодавче закріплення санкцій означало збільшення ролі Конгресу в регулюванні санкційних режимів проти найвідвертіших «супротивників Америки». Принагідно Конгрес ухвалив окреме визначення, яке стосується безпекових гарантій союзникам згідно ст. 5 Північноатлантичного договору 1949 р. та підтверджує принцип колективної оборони між членами НАТО. Разом із тим, «санкційний акт» спростував розрахунки російського керівництва на розподіл геополітичних сфер впливу в форматі «концерту» великих держав або формальної змови на кшталт «Ялти-2».

При поверховому огляді процес формування зовнішньополітичного курсу адміністрації Трампа виглядав як доволі хаотичний і непослідовний. Однак такі оцінки справедливі лише частково. Оцінюючи досвід зовнішньої політики США впродовж 2017 р., можна констатувати наступні тенденції:

- Адміністрація Д. Трампа бачить головну небезпеку в ядерних приготуваннях Північної Кореї, яка шантажує США та американських союзників на Далекому Сході. Діапазон розбіжностей з цього приводу усередині адміністрації США окреслюють заяви Трампа про можливість знищення КНДР та непоодинокі запевнення держсекретаря Р. Тіллersona, що головна вимога США полягає у забезпеченні відмови КНДР від ядерного статусу політичними методами. В обмін на це США готові обіцяти, що не намагатимуться змінити чи скинути північнокорейський режим, не наполягають на прискоренні об'єднання Південної та Північної Кореї й не робитимуть спроб перетину американськими військами 38-ї паралелі [6].

- Політика на Близькому Сході позначена переосмисленням реальних можливостей та укладенням нових тактичних домовленостей. Адміністрація Д. Трампа відмовилася від офіційних закликів до повалення режиму Б. Асада в Сирії й водночас збільшила обсяги підтримки іракській армії та курдському ополченню. Попри попередні наміри адміністрація не скасувала участь США в міжнародній угоді щодо іранської ядерної програми. Загальним пріоритетом близькосхідної політики вважається опора на Ізраїль, Саудівську Аравію та блок монархій Перської затоки, які мають становити сукупну силу проти Ірану.

- Нова стратегія в Афганістані, проголошена 22 серпня 2017 р., засвідчила відтермінування планів повного виведення американських військ. За президентства Б. Обами їх чисельність була скорочена з 90 тис у 2011 р. до 8,4 тис. на початок 2017 р. Нові нормативи передбачають збільшення американського контингенту, ймовірно до 14-15 тис. військових, та можливість відновлення їх участі у бойових операціях.

- У відносинах з європейськими країнами політичне керівництво США надає відверту перевагу двосторонньому формату. Загострення суперечностей між США та низкою урядів країн ЄС вказує на глибокі розбіжності, що навряд чи можна пояснити суто прагматичними інтересами чи ціннісними уподобаннями.

- Прихід Д. Трампа до влади супроводжувався гіпертрофованою артикуляцією російського фактору в громадсько-політичному житті США в зв'язку з розслідуванням втручання російських урядових відомств у президентські вибори. Попри висловлені представниками адміністрації Д. Трампа вельми гострі оцінки політики Росії, його оточення не відкидало можливості досягнення компромісів. Хоча під тиском Конгресу адміністрація Д. Трампа була змушена відмовитися від намірів масштабної «геополітичної змови» з Москвою, Державний департамент зберігав налаштованість на пошук домовленостей з Китаєм щодо врегулювання кризи на Корейському півострові та з Росією в контексті стабілізації ситуації в Сирії та Україні.

В новій редакції стратегії національної безпеки США, підписаній Д. Трампом 12 грудня 2017 р., серед загроз міжнародній безпеці фігурують Росія та Китай як держави-ревізіоністи, які підривають міжнародний порядок та ігнорують верховенство права, Іран і Північна Корея як «режими-відступники» та недержавні терористичні угруповання. Відзначається, що Москва задіяла «комбіновані методи саботажу, дезінформації та пропаганди», які провокують кризу довіри, а Пекін вдається до «економічної агресії». Документ підтверджує, що головними зовнішньополітичними цілями США залишаються глобальне домінування та підтримання миру «з позиції сили» [7]. СНБ-2017 переслідує мету захисту американського способу життя, забезпечення добробуту американського народу, збереження миру за допомогою сили і просування американського впливу. З цією метою адміністрація США має намір підтримувати «сприятливий для США баланс сил» [7, р. II].

В концептуальному відношенні відмову від розуміння міжнародної ситуації як однорідного стану миру чи війни можна вважати найбільш серйозним висновком СНБ-2017. В документі зазначено, що жорстка

міжнародна конкуренція між провідними державами стала постійним явищем на світовій арені. Тому державним структурам США, котрі схильні сприймати світ у бінарних термінах, таких як «стан або миру, або війни», слід відмовитися від спрощеного сприйняття дійсності [7, р. 28]. Адже супротивники США, вдаючись до тих чи інших кроків, не воюють з ними в американському розумінні цього поняття. Тому для просування власних інтересів США слід прийняти відповідні «правила гри» й суттєво підвищити свою конкурентоспроможність на геополітичній арені [7, р. 32].

Європейські критики Д. Трампа акцентують увагу на його відступі від традицій трансатлантичної солідарності. Проте змістовно проблема видається набагато глибшою. Накопичення державного боргу в понад 20 трлн. дол., зростання дефіциту торговельного балансу, наслідки деіндустріалізації та конкурентні втрати стали головними передумовами та мотиваційними чинниками зовнішньополітичних експериментів адміністрації Д. Трампа. Вони засвідчили пошук нової моделі безпекового та зовнішньополітичного позиціонування на кшталт розробленої на експертному рівні ще в 1990-х рр. стратегії офшорного балансування, згідно з якою США матимуть змогу скоротити зарубіжну військову, а подекуди – й політичну присутність. Водночас проголошена ставка на прагматизм поєднується з обіцянками провадити політику «з позиції сили» та планами модернізації збройних сил, які гарантують провідну роль США в міжнародній системі. Однак ці плани й декларації не дають відповіді, яким чином США можуть вирішити головні зовнішньополітичні проблеми, такі як регіональна криза на Середньому Сході, в епіцентрі якої залишається війна в Сирії та Іраку, ядерна програма Північної Кореї та багаторічна воєнна кампанія проти ісламського екстремізму в Афганістані. До того ж ситуацію ускладнюють рішення, зумовлені суто ідеологічними уподобаннями, на кшталт визнання Єрусалиму столицею Ізраїлю.

В контексті політичних змін у євроатлантичному регіоні все більш очевидним видається небажання політичного керівництва США брати на себе відповідальність за подолання кризи європейської безпеки. Така тенденція зумовлює неминучість суттєвого перегляду відносин між США та ЄС і новий розподіл ролей у НАТО.

Попри тривалі дискусії та рішення, ухвалені в 2016-2017 рр., лідери ЄС і досі не знайшли адекватного співвідношення між спільною політикою безпеки і оборони ЄС і компетенцією НАТО. Адже до НАТО входять не всі члени ЄС, а серед самих країн-членів ЄС не всі беруть участь у програмах оборонного співробітництва. Навіть за умови створення Євроармії, в осяжній перспективі європейці навряд чи зможуть побудувати власну європейську систему стримування, спроможну забезпечувати захист простору ЄС і територій країн-членів. До того ж, власна повномасштабна система оборони ЄС бачиться не тільки витратним, але й внутрішньо нестабільним проектом, який може спричинити небажані побічні наслідки у формі загострення суперечностей зі США та деградації НАТО.

З другого боку стрімке охолодження в відносинах зі США підштовхує лідерів ЄС переглядати орієнтири міжнародної стратегії та навіть модифікувати

завдання власного інтеграційного проекту. Скорочення ролі США в європейських справах змушує провідні країни ЄС брати на себе непритаманну дотепер відповідальність за гарантування безпеки євроатлантичного регіону й шукати новий баланс відносин з США і Великою Британією як з «колишніми трансатлантичними державами-лідерами» аби зберегти потенціал для відновлення багатосторонньої координації позицій у межах «колективного Заходу» за більш сприятливих умов у майбутньому.

Використані джерела та література:

1. Айкенберри Дж. Будущее либерального мирового порядка / РСМД. 9 августа 2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.russiancouncil.ru/inner/?id_4=8007#top-content
2. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. – Brussels, June 2016. – 56 p.
3. Пакет мер ЕС в сфере безопасности и обороны / European External Action Service. 19/10/2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/17110/пакет-мер-ес-в-сфере-безопасности-и-обороны_ru
4. Trump's Speech to Congress: Video and Transcript // The New York Times. – 2017. – Feb. 28.
5. H.R. 3364 Countering America's Adversaries Through Sanctions Act (An Act to provide congressional review and to counter aggression by the Governments of Iran, the Russian Federation, and North Korea, and for other purposes). 115th Congress (2017-2018). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/all-info>
6. U.S. would like dialogue with North Korea at some point: Tillerson / Reuters. World News. – 2017. – Aug 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mobile.reuters.com/video/2017/08/01/us-would-like-dialogue-with-north-korea?videoId=372231208&videoChannel=117760>
7. Trump D.J. National Security Strategy of the United States of America. December 2017. – Washington, DC: The White House, 2017. – VI, 56 p.

УДК 330.341.1

Фомін С.С.

ЄВРОСКЕПТИЦИЗМ В КРАЇНАХ ЄС ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ЗОВНІШНІЮ ПОЛІТИКУ ЄВРОСОЮЗУ

У статті проаналізовані основні причини сучасних проявів в країнах-членах ЄС вкрай критичного ставлення до процесів євроінтеграції та діяльності органів Євросоюзу – явища, яке отримало назву «євроскептицизм». Серед таких причин найважливішими є негативні, кризові процеси в економіці багатьох країн-членів ЄС, які, як вважають євроскептики, є наслідком членства в Євросоюзі, а також ліберальна міграційна політика, яку пропагує керівництво ЄС. Аналізується вплив, який євроскептицизм здійснює на зовнішню політику Євросоюзу, зокрема, на подальші можливості його розширення.

Ключові слова: євроскептицизм, міграція, безробіття, фінансово-економічна криза, стагнація, соціальна держава.

Фомин С.С. Евроскептицизм в странах ЕС и его влияние на внешнюю политику Евросоюза.

В статье проанализированы основные причины современных проявлений в странах-членах ЕС крайне критического отношения к процессам евроинтеграции и деятельности органов Евросоюза – явления, которое получило название «евроскептицизм». Среди таких причин наиболее важными являются негативные, кризисные процессы в экономике многих стран-членов ЕС, которые, как считают евроскептики, являются следствием членства в Евросоюзе, а также либеральная миграционная политика, которую пропагандирует руководство Евросоюза. Анализируется влияние, которое евроскептицизм оказывает на внешнюю политику ЕС, в частности, на дальнейшие возможности его расширения.

Ключевые слова: *евроскептицизм, миграция, безработица, финансово-экономический кризис, стагнация, социальное государство.*

Fomin S. Euroscepticism in the EU Member States and its Impact on the EU Foreign Policy.

The article analyses the causes of the present critical attitudes in the EU member states to the processes of European integration and the activities of the European institutions known as Euroscepticism. Among such causes the most important are the economic crisis which the eurosceptics consider as a consequence of the EU membership and the malicious immigration policy advocated by the EU authorities. The author reveals the impact of Euroscepticism on the EU's foreign policy and the prospects of its further enlargement.

Keywords: *Euroscepticism, migration, unemployment, financial and economic crisis, stagnation, social state.*

Євроскептицизм, тобто критичне ставлення до процесів європейської інтеграції і діяльності керівних органів Євросоюзу, не є якимось новим явищем, адже він існує з моменту створення ЄС. Однак якщо раніше євроскептицизм був маргінальним явищем, то в останні роки він набув значної популярності серед населення країн-членів ЄС, що виражається в значних електоральних успіхах тих політичних сил, які виступають під гаслами євроскептицизму. Цілком зрозуміло, що поширення євроскептичних настроїв в Євросоюзі впливає на політику урядів країн-членів ЄС і на політику його керівних органів. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати причини сучасного зростання популярності євроскептицизму, сутність тих тез, які висувують євроскептики, та показати, як євроскептицизм впливає на зовнішню політику Євросоюзу, зокрема, в галузі подальшого розширення.

Євроскептицизм в країнах-членах Євросоюзу є предметом вивчення багатьох дослідників. У своєму аналізі автор спирався на роботи таких авторів, як Н. Брак, Н. Стартін, Б. Галгоші, Я. Лешке, Р. Грім, П. Бурас, Я. Куйш, К.-О. Ланг, Ф. Магдофф, Б. Фостер, К. Шульц, Г. Вайнштейн, И. Семененко. Крім того, були проаналізовані політичні установки і цілі різноманітних партій і угруповань, які виступають з критикою Євросоюзу.

Євроскептицизм – явище неоднорідне: можна виділити радикальний євроскептицизм і поміркований євроскептицизм. Радикальний євроскептицизм пропагують як численні ліві, так і праві націоналістичні партії [1, р. 242-245]. Серед правих націоналістичних партій найбільш значними є Національний фронт у Франції, Партія незалежності Об'єднаного Королівства, яка зіграла значну роль в забезпеченні позитивного результату в ході британського

референдуму про вихід з ЄС, Австрійська партія свободи, Рух за кращу Угорщину (Йоббік), Шведські демократи, Партія свободи (Нідерланди), Ліга Півночі (Італія), Золота Зоря (Греція), Партія фінів (Фінляндія), Фламандський інтерес (Бельгія), Датська народна партія, Національно-демократична партія Німеччини. Майже всі ці партії (за винятком Національно-демократичної партії Німеччини) більш-менш представлені в Європарламенті, а деякі з них – і в парламентах своїх країн.

Критика на адресу Євросоюзу з боку лівих партій в основному сконцентрована на економічних аспектах його діяльності. Ліви розглядають Євросоюз як організацію, яка була створена для захисту інтересів глобалістської капіталістичної системи. На думку лівих, лише ліквідація несправедливої, експлуаторської капіталістичної системи в європейських країнах, заміна її на систему соціалістичну може привести до створення дійсно рівноправного союзу європейських країн.

Критика Євросоюзу з боку радикальних євроскептиків спрямована, перш за все, проти ліберальної міграційної політики ЄС, яка фактично стимулює масову імміграцію з країн «третього світу». Радикальні євроскептики вважають, що така міграція є загрозою для існування європейської цивілізації, для безпеки і національної ідентичності корінних європейських народів і вимагають закрити кордони своїх країн для іммігрантів насамперед з країн «третього світу», особливо для мігрантів з ісламських країн, які, на думку націоналістів-євроскептиків, несуть з собою загрозу «ісламізації Європи». Крім того, радикальні євроскептики піддають критиці політику Євросоюзу в економічній галузі, яку вважають шкідливою для розвитку національних економік своїх країн. Зокрема, в країнах-членах Євросоюзу представники радикального євроскептицизму виступають за повернення до національних валют. Радикальні євроскептики засуджують легалізацію одностатевих шлюбів, впровадження «сексуальної освіти» в середніх школах, виступають проти так званої «ювенальної юстиції». Таким чином, представники радикального євроскептицизму розглядають Євросоюз як організацію, яка діє всупереч національним інтересам корінних європейських народів і виступають за повернення європейським країнам повного національного суверенітету у зовнішній і внутрішній політиці, за вихід їх країн із ЄС шляхом проведення загальнонаціональних референдумів за зразком референдуму, який відбувся у Великій Британії (так званий «Брексіт»), в результаті якого ця країна почала процедуру виходу з ЄС. Майбутні стосунки між європейськими країнами (тобто, в разі ліквідації Євросоюзу) радикальні євроскептики розглядають як спільноту дружніх, незалежних, повністю суверенних країн. При цьому економічна інтеграція між європейськими країнами повинна обмежуватися зоною вільної торгівлі, яка не передбачає ніяких наднаціональних органів і єдиної митної і зовнішньоекономічної політики. Так, наприклад, М.Ле Пен пропонує замість Євросоюзу створити «Європейський альянс вільних і суверенних держав», який дозволить європейським країнам об'єднатися в проектах, які не суперечать їх національним інтересам.

На відміну від радикальних євроскептиків, представники помірною євроскептицизму не ставлять під сумнів необхідність збереження Євросоюзу, але при цьому висловлюють багато критичних зауважень щодо діяльності наднаціональних органів ЄС, його економічної і міграційної політики. В тих країнах, що входять до Єврозони, помірні євроскептики виступають за повернення до своїх національних валют. Вони також наголошують на необхідності глибокого реформування Євросоюзу з метою повернення країнам-членам національного суверенітету з низки питань економічної і міграційної політики. Зокрема, помірні євроскептики виступають за обмеження міграції до країн ЄС. Серед політичних сил, які можна віднести до помірною євроскептицизму, слід виділити партію «Альтернатива для Німеччини», польську партію «Право і справедливість» і партію «Угорський громадський союз» (Фідес).

Поширення євроскептичних поглядів серед населення країн-членів ЄС сприяло тому, що євроскептичні партії отримали суттєву електоральну підтримку в ході виборів, які нещодавно відбулися в деяких європейських країнах. Так, в ході виборів у ландтаги низки федеральних земель та Бундестаг ФРН «Альтернатива для Німеччини» отримала суттєві успіхи, а у Франції лідер Національного фронту М.Ле Пен в другому турі президентських виборів отримала майже 34% голосів. Її партія за числом виборців є важливою політичною силою і тільки система парламентських виборів у Франції, яка складається з двох турів голосування, не дає можливості Національному фронту отримати належне представництво в парламенті, оскільки в другому турі всі інші партії об'єднують свої зусилля аби не допустити Національний фронт у парламент. У Польщі до влади прийшла правоконсервативна партія «Право і справедливість» під керівництвом Я. Качинського, а в Угорщині – партія «Угорський громадський союз» (Фідес), лідер якого В. Орбан займає посаду голови уряду Угорщини. Ці партії і сформовані на їх основі уряди виступають за реформування Євросоюзу з метою повернення країнам-членам низки повноважень, зокрема, в галузі економічної і міграційної політики, які були раніше передані наднаціональним установам ЄС [6, s. 75-78]. Як відомо, у вересні 2015 р. країни ЄС склали угоду про розподіл 160 тис. біженців між державами-членами за фіксованими квотами. Проте Польща і Угорщина, всупереч тиску з боку органів ЄС, відмовилися приймати нових мігрантів за квотним розподілом, розглядаючи біженців як загрозу для культурної ідентичності і безпеки своїх країн.

Уряди Польщі, Угорщини, а також Словаччини і Чехії (тобто, країни Вишеградської групи) рішуче виступили проти концепції «європейської інтеграції двох швидкостей», яку намагаються нав'язати ЄС найбільш розвинені країни Західної Європи. Як вважає Вишеградська група, прийняття такої концепції сприяло б зниженню рівня фінансової допомоги, яку менш розвинені члени ЄС сьогодні отримують від більш розвинених західноєвропейських членів ЄС, і призвело б до зміцнення розколу в межах Євросоюзу між двома групами країн. На ювілейному саміті ЄС у Римі в березні 2017 р., присвяченому 60-й річниці підписання Римського договору, була прийнята Римська

декларація, в яку, після тривалих консультацій, замість концепції «Європи двох швидкостей» була внесена така компромісна фраза: «Ми будемо діяти в різному темпі і з різною енергією, де це необхідно, проте продовжимо рухатися в одному напрямі». Однак, незважаючи на будь-які декларації, існує реальна загроза, що велике соціально-економічне та науково-технічне розшарування між двома групами членів Євросоюзу буде неможливо подолати, зокрема, в зв'язку з небажанням та й неможливістю для розвинених країн ЄС в умовах економічної депресії нести великі фінансові витрати, необхідні для надання допомоги новим членам.

Як уряд Польщі, так і уряд Угорщини займають негативну позицію щодо вступу їх країн до Єврозони, що цілком логічно в зв'язку з тією валютно-фінансовою кризою, яка виникла в низці країн Південної Європи, зокрема, в Греції. Перехід на євро, тобто, відмова від національних валют і національного суверенітету в монетарній галузі, призвела до неможливості використовувати валютно-фінансові заходи на національному рівні, зокрема, заходи, спрямовані на зниження курсу національної валюти з метою підвищення експорту та відповідного зниження дефіциту торговельного і платіжного балансів, тобто, ті механізми, які на даний час активно використовують Китай, США, інші країни, що експортують свої товари до країн ЄС. Періодично та чи інша країна-член Єврозони порушує умови знаходження в цій зоні, маючи високий дефіцит платіжного балансу, і це негативно впливає на функціонування всієї Єврозони та на курс євро. Німеччина – найбільш ефективна в економічному відношенні держава ЄС – намагається врятувати Єврозону шляхом додаткових фінансових вливань, відповідно скорочуючи обсяг своїх внутрішніх соціальних програм. Іншими словами, заради досить гіпотетичної мрії створити «Сполучені Штати Європи», Німеччина йде на суттєве погіршення рівня життя своїх громадян. Звичайно німецькі євроскептики, і партія «Альтернатива для Німеччини» зокрема, виступають проти такої політики, за вихід з Єврозони і повернення до національної валюти.

Таким чином, євроскептики вважають сучасну зовнішню і внутрішню політику ЄС одним з найважливіших факторів таких явищ, як економічна стагнація, зростання безробіття, погіршення рівня життя широких мас населення. Звичайно, перекладання лише на Євросоюз відповідальності за кризові явища в економіці країн-членів ЄС – це перебільшення. Кризові явища спостерігаються в усьому світі і їх причиною є системні недоліки, притаманні сучасній капіталістичній економіці. Так, однією з головних причин кризових явищ в економіці розвинених західних країн (не тільки країн-членів ЄС, але й США та ін.) є міграція приватного капіталу в країни з більш дешевою робочою силою, переведення в них цілих галузей виробництва (насамперед «брудних» і трудомістких підприємств). У результаті в західних країнах відбулася деіндустріалізація. Було закрито багато заводів і фабрик, зросло безробіття, збільшилась кількість бідних людей, сформувався великий прошарок безробітних, які живуть на кошти соціальної допомоги і не можуть знайти ніякої роботи, оскільки високотехнологічні галузі, які залишилися в західних країнах, не потребують великої кількості працівників. До того ж, більша частина цих

безробітних просто не може працювати у високотехнологічних галузях, оскільки має низький рівень кваліфікації та освіти. Значна їх частина – це іммігранти, або діти і нащадки іммігрантів з країн «третього світу». Деіндустріалізація призводить до хронічної стагнації у реальному секторі економіки, для якого, в кращому випадку, притаманні дуже низькі темпи зростання. Деякі західні економісти вважають, що стагнація – це не тимчасове явище, а вже фактично «нормальний стан» реального сектору в західних країнах, а періоди його зростання – це скоріше «виняток з правила» [7, р. 2]. У той же час фінансовий сектор не відчуває браку інвестицій, внаслідок чого його питома вага в ВВП західних країн значно перевищує питому вагу виробничого, реального сектору. Для фінансового сектору в західних країнах спекулятивні операції та створення фінансових пірамід є головним напрямком функціонування.

Процес переведення значної частини виробництва в країни з дешевою робочою силою, втеча капіталів із західних країн в різні офшори призвели до різкого скорочення частки податків, що їх сплачує бізнес, що в свою чергу, зменшує ресурси для проведення соціально-орієнтованої політики. Західні держави вже нездатні нести її тягар. Таким чином, західний капіталізм поступово втрачає свій соціально-орієнтований характер. Скорочення фінансування соціальних програм, зниження розмірів соціальної допомоги і допомоги по безробіттю спостерігається в більшості західних країн, включаючи країни Євросоюзу. Зростає різниця в доходах між багатими та бідними [3, р. 9-11]. В той же час імміграція з країн «третього світу» пов'язана з величезними бюджетними витратами для західноєвропейських країн. Так, наприклад, французькі економісти свідчать (за даними на 2008 р.), що у Франції іммігранти з країн «третього світу» отримували 22% всіх соціальних виплат держави, причому ці виплати складали 14% прибутку середньої іммігрантської родини, в той час, як в прибутку середньої родини корінних французів ці виплати складали лише 5%. За даними на 2006 р., імміграція щорічно коштувала Франції 36 млрд. євро, що становило до 80% річного дефіциту державного бюджету країни [10, с. 161].

Євроскептики в країнах Центрально-Східної Європи відмічають, що вступ їх країн до ЄС призвів не тільки до позитивних, але й яскраво виражених негативних наслідків. Їх основні найбільш рентабельні підприємства перейшли під контроль великих західноєвропейських та міжнародних корпорацій (при цьому тисячі національних підприємств були закриті), мільйони спеціалістів і кваліфікованих працівників мігрували в країни Західної Європи. Експерти польського дослідницького Інституту ім. Собеського стверджують, що «сучасна модель розвитку, на якій базується включення Польщі в процес європейської інтеграції, це – екзогенна економіка, тобто економіка, яка залежить від зовнішніх суб'єктів, від іноземних інвестицій та кон'юнктури в більш розвинених країнах (перш за все у Німеччині) ... Євросоюз створює рамки для розвитку, оскільки він стимулює його через свої структурні фонди. Проте ЄС нав'язує Польщі такі правила, які парадоксальним чином заважають обрати шлях такої модернізації, яка б базувалася на інноваціях, а не на імітації західної

моделі». Польські експерти роблять висновок, що «європеїзація може навіть закріпити нашу залежність та периферійне місце на карті Європи» [2, s. 189].

Про це ще раніше писала і німецький економіст Ю. Шульц, яка віднесла країни Східної Європи, які стали членами Євросоюзу, до категорії «периферійного капіталізму», відмічаючи, зокрема, що «причиною цього є те, що формування національних прибутків та інвестицій у цих країнах все ще не може відбуватися самостійно. Ці країни залежать від припливу капіталів із-за кордону. В міжнародному поділі праці вони, перш за все, є ринками збуту для продукції з країн-«старих» членів Євросоюзу, а також резервуаром дешевої робочої сили. Згідно неокласичної концепції ідеального ринку, це лише тимчасове, звичайне становище для країн, що знаходяться у фазі наздоганяючого розвитку. Проте така концепція не враховує, що покладання на імпорт інвестицій і недостатня опора на внутрішні джерела формування капіталу неминуче призводять до залежності від іноземного капіталу. Найбільш яскравим прикладом такої залежності є Польща» [8, s. 47].

Польський політолог П. Бурас робить такий висновок: «Ерозія консенсусу в Польщі щодо питань, які стосуються Європи і світу, викликана таким найважливішим чинником, як переконання, що сучасна модель європейської інтеграції (наприклад, обмежувальні правила, пов'язані з захистом навколишнього середовища, енергетична політика, правила конкуренції, які заважають появі великих національних підприємств) блокує прогрес і не дає можливості створити нову, власну модель економіки в Польщі» [2, s. 190].

Таким чином, євроскептичні настрої в Польщі дуже поширені, хоча домінує все ж таки «помірний євроскептицизм». Як відмічає польський політолог Я. Куїш, «в результаті ми маємо парадоксальну ситуацію: з одного боку, Польща не має наміру виходити з ЄС. З другого боку, Польща не бажає приймати усі ідеї, які надходять з Брюсселю. Про це свідчать результати опитувань, з яких випливає, що більшість поляків бажають залишатися в Євросоюзі, але в той же час не бажають введення євро». Я. Куїш також свідчить, що більшість поляків не бажає підкорятися вказівкам ЄС і приймати на території Польщі біженців із конфліктних регіонів [5, s. 205].

Кризові явища в економіці країн-членів ЄС підсилюються проблемами, які виникають внаслідок міграції з менш розвинених країн до розвинених західних держав. Останнім часом війни та революції на Близькому Сході призвели до масової міграції біженців до країн ЄС. Цю міграцію стимулювали й обіцянки німецького уряду приймати таких біженців. Все це дало додатковий стимул для посилення супротивників імміграції, адже в цьому питанні нема великої різниці між позиціями помірних і радикальних євроскептиків.

Слід враховувати, що феномен потужної трудової міграції в країни Західної Європи почався ще в середині минулого століття. На певному етапі розвитку західноєвропейських країн така міграція давала позитивні економічні результати, особливо імміграція кваліфікованої робочої сили. Західні країни заощаджували у такий спосіб кошти на підготовку фахівців і отримували від іммігрантів величезну економічну віддачу (оскільки їх праця оплачувалася нижче праці громадян приймаючої країни). Крім імміграції кваліфікованої

робочої сили, в розвинені країни іммігрувала і менш кваліфікована робоча сила, зокрема, для «брудних» робіт, виконувати які відмовлялися місцеві громадяни. Здебільшого такі іммігранти походили з країн «третього світу». Проте, за сучасних кризових явищ в економіці західних країн трудовим іммігрантам, навіть висококваліфікованим, все складніше знайти роботу за фахом. Так, трудові іммігранти з числа громадян східноєвропейських країн-нових членів ЄС, які мають високий рівень освіти і кваліфікації і які виїхали в пошуках роботи до західноєвропейських країн, дуже часто використовуються для виконання робіт, для яких не потрібні ані висока кваліфікація, ані високий рівень освіти. Це пояснюється тим, що в західноєвропейських країнах бракує кількості вільних посад, аби дати кожному висококваліфікованому іммігранту роботу за фахом. Таким чином, східноєвропейські країни-члени ЄС втрачають висококваліфіковані кадри працівників, тобто, мають хронічний «відтік мозків» («brain drain»), а ті, в свою чергу, не знайшовши роботи за фахом ані в своїх рідних країнах, ані в розвинених країнах Заходу, поступово втрачають свою кваліфікацію. Західні економісти вже охрестили це явище новим терміном «brain waste», тобто, «розтринькування мозків». Дуже часто трудові іммігранти з країн-нових членів ЄС використовуються на тимчасових роботах, які у випадку звільнення не передбачають права на допомогу по безробіттю [4, р. 155-156].

Зростання чисельності іммігрантів в країнах Західної Європи відбувається як у результаті безперервного міграційного процесу, так і внаслідок більш високої народжуваності в іммігрантів з країн «третього світу», які вже мають громадянство західноєвропейських країн або живуть там на постійній основі. На фоні вкрай низької народжуваності серед корінного європейського населення, в багатьох країнах Західної Європи спостерігається неухильне зростання частки іноземців, і, зокрема, особливо швидке зростання частки африканців і азіатів у загальній чисельності населення цих країн. У 2011 р. в країнах ЄС проживало 34,3 млн. людей, які народилися за межами Євросоюзу, із них 18 млн. мусульман. Ці цифри не включають нащадків іммігрантів, які вже народилися в країнах Євросоюзу, мають місцеве громадянство і яких статистика включає в загальне число громадян відповідних країн. Згідно з демографічними прогнозами, зробленими в 2011 р., чисельність мусульман у країнах ЄС в 2030 р. зросте до 30 млн. [9]. Проте, ця цифра може бути значно більшою, враховуючи ті мільйони біженців, які сьогодні прибувають в Європу з Близького Сходу та інших країн Африки і Азії.

Міграція з країн «третього світу» не обмежується лише легальним переміщенням робочої сили. Вона включає величезну кількість нелегальних мігрантів і є прямим наслідком не тільки постійних війн, революцій і внутрішніх конфліктів, але й наслідком надзвичайно високої народжуваності серед африканських і більшості азійських і латиноамериканських народів, що призводить до непомірного тиску на природні ресурси вказаних країн, перенаселення, розширення прірви у рівнях життя між країнами «третього світу» і розвиненими країнами. Період подвоєння чисельності населення в багатьох країнах «третього світу» становить у середньому 25-30 років. Тому кількість мігрантів з країн Азії та Африки, які намагаються проникнути в більш

розвинені країни, буде постійно зростати. Конвенція ООН про біженців зобов'язує країни-учасниці даної конвенції приймати і матеріально утримувати політичних біженців з інших країн. Як правило, мігранти з країн «третього світу» оголошують себе саме політичними біженцями, хоча насправді переважна більшість із них – це «економічні мігранти», які прагнуть поліпшити матеріальне становище шляхом переселення в заможніші країни.

У багатьох країнах Західної Європи вже виникли замкнені анклавні, де проживають іммігранти з країн «третього світу», і де місцева влада практично не контролює ситуацію. Населення цих анклавів практично не змішується з місцевим населенням й не сприймає європейські цивілізаційні норми [11, с. 59-61]. Історичний досвід європейських країн показує, що асиміляція іммігрантів з інших країн відносно легко проходить тільки тоді, коли ці іммігранти є представниками європейських народів, тобто, мають спільні релігійні та культурні цінності з місцевим, корінним населенням. Представники інших цивілізацій, рас, нехристиянських релігій бажають жити своїми, досить замкнутими громадами. Наявність таких громад, які живуть за своїми власними архаїчними законами, є важливим фактором, який сприяє процесам дестабілізації в західноєвропейських країнах, породжує міжнаціональні і міжрелігійні конфлікти, створює благодатний ґрунт для розвитку тероризму.

Кризові явища в межах ЄС викликані не тільки системними вадами, притаманними сучасному західному капіталізму, але й вадами самого Євросоюзу як організації, що прийняла багато правових актів, спрямованих на уніфікацію економічного розвитку в різних країнах-членах. Проте така уніфікація не завжди враховувала специфічні, місцеві особливості різних країн, що нерідко призводило до того, що правила ЄС перетворювалися на перешкоду соціально-економічному розвитку. Крім того, ЄС намагається об'єднати в своїх лавах країни, які різко відрізняються за рівнем економічного, технологічного і культурного розвитку. Серед західних дослідників існує думка, що ЄС був найбільш ефективним, коли до нього входили лише розвинені західноєвропейські країни. Включення відносно відсталих країн Південної Європи призвело до зниження ефективності ЄС. Подальші раунди розширення за рахунок відсталих країн Східної Європи лише посилили цю тенденцію. Тому серед західних політиків (і не тільки серед політиків-євроскептиків) поширена думка, що в сучасних умовах і, можливо, на протязі ще довгого часу розширення Євросоюзу за рахунок прийому нових членів є контрпродуктивним і неможливим. Все це слід враховувати тим країнам, які ставлять своєю стратегічною ціллю стати повноправними членами ЄС.

Серед проблем, які вимагають наукового вивчення, слід виділити проблеми, пов'язані з міграцією з країн «третього світу» до країн Заходу. Це перш за все етнічні і культурно-цивілізаційні зміни, що відбуваються в західноєвропейських країнах внаслідок масової імміграції з країн «третього світу». Вже зараз можна зробити висновок, що, якщо корінне населення цілої низки західноєвропейських країн, де вже оселилося багато іммігрантів (насамперед, Швеції, Великої Британії, Франції, Італії, Іспанії, Бельгії, Німеччини, Австрії, Нідерландів), не збільшить народжуваність і водночас не

будуть вжиті більш суворі антиімміграційні заходи, то вже в недалекому майбутньому більшість населення в цих країнах (на першому етапі – в молодих вікових групах) будуть складати нащадки іммігрантів з країн «третього світу». Може відбутися, по суті, «деєвропеїзація» цих західноєвропейських країн. Можливі наслідки такої «деєвропеїзації» для Євросоюзу і для Європи в цілому вже зараз можуть бути предметом вивчення і наукового прогнозування.

Іншим важливим предметом наукового вивчення можуть бути проблеми, пов'язані із зростанням впливу правих націоналістичних партій в країнах ЄС. Перемога противників членства Великої Британії в Євросоюзі на референдумі 23 червня 2016 р. надала таким партіям додаткового стимулу для активізації своєї діяльності і кількість голосуючих за ці партії на виборах постійно зростає. Таким чином, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці ЄС можна очікувати суттєвих змін, які можуть призвести до ослаблення повноважень наднаціональних органів спільноти та сприяти зростанню ролі національних держав, що суттєво вплине на характер міжнародних відносин.

Використані джерела та література:

1. Brak N., Startin N. Introduction: Euroscepticism, from the margins to the mainstream // *International Political Science Review*. – 2015. – Vol. 36. – № 3. – P. 239-249.
2. Buras P. Vor einer historischen Probe // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 177-190.
3. Foster B.J., Yates M.D. Piketty and the Crisis of Neoclassical Economics // *Monthly Review*. New York. – 2014. – Vol. 66. – № 6. – P. 1-24.
4. Galgoczi B., Leschke J. Post-Enlargement Intra-EU Labour Mobility under Stress Test // *Intereconomics. Review of European Economic Policy*. – 2014. – № 3. – P. 152-158.
5. Kuisz J. Ende eines Mythos // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 201-218.
6. Lang K.-O. Zwischen Ruckbesinnung und Erneuerung // *Osteuropa*. – 2016. – Heft 1-2. – S. 61-78.
7. Magdoff F., Foster B.J. Stagnation and Financiliazation // *Monthly Review*. New York. – 2014. – Vol. 66. – № 1. – P. 1-24.
8. Schulz J. Peripherer Kapitalismus // *Osteuropa*. – 2010. – № 6. – S. 47-60.
9. The Future Global Muslim Population Projections for 2010-2030. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.pewforum.org/files/2011/01/Future Global Muslim Population-WebPD](http://www.pewforum.org/files/2011/01/Future%20Global%20Muslim%20Population-WebPD)
10. Вайнштейн Г. Демографический фактор эволюции «социального государства» в Европе // *Полис*. – 2012. – № 6. – С. 155-164.
11. Семененко И. Интеграция инокультурных сообществ в развитых странах // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 10. – С. 58-68.

МУЛЬТИЛАТЕРАЛІЗМ У ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІЙ СТРАТЕГІЇ ФРН

Актуальність дослідження підходів Федеративної Республіки Німеччина в європейській субрегіональній підсистемі міжнародних відносин визначається необхідністю наукового обґрунтування розбудови українсько-німецької співпраці в складних умовах глобалізованого світу. Метою статті є узагальнення досвіду використання мультilaterалізму у зовнішній політиці ФРН. На основі аналізу німецької зовнішньої політики зроблено висновок про ефективність багатосторонніх підходів у довготривалій перспективі та їх неефективність у короткотривалій, особливо, у випадках провокування конфліктів з боку агресивних держав.

Ключові слова: Федеративна Республіка Німеччина, мультilaterалізм, європейська система міжнародних відносин.

Кривонос Р.А. Мультilaterализм во внешнеполитической стратегии ФРГ.

Актуальность исследования политики Федеративной Республики Германия в европейской субрегиональной подсистеме международных отношений определяется необходимостью научного обеспечения обоснования развития украинско-германского сотрудничества в сложных условиях глобализирующегося мира. Целью статьи является обобщение опыта использования мультilaterализма во внешней политике ФРГ. На основе анализа германской внешней политики сделан вывод об эффективности многосторонних подходов в долгосрочной перспективе и их неэффективности в краткосрочной, особенно в случаях провоцирования конфликтов со стороны агрессивных государств.

Ключевые слова: Федеративная Республика Германия, мультilaterализм, европейская система международных отношений.

Kryvonos R. Multilateralism in German Foreign Policy Strategy.

The need of the scientific support for the Ukrainian-German cooperation development in the complex globalized world requires studying the German political approaches within the framework of the European regional subsystem of international relations. The paper generalizes the experience of the multilateralism use in the foreign policy of the Germany. Based on the analysis of the German foreign policy it was concluded that multilateral approaches are effective in the long run and are not effective in the short perspective, especially in cases of provoking conflicts by aggressive states.

Keywords: Federal Republic of Germany, multilateralism, European system of international relations.

Актуальність дослідження підходів ФРН в європейській підсистемі міжнародних відносин визначається необхідністю наукового обґрунтування розбудови українсько-німецької співпраці в складних умовах глобалізованого світу. Адже ФРН є провідним партнером у процесі поступового входження України до європейських міжнародних інституцій. Від неї також значною мірою залежить перспектива атлантичної інтеграції нашої держави і створення в такий спосіб умов для гарантування її безпеки у відносинах із Росією, яка була колишньою метрополією Російської імперії та її продовження – СРСР, і яка вживає активних, у тому числі збройних, дій з метою реінтеграції пострадянського простору та відновлення свого колишнього впливу. Позиція ФРН щодо анексії Росією Криму та неоголошеної російської агресії в Україні

позначена численними й регулярно повторюваними заявами про безальтернативність «мінського процесу» й Мінських угод. Причому, спочатку це були угоди 2014 р. [5], а після їх зриву внаслідок російського наступу з'явилися чергові угоди 2015 р. [1; 2] (т. зв. «Мінськ-2»), які наочно демонструють, що ФРН намагається використовувати традиційну для неї стратегію мультилатералізму та пошуку шляхів розв'язання конфліктних проблем на багатосторонній основі.

Завданням дослідження є узагальнення досвіду використання мультилатералізму у зовнішній політиці ФРН.

Традиційно, у працях багатьох українських дослідників [19; 20] зовнішня політика ФРН розглядається в контексті економічного потенціалу об'єднаної Німеччини. При цьому більшість країн Європейського Союзу і, особливо, країни Центральної Європи розглядаються як економічно залежні від Німеччини держави, змушені через це узгоджувати з нею свою зовнішню політику. Такої ж думки притримується частина західних дослідників [23; 24; 28; 31]. У той же час, інші дослідники [24; 25; 28; 30; 32] концентрують свою увагу на тому, що завдяки зваженій зовнішній політиці й широкому застосуванню в ній мультилатеральних підходів, Німеччині вдається упередити зростання побоювань сусідів щодо німецького домінування. В результаті їхня економічна і політична залежність від ФРН набирає рис оптимального вибору серед інших можливих зовнішньополітичних альтернатив. Розкриттю зазначених особливостей німецьких стратегічних підходів до відносин із регіональними сусідами сприятиме наша стаття.

На наш погляд, зовнішню політику об'єднаної Німеччини визначають її геополітичне розташування, потужний економічний потенціал та історичний досвід. Об'єднана Німеччина знаходиться на межі Західної та Центральної Європи й має дев'ять безпосередніх сусідів, поступаючись за цим показником лише Російській Федерації, КНР, Демократичній Республіці Конго та Бразилії. За обсягом ВВП у номінальному вимірі ФРН стабільно посідає четверте місце у світі, поступаючись лише США, Китаю і Японії, і перше в Європі [38; 41]. При цьому ФРН є другим найбільшим світовим експортером товарів після Китайської Народної Республіки, сплачує 28,5 % бюджету ЄС, 22,8 % бюджету НАТО і 8,93 % бюджету ООН, тобто є третім за значенням донором Об'єднаних Націй. Крім того, вона є найбільшим акціонером Світового банку і Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР).

Історичний досвід, якого набули німці, розв'язавши дві світові війни з метою отримання гегемоністського становища в Європі і програвши їх, дав розуміння неможливості досягнення цієї мети для держави з обмеженими ресурсами, якою є Німеччина. Долю обох світових війн вирішив вступ до них США. Тому дилему безпеки повоєнна ФРН, відмовившись реагувати на знамениті «сталінські ноти» 1952 р., розв'язала шляхом не нейтралізації (як сусідня Австрія), а тісної військової співпраці зі США та сусідніми країнами Західної Європи. Для тогочасного німецького керівництва під проводом К. Аденауера вже тоді було зрозуміло те, про що пізніше напише Г. Кіссінджер: «Не включена у союзи сильна Німеччина, яка спробувала б маневрувати між

Сходом і Заходом, означала б класичний виклик рівновазі в Європі, незалежно від того, яку ідеологію вона сповідуватиме, оскільки та сторона, на бік якої стане Німеччина, завжди переважатиме іншу» [29, с. 174].

Німеччина 1954 р. приєдналася до Брюссельського Пакту [9] та Західноєвропейського Союзу (ЗЄС, 1955-2011 рр.), 1955 р. – до НАТО [4], а пізніше взяла найактивнішу участь у формуванні Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС відповідно до укладеного в Маастрихті Договору про Європейський Союз (ДЄС) 1992 р. [12]

Створений 1955 р., через десятиліття після завершення Другої світової війни, бундесвер (178,3 тис. військовослужбовців, 2017 р.) залишається третіми за чисельністю збройними силами в рамках НАТО після США і Франції. Протягом перших 40 років після його ухвалення в Основному законі ФРН [8] зберігалася заборона на використання німецької армії за межами країни (ст. 87а). Тому бундесвер не брав участі в бойових операціях. Попри наполегливі вимоги США, ФРН відмовилася надіслати військові з'єднання для участі в антиіракській коаліції під час війни 1990-91 рр. у Перській затоці [22, с. 79].

В середині 1990-х рр. ситуація змінилася. У липні 1994 р. Федеральний Конституційний суд ФРН ухвалив рішення про скасування заборони на участь бундесверу у військових операціях за кордоном за умови їх санкціонування Радою Безпеки ООН. Німецькі військовослужбовці почали залучатися до участі у миротворчих операціях за кордоном, а з 2011 р. комплектацію бундесверу було переведено на професійну основу [37]. Німецькі військовослужбовці брали чи продовжують брати участь в операціях НАТО в Афганістані, Косово, Сирії, Малі, Лівані, Іраку, Південному Судані, Судані, Західній Сахарі, Лівії.

Рішучому покращенню відносин ФРН із західноєвропейськими сусідами сприяла її активна участь в інтеграції у рамках Європейських Співтовариств. Особливого значення у цьому контексті набуло стратегічне партнерство із Францією, започатковане Єлісейським договором про німецько-французьку співпрацю (1963 р.) [13], який передбачав проведення щопівроку регулярних двосторонніх міжурядових та міжвідомчих консультацій з усіх важливих питань зовнішньої політики, безпеки, оборони, освіти, а також у сфері культурних відносин з метою взаємного узгодження державної політики у цих сферах.

Регулярні міжурядові консультації поглиблювали розбудову довіри між високими державними службовцями обох країн, що сприяло поступовому розширенню тем консультацій від освітньої політики до економічної співпраці та співробітництва в рамках Європейських Співтовариств й далі до безпекової проблематики. В результаті, німецько-французький консультаційний механізм поступово перетворився на справжній «тандем» двох держав і «мотор європейської інтеграції». У 1970-і рр. в його рамках було погоджено початок формування спільної Європейської валютної системи й проведення прямих виборів до Європарламенту в 1979 р. У 1980-і рр. сторони узгодили Шенгенську угоду (1985 р.) [6], яка дозволила розпочати формування між країнами ЄЕС єдиного митного простору та поступову ліквідацію митного й прикордонного контролю на спільних кордонах [3], Єдиний європейський акт (1987 р.), що передбачав створення європейського внутрішнього ринку до 1993 р., а також в

рамках процесу об'єднання Німеччини – створення Європейського Союзу згідно з Маастрихтським договором від 7 лютого 1992 р. [12].

При цьому, після приєднання до Європейського валютного союзу німцям довелося відмовитися від німецької марки, хоча у післявоєнний період вона була найстабільнішою з континентальних європейських валют й символом національної гордості, та перейти на спільну європейську валюту – євро. Проте, слід зазначити, що Європейський центральний банк, який емітує євро, був створений за моделлю Німецького федерального банку, й обидві установи знаходяться у Франкфурті-на-Майні.

Створення Німецько-французької ради з оборони й безпеки (1988 р.), Німецько-французької фінансової і економічної ради (1988 р.), Німецько-французької ради з культури (1988 р.), Німецько-французької ради з довкілля (1989 р.), Німецько-французької ради міністрів (щопіврічні спільні засідання урядів обох держав, 2003 р.) сприяло подальшій інституалізації двосторонньої співпраці. Формування у 1989 р. Німецько-французької військової бригади та у 1992 р. Єврокорпусу, до якого, окрім німецьких і французьких вояків, увійшли солдати з Бельгії, Іспанії, Люксембургу, а з 2016 р. – і Польщі, є початком розбудови збройних сил об'єднаної Європи.

Німеччина намагається використовувати досвід примирення з Францією для розбудови відносин зі східними сусідами, передусім із Польщею. З 1991 р. за ініціативою Німеччини розпочалися тристоронні міжурядові консультації в рамках Веймарського трикутника – спільного форуму Німеччини, Франції та Польщі. З 1996 р. регулярно збираються тристоронні консультації міністрів оборони Німеччини, Польщі та Данії. Їхнім наслідком стало створення спільного дансько-німецько-польського корпусу.

У 1990-і – 2000-і рр. Німеччина виступила рушійною силою залучення країн Центральної Європи, Балтії та Балкан до НАТО і ЄС, оточивши в такий спосіб себе державами, які знаходяться у спільних з нею регіональних об'єднаннях і військових союзах. В результаті зазначені країни доєдналися до грона західноєвропейських держав, серед яких Німеччина виступає найпотужнішим інвестором і чий економіки, фактично, доповнюють німецьку, адже німецькі підприємства спрямовують понад 60% своєї експортної продукції на ринки країн Євросоюзу [32, с. 263-264]. Вільне переміщення робочої сили в рамках ЄС сприяло суттєвому зменшенню безробіття в сусідніх з Німеччиною «нових» країнах Євросоюзу (у Польщі, наприклад, з 20% у 2003 р. до 8,2% у 2017 р. [42]).

При цьому не слід забувати, що саме визнання Німеччиною державності Словенії та Хорватії наприкінці грудня 1991 р. (а за нею такий самий крок була змушена зробити переважна більшість країн Європейського Співтовариства) негайно перетворило внутрішньословенський конфлікт на міждержавну війну, якої Європа не знала з 1945 р. [18; 25]. Під час «косівської кризи» 1998-1999 рр. Німеччина взяла активну участь в операції НАТО проти Союзної Республіки Югославії [31, с. 72], перетворившись на другого після США фінансового донора Республіки Косово (німецький внесок у гуманітарну допомогу та технічні проекти на терені Косова склав 400 млн. євро) [39], а 20 лютого 2008 р.

ФРН однією з перших визнала проголошену трьома днями раніше незалежність цього державного утворення [40].

Під час світової фінансової кризи 2008 р. Німеччина погодилася на надання фінансової допомоги з боку ЄС найбільш постраждалим членам Союзу, вимагаючи від них за це жорстких заходів бюджетної економії [21; 35]. Останнє різко загострило відносини Німеччини з країнами Південної Європи, особливо з Грецією, яка на офіційному рівні почала звинувачувати німців у «диктаті» всередині ЄС та свідомому прагненні погіршити якість життя її населення [33; 45].

Економічні інтереси визначають політику ФРН щодо країн пострадянського простору. Виходячи з них, ФРН приділяє особливу увагу Російській Федерації. Ще у 1990-і рр. Німеччина перетворилася на третього за величиною торговельного партнера РФ, імпортуючи переважно енергоносії, кольорові метали й хімічні добрива та експортуючи до Росії автомобілі й запчастини до них, побутову електроніку та хімікати. Російський експорт покриває 40% німецького попиту на природний газ, 30% – на нафту і 10% – на кольорові метали та добрива [27].

Побудова у 2010-2011 рр. за потужної участі німецького капіталу (30%) контрольованого російським «Газпромом» газогону «Північний потік», попри протести з боку України, Польщі та балтійських держав, які були традиційними транзитерами російських енергоносіїв, дозволила забезпечити ФРН безперебійними поставками російського газу. В той же час, схвалення в найкращих традиціях німецького мультилатералізму Третього Енергопакету ЄС – пакету директив щодо внутрішнього ринку газу та електроенергії у Європейському Союзі дозволило не допустити формування монополії російських компаній не лише на німецькому енергетичному ринку, але й ринку ЄС у цілому. Проте, призначення відразу ж після відставки з посади федерального канцлера Г. Шредера у травні 2005 р. головою комітету акціонерів компанії Nord Stream AG, яка здійснює експлуатацію «Північного потоку», й колишнього мера Гамбурга Г. Фошерау у 2012 р. на аналогічну посаду в акціонерному товаристві South Stream Transport, яке у випадку реалізації керуватиме «Південним потоком» – аналогічним проектом, що мав з півдня пройти через Туреччину й балканські країни до країн Центральної Європи та Італії, спровокувало звинувачення з боку громадськості у розповсюдженні формально не заборонених російських корупційних практик на високих державних службовців ФРН.

Проте не слід забувати, що якщо Росія спрямовує бл. 9% свого експорту до Німеччини, яка є третім за величиною російським зовнішнім ринком, то Німеччина експортує до Росії лише 4,5% своєї продукції, що робить Росію дев'ятою за важливістю країною німецького експорту [34].

Неоголошена російська агресія проти України була сприйнята Німеччиною як загроза тій системі військових союзів і регіональних об'єднань, яка наполегливо вибудовувалася німецькими політиками з початку 1950-х рр. і найоптимальнішим чином забезпечувала реалізацію геополітичних і геоекономічних інтересів країни [17]. В 2014 р. Німеччина рішучим чином

засудила російську агресію проти України та анексію Криму. Німецька протидія агресії виявилася для росіян тим більше неочікуваною, оскільки Росія послідовно намагалася перетворити Німеччину на центр свого впливу в Західній Європі, надаючи преференції німецькому бізнесу та залучаючи до власних проєктів німецьких політиків. Попри все, Німеччина взяла на себе ініціативу очільника зусиль країн Західної Європи на припинення російської агресії. Було навіть змінено засади безпекової і оборонної політики країни. У «Білій книзі» з питань безпеки та оборони, оприлюдненій німецьким урядом у 2016 р., записано, що «Росія більше не є партнером, а (стала) суперником», оскільки вона «готова просувати свої інтереси насильницьким шляхом» [14].

Результатами цієї ініціативи стали: здійснення єдиної політики ЄС в частині дипломатичного й економічного тиску на Москву; запровадження санкцій ЄС проти Росії в березні 2014 р. та їх розширення у липні й вересні 2014 р. (в результаті, обсяги торгівлі між двома країнами зменшилися майже вдвічі – з 80 млрд. євро у 2012 р. до 47 млрд. євро у 2016 р. [36]); зрив проєкту трубопроводу «Південний потік»; подолання опору ряду країн ЄС, орієнтованих на Росію, насамперед Франції.

Загалом мультилатеральні підходи ФРН до зовнішньополітичної діяльності продемонстрували свою ефективність як у часи «холодної війни», так і в постбіполярний період. Вони дозволили зняти спричинений двома світовими війнами страх перед потужною Німеччиною і сприяли тим самим ключовим цілям урядів ФРН – поступовому, сегмент за сегментом, відновленню суверенітету країни, досягненню у кінцевому підсумку її політичної та національної єдності, створенню сприятливого клімату для функціонування орієнтованої на експорт німецької економіки, яка своєю потужністю в рази перевищує потужність господарства безпосередніх та субрегіональних сусідів. В результаті інтеграції практично всіх безпосередніх сусідів у структури ЄС та НАТО, ФРН вдалося перестати бути державою, яка знаходиться на межі зіткнення військових блоків, і тим самим значно покращити своє безпекове становище, а отже – й місце та роль у міжнародній системі.

Неоголошена агресія Росії проти України та анексія Криму (2014 р.) наочно продемонстрували, що силові політичні чинники продовжують залишатися ключовим засобом міжнародної політики. Фактично, з російського боку за допомогою військових засобів було зроблено спробу підриву і ревізії на свою користь міжнародного порядку, який склався після завершення «холодної війни». Видавалося, що схильна до несилових засобів дипломатія ФРН у таких умовах не змогла знайти у своєму мультилатеральному арсеналі адекватних засобів протистояння порушнику міжнародного миру й безпеки, який має другий у світі арсенал ядерної зброї, найчисельніші та найпотужніші збройні сили серед європейських держав, місце постійного члена Ради Безпеки ООН. Активно підтримана Німеччиною політика економічних санкцій проти Російської Федерації, участь разом із Францією в організації нарад мінської Тристоронньої контактної групи з мирного врегулювання ситуації на сході України, залучення до спостереження за конфліктуючими сторонами на запрошення уряду України Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ сприяли й

сприяють поступовій деескалації (чи, у всякому разі, зменшують вірогідність загострення) конфлікту на сході України, але не вирішують кардинальної проблеми – відновлення українського контролю над окремими районами Донецької і Луганської областей та АР Крим і їх повернення під державний суверенітет України.

Тому, аналізуючи німецький досвід, можна зробити висновок, що мультилатеральні підходи виявляються ефективними в довготривалій перспективі і неефективними у короткотривалій, особливо, у випадках провокування конфліктів з боку агресивних держав.

Використані джерела та література:

1. Декларація Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки і Канцлера Федеративної Республіки Німеччина про підтримку Комплексу заходів з імплементації Мінських домовленостей, схваленого у Мінську 12 лютого 2015 року. [Електронний ресурс] / Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/deklaraciya-prezidenta-rosijskoyi-federaciyi-prezidenta-ukra-34695>
2. Комплекс мер по выполнению Минских соглашений. [Електронний ресурс] / ОБСЕ. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>
3. Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 г. между Правительствами государств экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах (Шенген, 19 июня 1990 г.) С изменениями и дополнениями, внесенными Директивой от 28 ноября 2002 г. N 2002/90/ЕС, Рамочным решением от 28 ноября 2002 г. N 2002/946/ПВД. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenconv.htm>
4. Північноатлантичний договір. Вашингтон, округ Колумбія, 4 квітня 1949 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950_008
5. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина. [Електронний ресурс] / ОБСЕ. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>
6. Соглашение между правительствами государств Экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах 1985 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.edu.ru/documents/legislation/schengen/schengenagr.htm>
7. Die Pariser Verträge, 23. Oktober 1954. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0018_par&l=de
8. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/gg/gesamt.pdf>
9. Modified Brussels Treaty (The Brussels Treaty signed on 17 March 1948 was amended by the Paris Agreements signed on 23 October 1954). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weu.int/Treaty.htm>

10. Richtlinie 2009/72/EG vom 13. Juli 2009 über gemeinsame Vorschriften für den Elektrizitätsbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/54/EG // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 55-93.
11. Richtlinie 2009/73/EG vom 13. Juli 2009 über gemeinsame Vorschriften für den Erdgasbinnenmarkt und zur Aufhebung der Richtlinie 2003/55/EG // Amtsblatt der Europäischen Union. – 2009. – Nr. L 211. – 14. August. – S. 94-136.
12. Treaty on European Union, signed at Maastricht on 7 February 1992. [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Communities. – 1992. – Volume 35. – (C 191). – 29 July. – P. 4-96. – Режим доступа: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL&from=EN>
13. Vertrag zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über die deutsch-französische Zusammenarbeit. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://web.archive.org/web/20001020051830/http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/DieZuspitzungDesKaltenKrieges_vertragElyseeVertrag/index.html.
14. Weißbuch 2016. [Електронний ресурс] / Bundesministerium der Verteidigung. – Режим доступа: https://www.bmvg.de/portal/a/bmvg/start/weissbuch/downloads/!ut/p/z1/hU5PC4IwHP0sHbzuN1ypdVtIQngoDNJdYurS1XIyl_bxM7xF0ru9vzxgkAJreC8rbqVuuBp5xrzLNohPsbt23TDyCabHIKFeSHC0W8L5X4CNNp4BxZCUArJxw5_fIJAAA3bjPX-hVhurhEW8-DyErOZNqcRBF3QS9sAqpfPpOm1yElTAjLgKIwx6mlGurW27jYMdXAo0yLtsRSk50qZy8K9SrTsL6XcW2kc6YLJSfUwXb7gnLQw!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922DG730AQ8SA6D30GF3
15. Кондратюк С.В. Європейська політика об'єднаної Німеччини: Монографія / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К.: СПД Маруфі Р.А., 2008. – 264 с.
16. Кудряченко А.І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини, 1970-1991. – К.: Наукова думка, 1995. – 239 с.
17. Смелов В. Ангела Меркель обвинила Россию в создании угрозы международной стабильности. [Електронний ресурс] // ТАСС. – 2014. – 13 марта. – Режим доступа: <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/1042031>
18. Axt J. Hat Genscher Jugoslawien entzweit? Mythen und Fakten zur Außenpolitik des Vereinten Deutschlands // Europa-Archiv. – 1993. – No 48. – S. 351-360.
19. Bahrng A. Die Berliner Republik // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 1999. – № В 32-33. – S. 9-15.
20. Bahrng A. Wie neu ist unsere Lage? Deutschland als Regional-Macht // Internationale Politik. – 1995. – № 4. – S. 12-20.
21. Bannas G. Bundestag beschließt zweites Griechenland-Hilfspaket. [Електронний ресурс] // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2012. – 27. Februar. – Режим доступа: <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/abstimmung-bundestag-beschliesst-zweites-griechenland-hilfspaket-11664616.html>
22. Bierling S. Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. – München: Oldenbourg Wissensch.Vlg, 1999. – 366 s.
23. Hacke Ch. Die neue Bedeutung des nationalen Interesses für die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland // Aus Politik und Zeitgeschichte. – 1997. – № В 1 – 2/97. – S. 12.
24. Haftendorn H. Gulliver in der Mitte Europas // Kaiser K., Maul H.-W. Deutschlands neue Außenpolitik: in 3 Bd. – Band 1: Grundlagen. – München: Beck, 1994. – S. 28-45.
25. Hartmann R. Ehrliche Makler: die deutsche Außenpolitik und der Bürgerkrieg in Jugoslawien. – Berlin: Dietz, 1999. – 255 s.

26. Kaiser K. Das vereinigte Deutschland in der internationalen Politik // K. Kaiser, H.-W. Maul (Hrsg). Deutschlands neue Außenpolitik. –München: Beck, 1994. – Band 1: Grundlagen. – S. 1-14.
27. Karnitschnig M. German Businesses Urge Halt on Sanctions against Russia. [Електронний ресурс] // The Wall Street Journal. – 2014. – May 1. – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/german-businesses-urge-halt-on-sanctions-against-russia-1398990236?mg=reno64-wsj&tesla=y>
28. Katzenstein P. United Germany in an Integrating Europe // Tamed Power. Germany in Europe / Ed. by P. Katzenstein. – Ithaca; London: Columbia University Press, 1997. – P. 1-49.
29. Kissinger H. Memorien 1973-1974. – München: Beck, 1982. – 450 s.
30. Kreile M. Will Germany Assume a Leadership Role in the European Union? // American Foreign Policy Interests. – 1995. – № 17. – October. – P. 11-21.
31. Löffler B. Aspekte politischen Scheiterns im Kosovo und in Mazedonien // Die Politische Meinung. – 2001. – No 382. – September. – S. 69-76.
32. Markovits A.S., Reich S. Das deutsche Dilemma / mit einem Vorwort von Joschka Fischer. – Berlin: Alexandr Fest Verlag, 1998. – 363 s.
33. Sterling T. Eurogroup's Dijsselbloem: Greece shouldn't blame Germany for its problems. [Електронний ресурс] / Ed. by A. Heavens. // Reuters. – 2015. – March 13. – Режим доступу: <http://uk.reuters.com/article/uk-europe-greece-dijsselbloem-idUKKBN0M91AR20150313>
34. Umland A. Wie die EU der Ukraine helfen kann. [Електронний ресурс] // Zeit Online. – 2013. – 18. Dezember. – Режим доступу: <http://www.zeit.de/wirtschaft/2013-12/ukraine-russland-eu>
35. Боргова криза в Європейському Союзі. [Електронний ресурс] / Україна Фінансова. Інформаційно-аналітичний портал Українського агентства фінансового розвитку. – Режим доступу: http://www.ufin.com.ua/analit_mat/drn/159.htm
36. Beziehungen zu Deutschland. Politik. Wirtschaft. Kultur und Bildung. Stand: März 2017. [Електронний ресурс] / Auswärtiges Amt. – Режим доступу: http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/RussischeFoederation/Bilateral_node.html
37. Bundestag besiegelt Aussetzung der Wehrpflicht. Bundeswehr wird Freiwilligenarmee [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20110326124306/http://www.tagesschau.de/inland/wehrpflichtende100.html>
38. GDP and its breakdown at current prices in US Dollars [Електронний ресурс] / United Nations Statistics Division. – Режим доступу: <http://unstats.un.org/unsd/snaama/dnltransfer.asp?fID=2>
39. Germany pledges 100 million euros for Kosovo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20090805231133/http://www.bundesregierung.de/nn_6562/Content/EN/Artikel/2008/07/2008-07-11-kosovogebirgskonferenz_en.html
40. Germany recognizes Kosovo. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20111019052233/http://www.bundesregierung.de/nn_6516/Content/EN/Archiv16/Artikel/2008/02/2008-02-20-deutschland-erkennt-kosovo-an_en.html
41. Gross domestic product 2015. [Електронний ресурс] / World Bank. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>
42. Poland's unemployment rate. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/poland/unemployment-rate>

43. Siemens baut Regionalzüge in Russland: Gemeinschaftsunternehmen mit Sinara soll Bahnbetreiber RZD beliefern. [Електронний ресурс] / Siemens AG. – Режим доступу: <http://www.siemens.com/press/de/feature/2015/mobility/2015-06-desiro-rus.php>
44. Stärke: Militärisches Personal der Bundeswehr. Berlin. 17.03.2017. [Електронний ресурс] / BMVg P I 1. – Режим доступу: https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/start/streitkraefte/grundlagen/staerke/!ut/p/z1/hY7NDoIwEISfxQPXbinx9waaGA0mGIlCL6ZAhWqlpFbw8a3hZiTOBWe_mQxQSIDWrBUIM0LVTNo7pZNzMAVjkMwJiaPlCm92XhC4e0LWRxdO_wBq33hAPoZDwSG1HdOhjnhvIaBAr6xIL9QobSQ3iOWfhZBWrC4kj1Tu98YWaClV1k_368yblUA1v3DNNXpqa1fGNI-Fgx1ccNSJm2h4IRhSunTwr1ClHgaSbxaae9Jhbyzb0B-9AchKQVI!/dz/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/#Z7_B8LTL2922TPCD0IM3BB1Q22TQ0
45. Varoufakis: Greece has things under control. [Електронний ресурс] // Deutsche Welle. – 2015. – 16. März. – Режим доступу: <http://www.dw.com/en/varoufakis-greece-has-things-under-control/a-18317748>

УДК 327(44)

Митрофанова О.О.

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ У ФРАНЦІЇ 2017 Р. ТА ДИНАМІКА РЕЙТИНГУ ПРЕЗИДЕНТА МАКРОНА

Стаття присвячена дослідженню парламентських виборів у Франції 2017 р. Розглядається становище основних партій Франції та прогнозується їхня роль у майбутньому. Визначено причини падіння рейтингу президента Е. Макрона. Виокремлюється чинник зменшення фінансування армії та збільшення податку на доходи пенсіонерів, що непокоїть відповідні прошарки населення. Проаналізовано курс Макрона на моралізацію політичного життя та вплив відставок ряду міністрів через корупційні скандали.

Ключові слова: ЄС, Франція, Макрон, армія, Національний фронт, парламентські вибори.

Митрофанова О.А. Парламентские выборы во Франции 2017 г. и динамика рейтинга президента Макрона.

Статья посвящена исследованию парламентских выборов во Франции 2017 г. Рассматривается состояние основных партий Франции и прогнозируется их будущее. Исследованы причины падения рейтинга Э. Макрона. Выделяется фактор уменьшения финансирования армии и увеличения налога на доходы пенсионеров, что беспокоит соответствующие слои населения. Проанализированы особенности курса Макрона на морализацию политической жизни и последствия отставок ряда министров из-за коррупционных скандалов.

Ключевые слова: ЕС, Франция, Макрон, армия, Национальный фронт, парламентские выборы.

Mitrofanova O. The 2017 French Parliamentary Elections and President Macron's Rating Change.

The article is devoted to the investigation of the French parliamentary elections of 2017. The author evaluates the role of political parties and their prospects. A special attention was focused at the impact of the decrease of financing the armed forces and increase of the pensioners' incomes taxation that hurt the relevant segments of the population. The Macron's ideas of moralizing the political life and resignation of ministers caused by corruption scandals were analyzed.

Keywords: EU, France, Macron, army, National Front, parliamentary elections.

Парламентські вибори 2017 р. у Франції докорінним чином змінили політичну систему, привівши до парламенту абсолютну більшість депутатів-центристів, що є нехарактерним для Франції. Ці тенденції є актуальними з точки зору дослідження та прогнозування політичних процесів і міжнародних відносин. Новообраний президент Франції, центрист Е. Макрон, рішуче взявся реформувати французьку політику та оновлювати ЄС. На початковому етапі діяльності Е. Макрона на посаді президента динаміка рейтингу його популярності зазнавала суттєвих змін, які вказували на специфіку сприйняття його реформаторської діяльності французьким суспільством.

Вказане питання розглядалося в роботах французьких науковців Б. Баді, П. Боніфаса, С. Сюра, Ф. Шарійона, оглядача М. Кабіроля, польського політолога-міжнародника С. Паржимеса, української дослідниці Н. Коваль та журналістки А. Лазаревої.

Завдання статті – проаналізувати перебіг парламентських виборів у Франції 2017 р., визначити позиції основних політичних партій Франції та проаналізувати причини падіння рейтингу Е. Макрона на початку його президентства.

Напередодні парламентських виборів згідно з опитуванням Ifop-Fiducial від 24 травня 2017 р. рівень підтримки пропрезидентської партії «Вперед Республіко!» становив 31%, партії «Республіканців» – 19%, «Національного фронту» – 18%, ліворадикальної «Нескореної Франції» – 15%, соціалістів – 7%.

Результати парламентських виборів у Франції, які відбулися у 2 тури 11 та 18 червня, надали президенту Е. Макрону карт-бланш у втіленні засад його стратегічного курсу. Партія президента «Вперед, Республіко!» отримала 308 місць, його союзники – партія «Демократичний рух» – 42, «Республіканці» – 113 місць, їхні союзники – «Союз демократів і незалежних» – 18, соціалісти – 29, «Нескорена Франція» Ж.Л. Меланшона – 17, «Французька комуністична партія» – 10, «Національний фронт» – 8. За результатами виборів Марін Ле Пен уперше пройшла до парламенту, отримавши більше 60% голосів у своєму окрузі.

Втім треба зазначити, що явка французів на другий тур парламентських виборів була рекордно низькою – 42,6%, що свідчить про певну апатію виборців.

Загалом у результаті виборів харизматичний та енергійний президент Е. Макрон отримав значний кредит довіри від французів та цілком достатні важелі у парламенті для реалізації своєї програми. Втім, кредит довіри вимагав від цього довести нації свою спроможність реформувати країну, не забуваючи про побоювання та мотивації тих прошарків суспільства, які голосували за його політичних опонентів.

Внаслідок виборів 2017 р. політичний ландшафт Франції змінився докорінним чином. Деякі аналітики визначають ці зміни як «революційні» (зокрема, оглядач Барбара Везель). Дуже цікавим і незвичайним є те, що владу здобув фактично новий рух Е. Макрона «Вперед», який майже миттєво перетворився на політичну партію «Вперед, Республіко!». І під час передвиборчої президентської кампанії, і після неї цьому руху-партії закидали відсутність політичного досвіду. Однак на ділі лише практична діяльність

нового президента та його партії можуть визначити, наскільки вдалим був політичний вибір французів. Виходить, що закріпитися в політичному житті Франції партія «Вперед, Республіко!» зможе лише за умови досягнення успішних результатів в своїй діяльності.

Показовим явищем виборчих змагань стало зростання чисельності прихильників «Національного фронту». Адже в другому турі президентських виборів 7 травня 2017 р. лідер націоналістів Марін Ле Пен отримала майже 34% голосів. Згідно соціологічних досліджень, у першому турі парламентських виборів цій політичній силі надавала перевагу майже п'ята частина виборців. Проте до парламенту пройшли тільки 8 депутатів «Національного фронту» – навіть менше, ніж 10 обраних депутатів-комуністів.

Соціалістична партія Франції зазнала тотальної поразки. Політичне майбутнє соціалістів видається незрозумілим. Партія зазнала розколу. Частина її виборців переорієнтувалася на підтримку руху «Нескорена Франція», очолюваного вдалим оратором Ж.-Л. Меланшоном, дозволивши йому пройти до парламенту [1, с. 24]. А. Лазарева вважає, що протистояння Меланшона з Макроном позначиться на внутрішньополітичному рівні численними страйками, вуличними протестами та пропагандистськими інвективами в парламенті. Москва теж використовуватиме Меланшона як тільки зможе й де тільки зможе. Він не має міністрів та впливової фракції. У проекції на українські інтереси це означає активне просування прокремлівських меседжів у середовищі шкільних та університетських учителів, державних службовців середньої ланки та частини студентства. Крайні ліві не менш інтоксиковані російською пропагандою, ніж крайні праві [2, с. 29].

На Е. Макрона чекали деякі неприємні сюрпризи від власних союзників – міністрів з «Демократичного руху». Передбачалося, що у зв'язку з парламентськими виборами відбудуться несуттєві перестановки в Кабміні. Але внаслідок розслідування, розпочатого прокуратурою Парижа на початку червня щодо ймовірного фіктивного працевлаштування членів «Демократичного руху» – помічників міністра оборони С. Гулар в період її депутатства в Європарламенті, спричинили її відставку. С. Гулар намагалася уникнути скандалу, заявивши: «Захист – це складний кейс. Честь наших армій, наших чоловіків та жінок, які служать та ризикують своїм життям, не варто змішувати з протиріччями, які не мають до них жодного відношення» [3].

Порівняймо рішучий хід С. Гулар та тактику Ф. Фійона, який за визначенням французьких ЗМІ як футболіст-гравець командної гри, «забив гол у свої ворота». Незважаючи на скандал та розслідування з приводу фіктивного працевлаштування членів своєї родини, він до останнього залишався кандидатом від «Республіканців», й таким чином позбавив іншого ймовірного кандидата від своєї партії на кращий результат на президентських виборах й до того ж зменшив рейтинг своєї партії на виборах до парламенту. Частина прихильників республіканців, обурена поведінкою Ф. Фійона, проголосувала за інші політичні сили.

Після міністра оборони 21 червня у відставку подали й інші міністри з «Демократичного руху» – лідер центристів, міністр юстиції Ф. Байру та міністр

європейських справ М. де Сарнез. Однак скандал набрав обертів. Після відставки міністрів Радіо Франс розповсюдило інформацію з посиланням на колишнього помічника депутата з «Демократичного руху». На засадах анонімності він повідомив, що в 2004-2009 рр. декілька фіктивних помічників євродепутатів від цієї партії не виконували для депутатів жодної роботи й лише отримували зарплату. З'ясувалося, що бюджет для помічників депутатів частково використовувався для фінансування політичної партії. Відповідаючи на ці звинувачення Ф. Байру стверджував, що його партія просто проходить через труднощі, працевлаштування помічників було цілком легальним і моральним а «Демократичний рух» ніколи не вдавався до фіктивного працевлаштування [4].

До звільнених міністрів долучився й міністр територіальної згуртованості Франції Рішар Ферран, який був головою передвиборчого штабу Е. Макрона та генеральним секретарем президентського руху «Вперед». Приводом для відставки стало шахрайство з нерухомістю, розслідуванням якого займалася прокуратура м. Брест. Це стало суттєвим ударом по іміджу партії Макрона в контексті пріоритету морального оновлення, проголошеного президентом.

Іронія долі полягала в тому, що саме Ф. Байру був автором закону про моральність, згідно з яким депутатам заборонено брати на роботу близьких родичів. До того ж, депутати зобов'язуються надавати більше звітності про свої взаємини з іншими установами, асоціаціями та компаніями. Згідно з цим законом політикам, засудженим за корупцію, протягом 10 років забороняється займати державні посади й передбачено реформу системи фінансування політичних партій. На думку заступника директора Німецько-французького інституту Штефана Зайдендорфа, ініціатива Е. Макрона щодо морального очищення громадського життя з'явилася на тлі поширення загального відчуття, що «політичний клас зловживає наявними привілеями» [5].

Після скандальних відставок прем'єр-міністр Е. Філіпп призначив нових міністрів. Флоранс Парлі стала міністром оборони, Ніколь Белубе – міністром юстиції, а Наталі Луазо – міністром європейських справ при МЗС Франції.

Загострення політичної боротьби й корупційні скандали вплинули на скорочення рейтингу популярності Е. Макрона. Згідно результатів опитування, проведеного IFOP з 17 по 22 липня 2017 р. за допомогою он-лайн анкет та телефонних відповідей, популярність Е. Макрона та Е. Філіппа різко скоротилися: щодо діяльності президента Макрона 47% респондентів заявили, що вони «скоріше задоволені» (54% у червні) та 7% «дуже задоволені» (10% у червні). Натомість загальна кількість незадоволених зросла з червня до липня з 35% до 43%, з яких дуже незадоволені у липні становили 15%, тоді як у червні – 12%, а скоріше незадоволені – 28%, у червні – 23%. Щодо діяльності прем'єр-міністра Е. Філіппа 52% респондентів відповіли, що вони «скоріше задоволені» (59% місяцем раніше) та 4% – що «дуже задоволені» порівняно з 5% у червні. Серед незадоволених 27% висловили думку, що вони «скоріше незадоволені» (+ 3%), а 10% – що «дуже незадоволені» (+ 2%).

Згідно опитування BVA, оприлюдненого 30 серпня 2017 р., популярність Е. Макрона скоротилася до 43% опитаних, прем'єра Е. Філіппа – до 46%. Таким чином за три місяці після президентських виборів рейтинг підтримки

Е. Макрона скоротився на 19%, а прем'єр-міністра – на 13%. Натомість негативну оцінку діяльності Е. Макрона висловлювали 55%, а Е. Філіппа – 50% опитаних.

Зрештою, темпи падіння рейтингу Макрона виявилися завеликими навіть у порівнянні з «успіхами» попередників. Що ж стало причиною такого розчарування? У першу чергу, зниження популярності відбулося через негативне сприйняття значною частиною суспільства нового трудового законодавства, насамперед представниками лівого політичного спектру. Втім, лише цього пояснення буде замало. Негативну роль відіграли й зменшення фінансування сектору оборони, відставка начальника Генерального штабу, скорочення виплат допомоги на оплату житла (APL).

У газеті «Le Parisien» від 11 липня 2017 р. в інтерв'ю міністра державного бюджету Франції Ж. Дарманена з'явилася інформація про плани скорочення бюджету армії на 850 млн. євро і заощадженнях на оплаті обладнання та техніки, що суперечило передвиборним обіцянкам Е. Макрона. Наступного ж дня на засіданні Ради оборони начальник Генштабу П. де Вільє висловив рішучу незгоду з президентом з цього питання. Генерал зазначив, що він не може гарантувати стійкі сили оборони, які є необхідними, аби гарантувати захист Франції та французького народу.

Конфлікт призвів до відставки начальника Генштабу. У статті, опублікованій 21 липня 2017 р. в газеті «La tribune» М. Кабіроль проаналізував відставку генерала де Вільє, яка має чотири негативні та один позитивний наслідок. Серед негативних чинників були непередбачене скорочення оборонного бюджету, конфлікт з генералітетом, заперечення права парламенту на отримання інформації та порушення повноважень начальника Генштабу. Й лише вибір генерала Ф. Лекуантра як нового начальника Генштабу міг розглядатися як позитивний крок, що мав користь для армії [6].

Як зазначає журналістка А. Лазарева, насправді нічого надзвичайного нема в тому, що новий президент, який стрімко приворожив французів, швидко втрачає свою популярність. Те ж раніше відбувалося і з Ф. Олландом, а перед ним – з Н. Саркозі, адже після виборів за зачаруванням йде розчарування [7].

Між тим, відсутність досвіду депутатів партії Е. Макрона «Вперед, Республіко!» призвели до того, що 27 липня 2017 р. депутати парламентської більшості проголосували проти ст. 7 Закону про моралізацію суспільного життя. Затверджений у комітеті законопроект передбачав нормативи повної фіскальної прозорості міністрів і розширював звітність на «податки будь-якого роду», а не лише з податку на прибуток і податку на майно (ISF). Утім ці положення не дістали підтримки депутатів «Вперед, Республіко!» – однопартійців Е. Макрона попри те, що даний закон був частиною його передвиборних обіцянок. На знак протесту депутати партійних груп «Республіканці» та «Нескорена Франція» залишили засідання Національної асамблеї.

Крім того, політична основа уряду Е. Філіппа залишається доволі слабкою. Традиційні праві та ліві виборці не голосували у першому турі за Макрона, а розстановка сил у другому визначалася поляризацією між ним на Ле Пен. Тому, як відзначають оглядачі, власна політична база підтримки

президента Е. Макрона ймовірно становить лише 15% переконаного електорату, що приблизно відповідає кількості виборців, які традиційно голосують за центристські сили.

Показово, що французьке суспільство не сприймає голлівудських засобів піару, до якого активно вдавався Е. Макрон, насичуючи медіа-простір зйомками зустрічей з Путіним, Трампом, відвідання підводного човна, військової бази тощо [8].

Водночас зростає соціальна напруженість. Французькі пенсіонери занепокоєні планами Е. Макрона підвищити податок CSG на фінансування соціальних програм. Даний проект зачіпає інтереси бл. 60% пенсіонерів, які роздратовані перспективою зменшення своїх статків та платоспроможності.

Утім, падіння рейтингу Е. Макрона не варто переоцінювати. По-перше, президент рішуче взявся втілювати реформи і, як на кожного реформатора, на нього чекає спротив з боку консервативних кіл суспільства. По-друге, ще пройшло занадто мало часу, аби його реформи дали певні результати. Лише час та успіх або провал його політики покажуть, чи є виправданими надії французів на президента-центриста.

Використані джерела та література:

1. Мітрофанова О. Перипетії президентських та парламентських перегонів у Франції 2017 року // Зовнішні справи. – 2017. – № 7. – С. 20-25.
2. Лазарева А. Анти-Макрон // Український тиждень. – 14-20.07.2017. – № 28 (504) – С. 28-29.
3. Голова Міноборони Франції пішла у відставку через загрозу корупційного скандалу. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukr.media/politics/309770/
4. Modem: nouveau témoignage // La République des Pyrénées. 24-25 juin 2017
5. Боротьба проти корупції у Франції: моральність політиків хочуть закріпити законом. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/боротьба-проти-корупції-у-франції-моральність-політиків-хочуть-закріпити-законом/a-39253509>
6. Cabirol M. Macron: quatre erreurs et une réussite dans la crise avec le général de Villiers // La tribune. – 21.07.2017.
7. Лазарева А. Східні креси Макрона // Український тиждень. – 15-21.09.2017. – № 37(513). – С. 28-29.
8. Мітрофанова О., Плюшар Ж. Макрон перед прірвою: чому падає рейтинг нового президента Франції. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/13/7070856/>

ПРИНЦИП НЕЙТРАЛІТЕТУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ІРЛАНДІЇ (1973-2009 РР.)

Стаття присвячена дослідженню відносин Ірландської Республіки та ЄЕС/ЄС у безпековій та оборонній сферах. Проаналізовано основні етапи реалізації принципу нейтралітету у зовнішній політиці Ірландії та його вплив на діяльність європейських інституцій. Розглянуто способи адаптації спільної європейської безпекової політики у контексті дотримання ірландського нейтралітету.

Ключові слова: Ірландія, нейтралітет, Європейський Союз, спільна зовнішня та безпекова політика, НАТО.

Нагнибеда О.А. Принцип нейтралитета во внешней политике Ирландии (1973-2009 гг.)

Статья посвящена исследованию взаимоотношений Ирландской Республики и ЕЭС/ЕС в сферах обороны и безопасности. Проанализированы основные этапы реализации принципа нейтралитета во внешней политике Ирландии и его влияние на деятельность европейских институтов. Рассматриваются формы адаптации общей европейской политики безопасности в контексте соблюдения Ирландией нейтралитета.

Ключевые слова: Ирландия, нейтралитет, Европейский Союз, общая внешняя политика и политика безопасности, НАТО.

Nagnibeda O. The Principle of Neutrality in Ireland's Foreign Policy (1973-2009).

The article studies the relationship between the EEC and the Republic of Ireland in security and defense sectors. It analyzes the main stages of implementation of neutrality principles in foreign policy of Ireland and its influence on the functioning of the European Communities. The aspects of adaptation of the common European security policy are considered in the context of Ireland's neutrality status.

Keywords: Ireland, neutrality, European Union, common foreign and security policy, NATO.

У другій половині ХХ ст. Ірландська Республіка зазнала радикальних політичних перетворень. Економічне піднесення кінця 1980-1990-х рр. кардинально змінило обличчя країни. Долучившись до Європейського Економічного Співтовариства, Ірландія стала невід'ємною частиною масштабного інтеграційного процесу. Розширення та поглиблення європейської інтеграції спонукало до трансформації інституційної системи самої Ірландії.

З кінця 1930-х рр. уряд правлячої партії Фіанна Фойл дотримувався політики нейтралітету, яка згодом стала серйозною перепоною в контексті участі в процесах європейської інтеграції. Автор статті ставить за мету визначити вплив принципу нейтралітету на формування зовнішньополітичної концепції та практичної реалізації зовнішньополітичного курсу Ірландської Республіки.

Проблема нейтралітету в зовнішній політиці країни досить ґрунтовно висвітлюється в ірландській історіографії. Особливу увагу привертає дослідження ірландського науковця П. Кітінга «Ірландія в міжнародних

відносинах» [1]. В цій роботі проаналізовано роль і місце Ірландії у світовій політиці, включаючи європейський напрям зовнішньополітичної взаємодії.

Реалізація принципу нейтралітету в зовнішній політиці розглядалася і в працях ірландського дослідника М. Фіцджеральда, зокрема в його статті «Ірландський нейтралітет та об'єднання Європи» [2], а також у доробках інших авторів.

В роботах українських істориків фактор нейтралітету в зовнішній політиці Ірландії залишається малодослідженим. У вітчизняній історіографії можна виділити загальні праці, які побіжно торкаються цієї проблеми. Серед них слід відзначити роботу А. Семків «Інтеграція Ірландії до ЄЕС: становлення та реалізація політико-економічних взаємовідносин (1961-1993 рр.)» [3]. Авторка описує підходи Ірландської Республіки до поглиблення європейської інтеграції в умовах дотримання військового нейтралітету.

Окремі питання, пов'язані з формуванням зовнішньої політики Ірландії, порушувалися у монографії Е. Кучменко «Ірландія і ольстерська проблема: пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ ст.» [4], присвяченій проблемі Північної Ірландії.

Впродовж першого десятиліття членства Ірландії в Європейських Співтовариствах розвиток інтеграційних зв'язків між Ірландією та ЄЕС не мав суттєвих ускладнень. При вступі до ЄЕС Конституція Ірландії була доповнена статтею 29.3.4, яка визнавала застосування права Європейських Співтовариств на території країни. Однак ситуація змінилася наприкінці 1980-х рр. в зв'язку з прийняттям Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), ратифікацію якого передбачалося провести в 1986 р. [5]. Акт був покликаний змінити правила, що регулюють діяльність європейських інституцій, створити передумови для запровадження до 31 грудня 1992 р. «спільного ринку» й розширити повноваження Співтовариств, зокрема в галузі наукових досліджень, охорони навколишнього середовища та спільної зовнішньої політики. Документ був підписаний усіма країнами-членами ЄЕС у лютому 1986 р., Однак на етапі підготовки ЄЄА до ратифікації громадянин Ірландії Р. Кротті домігся попередньої судової заборони на ратифікацію ЄЄА. Своїм рішенням Верховний суд Ірландії постановив, що ратифікація будь-якого європейського договору, який обумовлює необхідність внесення поправок до Конституції, зобов'язує уряд провести всенародний референдум [6]. Підготовка ірландського референдуму, проведеного 26 травня 1987 р., загальмувала набуття ЄЄА чинності до 1 липня 1987 р.

Політичні дебати довкола ЄЄА виявили суттєву еволюцію ірландської громадської думки в питанні про нейтралітет. Це стосувалося посилення настроїв на користь поглиблення політичного, економічного і валютного союзу в рамках ЄЕС. Опитування, проведене в грудні 1988 р., засвідчило, що переважна більшість населення Ірландії схвально ставилася й до створення спільної організації оборони між дванадцятьма країнами ЄЕС до 1992 р. [7, с. 16]. Утім, наслідки рішення Верховного суду Ірландії щодо позову громадянина Р. Кротті відверто суперечили спрямованості Єдиного Європейського Акту. Більшість суддів погодилося з тим, що положення

частини III ЄСA обмежуватимуть свободу Ірландії у формуванні незалежної зовнішньої політики та несумісні з повним суверенітетом держави (ст. 5 Конституції Ірландії) [8, с. 4]. Тому Верховний суд вирішив, що держава не може прийняти ЄСA, доки не будуть внесені поправки до Основного Закону [9]. Наслідком цього рішення стало те, що наступні уряди Ірландії були змушені виносити кожен новий європейський договір на національні референдуми незалежно від того, чи потребувало його схвалення внесення нових поправок до Конституції.

Важливе місце в ЄСA відводилося Європейському політичному співробітництву у сфері зовнішньої політики та безпеки. Якщо раніше співпраця в цій сфері відбувалося в рамках Європейської Ради неофіційно й на неформальних підставах, то після 1986 р. вона була вперше закріплена на законодавчій основі. Відтепер, країни ЄС повинні були не тільки інформувати один одного про заплановані чи передбачувані зовнішньополітичні акції, але й спільно виробляти принципи та цілі зовнішньої політики й керуватися ними при проведенні своєї політики національної безпеки.

У випадку з підписанням та ратифікацією наступного європейського установчого акту – Маастрихтського Договору про створення Європейського Союзу (7 лютого 1992 р.), суттєві перешкоди спричинила позиція Данії. Заперечення данського уряду викликали такі положення договору, як запровадження громадянства ЄС, встановлення Європейського валютного союзу та розвиток військово-технічного співробітництва в рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП) [10]. Під тиском опозиційних партій уряд Данії вимагав вилучення чотирьох важливих пунктів договору включно з положеннями про спільну оборону в рамках СЗБП [11].

Тодішні політичні дебати в Ірландії дуже незначною мірою стосувалися безпосередніх наслідків утворення Європейського Союзу для ірландського нейтралітету, адже основна увага була прикута до перспектив формування європейського валютно-економічного союзу (ЄВЕС), очікування дотацій в розмірі шести мільярдів фунтів з європейського бюджету, а також проблеми скасування заборони на розлучення. Ірландці не висували суттєвих заперечень проти закріплення СЗБП в якості нового стовпа інтеграції та сфери спільних повноважень ЄС.

На сесії Європейської ради, що проходила в Амстердамі (16-17 червня 1997 р.) був у цілому схвалений проект нового договору, підготовлений під час роботи Міжурядової конференції. У жовтні 1997 р. Амстердамський договір про зміни до Договору про Європейський Союз, договорів, що затверджували Європейські Співтовариства та пов'язаних з ним актів, був остаточно схвалений главами держав та урядів країн-членів ЄС [12]. Новий договір свідчив про намір усунути недоліки Маастрихтського договору (1992 р.), зокрема шляхом внесення положень про інтеграцію в сфері оборони. Амстердамський договір запровадив посаду «Верховного представника» з питань СЗБП, надав у розпорядження ЄС новий інструмент у вигляді спільної стратегії СЗБП й дозволив, за певних умов, використовувати голосування кваліфікованою більшістю. Крім того до Договору про Європейський Союз включалися так звані

«Петерсберзькі завдання», сформульовані Західноєвропейським Союзом (ЗЄС) 19 червня 1992 р. Згідно з цим рішенням на ЗЄС покладалося проведення місій гуманітарного і рятувального характеру та операцій з підтримки миру та «кризового управління» включно з силовими формами реагування. Європейські країни НАТО погоджувалися надавати ЗЄС необхідні ресурси для відповідних воєнних операцій.

Водночас Ірландський уряд висловлював певне занепокоєння, спричинене еволюцією Європейської системи безпеки і оборони (ESDI). Адже відповідно до статті J.3 Амстердамського договору Європейська Рада діставала право визначати принципи та директиви спільної зовнішньої політики та політики безпеки, в тому числі з питань оборонного характеру. ЗЄС сприймався багатьма членами альянсу не тільки як потенційна військова структура ЄС, але й як складова європейського крила НАТО [13]. До того ж значні сумніви спричиняли рішення НАТО про прямий зв'язок, якщо не підпорядкування ESDI діяльності альянсу [11].

На ранніх етапах переговорів в рамках Міжурядової конференції з розробки Амстердамського договору нейтральні члени ЄС – Швеція і Фінляндія – вирішили, що більш тісна співпраця між ЄС і ЗЄС дійсно необхідна, але вони не хочуть, аби ЗЄС увійшов до ЄС у вигляді цілісного структурного компонента. Ірландія зайняла дещо іншу позицію. Підхід ірландського уряду полягав у готовності до тіснішої співпраці в колективних операціях із забезпечення безпеки, як це передбачено «Петерсберзькими завданнями», однак повністю відкидав участь у спільних бойових місіях. В той же час ідея про «тісний взаємозв'язок» між ЗЄС та ЄС не вважалася неприйнятною для ірландських політиків [14, р. 59-94]. Незважаючи на значні поступки в оборонній сфері, ірландський уряд наполягав на тому, що участь у «Петерсберзьких завданнях» не має зашкодити традиції ірландського військового нейтралітету [8]. При цьому необхідно відзначити, що розробка Плану розвитку європейських збройних сил, які були б доступні ЄС для проведення «Петерсберзьких операцій», свідчила як про визнання неподільності європейської безпеки, так і про необхідність колективного реагування з боку європейців на безпекові виклики [8].

Ірландський уряд добре усвідомлював, який вплив Амстердамський договір матиме на дотримання принципів ірландського нейтралітету. Стаття J.7 договору стверджувала, що «спільна зовнішня політика та політика безпеки повинні включати в себе всі питання, що стосуються безпеки Союзу, в тому числі прогресивного формування спільної оборонної політики», відповідно до підпункту 2 (визнання Західноєвропейського Союзу «невід'ємною складовою» розвитку ЄС). При цьому влиття збройних сил ядерних держав ЗЄС у систему ЄС потенційно вело б до «загального поширення обов'язків спільної оборони, якщо Європейська Рада схвалить відповідне рішення» [7]. З огляду на принципову інноваційність нового договору було дивним, наскільки мало уваги громадськість Ірландії приділяла його змістовним положенням в сфері колективної оборони. Одна з можливих причин, чому на референдумі щодо ратифікації Амстердамського договору ірландці проголосували позитивно, був той факт, що референдум проводився того ж дня, коли була підписана

Белфастська угода (10 квітня 1998 р.) – принципово важливий мирний договір, підписаний між Великою Британією та Ірландією щодо врегулювання ольстерської проблеми. Амстердамський договір був вочевидь недостатньо висвітлений і в засобах масової інформації. Про це зокрема свідчив навіть брак повідомлень про плани створення збройних формувань ЄС у вигляді сил швидкого реагування чисельністю 60 тис. військовослужбовців [7].

Здавалося, що потенційні наслідки ратифікації договору для нейтрального статусу Ірландії, які ірландський уряд повністю усвідомлював, вислизнули від уваги широкого загалу. Водночас у договорі передбачалося, що «вдосконалений» механізм співпраці дозволить країнам-членам ЄС співпрацювати по визначених напрямках без обов'язкової необхідності залучення всіх інших членів інтеграційної спільноти [15, с. 40]. Тому будь-яке занепокоєння громадськості можна було розвіяти досить легко, вказавши на ці положення договору. Однак це був саме той специфічний випадок, коли ірландці не були повною мірою проінформовані про загравання їхнього уряду з ЄС, яке знайшло втілення в фактичному сприянні розвитку спільної європейської політики оборони та безпеки.

Наступним європейським актом, який передбачав внесення змін в європейські установчі договори, був Ніццький договір, ухвалений та підписаний на засіданні Європейської Ради 26 лютого 2001 р. (набув чинності 1 лютого 2003 р.) [16]. Новий договір був спрямований насамперед на реформування інституційного механізму ЄС у зв'язку з майбутнім розширенням цієї організації, коли до неї мали приєднатися нові європейські країни. Реформи стосувалися чисельності складу Європейської Комісії, розподілу голосів між членами Ради ЄС, визначення сфер, у яких постанови приймаються більшістю голосів тощо. Договір також мав деякі неявні наслідки для політики в галузі оборони [17, с. 8]. Відповідно до статті 17.1 (колишня стаття J.7) Амстердамського договору, керівним установам ЄС було доручено сприяти «встановленню тісніших інституційних зв'язків із ЗЄС» з метою можливої інтеграції ЗЄС до європейської спільноти, якщо Європейська Рада прийме відповідне рішення [9, с. 30]. У Ніццькому договорі ця стаття була видалена, оскільки вважалося, що процес передачі повноважень та переходу інституційних можливостей від ЗЄС до ЄС був здебільшого завершений. На першому референдумі щодо Ніццького договору, який був запланований на 7 червня 2001 р., за його схвалення агітували і правляча коаліція, що складалася з Фіанна Фойл та Партії прогресивних демократів, і найбільші опозиційні партії – Фіне Гел та Лейбористська партія. Договір підтримували представники духовенства, інтелігенції, бізнесу, профспілок [9]. За відхилення договору агітували націоналістична партія Шинн Фейн, Партія зелених, Соціалістична робітничка партія та коаліція груп та осіб, які виступали проти попередніх поправок до Ніццького договору [17]. Міністр закордонних справ Ірландії Б. Коуен назвав опонентів договору абстинентами, які «не усвідомлюють величезних переваг, які Ірландія отримує від членства в ЄС» [18]. За високого рівня підтримки від більшості політичних, а також бізнесових кіл країни очікувалося, що Ніццький договір буде ратифіковано так само легко, як і попередній [18]. Урядова

кампанія щодо референдуму була зосереджена в основному на розширенні ЄС. Прем'єр-міністр Ірландії Б. Ахерн заявляв, що схвалення договору «продемонструє готовність Ірландії» підтримати рішення ЄС про приєднання дванадцяти нових членів [18]. Проте зусиль уряду виявилось недостатньо, аби забезпечити позитивний результат референдуму.

Особливістю цього референдуму була значно нижча явка у порівнянні з попередніми. Більше половини виборців, що проголосували за Амстердамський договір, не голосували на референдумі по Ніццькому договору [19]. Якщо проаналізувати логіку поведінки виборців, можна виділити ключові фактори, які у підсумку призвели до такого результату. На рішення супротивників договору, безсумнівно, суттєво вплинула відсутність довіри до процесу прийняття рішень в рамках ЄС. У суспільстві зросли настрої на користь зміцнення нейтрального статусу Ірландії, що позначилося на зменшенні бажання співпраці з ЄС у зовнішній політиці та питаннях безпеки. Згідно з результатами опитувань, 40% виборців воліли зміцнення нейтрального статусу, 19% погоджувалися на обмеження нейтралітету, а решту складали ті, хто не визначився [19]. При цьому 72% ірландців вважали, що членство Ірландії в ЄС мало позитивне значення для країни. Цей рівень був на 25% вищим за середній показник по країнах ЄС.

Результати першого Ніццького референдуму (12 червня 2001 р.) довели, що крім недостатньої явки виборців, а також очевидної апатії більшості населення Ірландії (64,6% не взяли участі в голосуванні), значна частина громадськості була незадоволена або розчарована тим, як функціонує ЄС. При цьому, в сенсі СЗБП запропоновані в Ніццькому договорі зміни були не настільки значними, як в Маастрихтському й Амстердамському договорах [18]. Тому можна стверджувати, що основною причиною провалу голосування на першому референдумі по Ніццькому договору був не стільки характер чи ступінь впровадження договором нововведень, як кампанія супротивників договору, в ході якої допускалися довільні інтерпретації та неточності в його представленні суспільству [18].

Уряд, упевнений у позитивному результаті голосування, був спантеличений таким ходом подій. Європейська інтеграція була зупинена в результаті рішення, прийнятого громадянами невеликої острівної держави з населенням у чотири мільйони жителів. Ірландському уряду треба було відповідати перед ЄС за нездатність вплинути на громадську думку на користь ратифікації та запропонувати прийнятний план дій. 21 червня 2002 р. на засіданні Європейської Ради у Севільї уряд Ірландії висунув Національну декларацію. В цьому документі було зазначено, що участь Ірландії в спільній зовнішній політиці та політиці безпеки ЄС «не суперечить її традиційній політиці військового нейтралітету» [20]. Було також запропоновано окреме тлумачення ухваленого у Ніцці рішення Європейської Ради про те, що «розвиток потенціалу спільноти вести переговори з врегулювання гуманітарних та кризових ситуацій» може передбачати створення європейської армії. Для того, аби не залишити місця для двозначності, ірландський уряд нагадав про вимогу так званого «потрійного замка». Згідно з цією умовою, розміщення ірландських збройних сил за межами національної території країни потребує дозволу Ради

Безпеки або Генеральної Асамблеї ООН, рішення національного уряду, а також підтвердження його з боку парламенту Ірландії [20]. У відповідь на цю заяву Європейська Рада схвалила власну декларацію, в якій прийняла заяву Ірландії до відома й запевнила, що Договір про Європейський Союз «не накладає жодних імперативних зобов'язань взаємної оборони ... та що розвиток спроможності Союзу проводити гуманітарні та антикризові операції не передбачає створення європейської армії» [20].

На другий референдум з ратифікації Ніццького договору було винесено поправку 26 до ірландської Конституції. Вона гарантувала, що рішення про приєднання до спільної оборони в рамках ЄС не може бути прийнято без спеціального винесення цього питання на загальнонаціональний референдум [21]. Зазначені дії уряду Ірландії сприяли позитивному результату другого референдуму щодо Ніццького договору (19 жовтня 2002 р.), при підготовці якого уряд підкреслював непорушність статусу нейтралітету держави. Поряд із досягненням безпосередньої мети у вигляді ратифікації Ніццького договору, заяви уряду сприяли зміцненню ідеї ірландського військового нейтралітету. Адже до цього часу принцип нейтралітету ніколи так інтенсивно й детально не обговорювався під час громадсько-політичних дебатів. Слід також відзначити, що в період між двома ірландськими референдумами з ратифікації Ніццького договору серйозним сумнівам піддавалися і подальші перспективи європейської інтеграції. При цьому гострі дебати й суттєві політичні ускладнення, які супроводжували процес ратифікації модифікованих установчих договорів ЄС, сформували репутацію Ірландії як проблемної держави-члена ЄС.

Лісабонський договір, або Договір про реформування ЄС від 13 грудня 2007 р. [22], був покликаний замінити європейський Конституційний договір, що не вступив у силу, і внести зміни в попередні установчі договори для реформування інституційної структури, системи прийняття рішень і засад функціонування ЄС. Далекосяжні реформи, передбачені в цьому договорі, стосувалися прав людини, судової сфери та зовнішньої політики. Лісабонський договір об'єднав три стовпи спільної політики ЄС. Його мета полягала в тому, щоб встановити «правову базу комплексної компетенції ЄС у сфері зовнішньої, безпекової та оборонної політики, що зробило нейтралітет дуже важливим та актуальним питанням як для Ірландії, так і для всієї Європи» [23, р. 468]. Одна з найбільш яскравих новацій Договору стосувалася принципу солідарності. Адже в цьому передбачалося, що «ЄС та його держави-члени повинні діяти спільно в дусі солідарності, якщо яка-небудь держава-член стане об'єктом терористичного нападу або жертвою природної чи техногенної катастрофи». Стаття 42.7 про спільну оборону декларувала: «Якщо держава-член зазнає збройної агресії на своїй території, інші держави-члени мають щодо неї обов'язок усіма можливими засобами допомагати їй та підтримувати її згідно зі статтею 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй». Однак далі у цій же статті стверджується, що «це не шкодить особливому характеру безпекової та оборонної політики окремих держав-членів» [24, с. 2]. Однак попри те, що ця умова визнає різницю

в механізмах оборони конкретних держав-членів, поняття «нейтралітет» у ній ніде явно не згадується.

Ще одне дискусійне питання, що впливало зі статті 42.7 Лісабонського договору, полягало в завершенні повного включення ЗЄС до ЄС та перетворенні Європейського оборонного агентства (ЄОА) на структурний компонент Союзу [23]. Багатьма ця новація була сприйнята як позитивний крок, який «нормалізує роль ЄОА в рамках правових структур Договору, забезпечуючи більшу прозорість та контроль» [25]. Інші ж розцінювали це рішення як «остаточний крок на шляху мілітаризації Ірландії» в контексті європейської інтеграції. Незважаючи на ризики, які договір ніс для військового нейтралітету Ірландії, основним прорахунком прибічників ратифікації договору виявився недостатній рівень аналізу його положень та брак популярних роз'яснень змісту цього документу. Як зазначала ірландська дослідниця Марія Кехілл, «виглядає більше ніж смішним те, що прості люди здатні прочитати 300 сторінок документа і зрозуміти його стиль написання, аби визначити, які суттєві поправки він вносить, та мати обґрунтовану думку про їх переваги чи недоліки, зважити всі плюси й мінуси, аби прийти до остаточного рішення прийняти або відхилити загальний пакет» [7]. Складність формулювання основних положень Лісабонського договору та непереконлива політична кампанія на його підтримку призвели до того, що ірландці вкотре повелися за принципом: «якщо є сумніви, краще не голосувати». При явці в 53,1% виборців (значно вище, ніж на першому і другому референдумах з ратифікації Ніщцького договору), 53,4% проголосували проти ратифікації. В «Дослідженні поведінки виборців на референдумі 2008 р. щодо Лісабонського договору» було зроблено висновок, що на такий результат загалом вплинули «загальні настрої щодо європейської інтеграції, знання чи незнання про практику ЄС, правильні чи неправильні уявлення про зміст Лісабонського договору, ряд конкретних політичних проблем та внутрішньополітичні чинники» [19]. Крім того, схильність громадян ідентифікувати себе виключно як представників «ірландського етносу», на відміну від паралельної ідентифікації як «ірландців» і «європейців», або просто як «європейського народу», збільшила число людей, які проголосували проти. Так само, серед тих, хто ідентифікували себе як прихильники нейтралітету, 77% сказали «ні». Водночас серед тих, хто був готовий прийняти обмеження нейтралітету Ірландії, тільки 35% проголосували проти [19]. Як показали дослідження, дезінформація, якою була просякнута кампанія від початку й до самого кінця, призвела до того, що 33% респондентів, з яких 48% проголосували проти і 26% – за ратифікацію, висловлювали тверде переконання, що в разі впровадження Лісабонського договору буде введено призов на військову службу до європейської армії [20].

На відміну від першого референдуму щодо Ніщцького договору, де головна причина провалу була зумовлена низькою явкою виборців, основним фактором, що визначив негативний результат першого референдуму з Лісабонського договору, було поширення настроїв загального несприйняття самого договору та його очікуваних наслідків. Саме тому в рамках підготовки до другого референдуму з Лісабонського договору ірландський уряду не звертався

з закликом до виборців мобілізувати явку, а вдався до запевнень і роз'яснень з ключових питань документу з метою розвіяти побоювання та фобії громадян. Окрім цього, 19 червня 2009 р. 27 країн ЄС надали Ірландії офіційні юридично обов'язкові гарантії у формі окремого «Рішення Ради глав держав та урядів 27 держав-членів».

У цьому документі всі держави-члени ЄС, у тому числі й Ірландія, сформулювали узгоджену позицію щодо спірних питань. В цьому міждержавному документі йдеться про те, що участь у військових операціях ЄС є національним рішенням, яке ухвалюється з урахуванням внутрішніх правових вимог. Окремо й чітко наголошується на тому, що «Лісабонський договір не суперечить традиційній політиці ірландського військового нейтралітету» [20]. Відтак, на думку ірландських дослідників, «Ірландія не скута ніякими взаємними зобов'язаннями в сфері безпеки» [19]. Паралельно ірландський уряд оприлюднив власну «Декларацію з питань безпеки та оборони», в якій деталізовано гарантії ірландського нейтралітету на перспективу, а також описано законодавчі та процедурні заходи, що мали бути реалізовані до того, як Лісабонський договір буде ратифікований [20].

На другому референдумі щодо ратифікації Лісабонського договору (2 жовтня 2009 р.) 67,13% ірландських виборців підтримали поправку 28 до Конституції, за якою «держава не має погоджуватися з рішенням, ухваленим Європейською Радою про встановлення спільної оборони», якщо така спільна оборона включатиме Ірландську Республіку й накладатиме на неї конкретні зобов'язання. Успіх запобіжних заходів ірландського уряду та нової агітаційної кампанії засвідчило те, що лише в 2-х із 43-х виборчих округів країни більшість виборців проголосувала проти ратифікації договору.

В порівнянні з першим референдумом щодо Лісабонського договору відсоток громадян, які проголосували проти через побоювання зазіхань на військовий нейтралітет Ірландії, був удвічі меншим [19]. Причиною цього, скоріше за все, стало підтвердження гарантій, проголошених як національним урядом, так і Радою глав держав та урядів 27 держав-членів європейської спільноти. Тим не менше, якби євроскептикам вдалося якоюсь мірою довести, що Лісабонський договір впливає на політику ірландського нейтралітету, ірландці скоріше за все проголосували б проти нього. Про це свідчить той факт, що в опитуваннях у період після другого референдуму щодо ратифікації Лісабонського договору, 35% респондентів повністю погоджувалися з твердженням, що «Ірландія повинна зробити все можливе, аби зміцнити свій військовий нейтралітет» і лише 2% повністю погоджувалися з тим, що «Ірландія має бути готова прийняти обмеження свого нейтралітету» [19].

Як свідчать описані події, попри епізодичність проведення масштабних політичних дебатів з проблем зовнішньої політики, концепція військового нейтралітету є важливим елементом ірландської громадської думки та загалом політичної свідомості ірландського суспільства. Дотриманню принципу нейтралітету надається вища цінність, аніж посиленню колективних зобов'язань у рамках європейської інтеграції. За своїм характером дискусії щодо змісту ірландського нейтралітету засвідчили неготовність суспільства відмовитися або

послабити традиційний статус військового нейтралітету, який виконує роль головного цілераціонального критерію в питаннях зовнішньої та безпекової політики країни.

Зі вступом Ірландії до ЄЕС країна стала частиною європейського інтеграційного простору. При цьому участь Ірландії в європейських процесах суттєво вплинула на розробку концепції європейської безпеки, яка будується на визнанні спільних для європейських країн цінностей та декларує комплексний підхід щодо нейтралізації зовнішніх загроз.

Референдуми щодо Ніццького та Лісабонського договорів дали ясно зрозуміти як уряду Ірландії, так і політичним колам ЄС, що на шляху до поглиблення комплексної інтеграції і ірландський уряд, і європейські структури мають враховувати умови дотримання військового нейтралітету Ірландії. Лісабонський договір не передбачає нових умов, які могли б зобов'язати Ірландію брати участь у військових місіях, якщо ірландський уряд не прийме однозначного рішення про їх підтримку. При цьому участь ЄС та його країн-членів у військових операціях розширюється, включно з миротворчими місіями та заходами з протидії тероризму в третіх країнах. За цих обставин гнучкий асиметричний механізм Лісабонського договору дозволяє Ірландії зберігати відносно дотримання принципу нейтральності, дозволяючи їй уряду уникати участі в ухваленні рішень військового та військового-політичного характеру та відповідних сферах діяльності.

Водночас референдуми 2000-х рр. стали свідченням розколу між сприйняттям політики нейтралітету з боку суспільства та позицією ірландського уряду. Переконавши громадськість, що Лісабонський договір не суперечить нейтральному статусу Ірландії, уряд домогся його ратифікації. Однак зробивши це, уряд пов'язав Ірландію зобов'язаннями в рамках європейських законодавчих актів, які обумовлюють спільну зовнішню та безпекову політику. Як і передбачалося, Західноєвропейський Союз припинив своє існування 30 червня 2011 р. До ратифікації Лісабонського договору уряди Ірландії стверджували, що ірландський нейтралітет було захищено, оскільки ЗЄС та ЄС залишилися «двома окремими організаціями», створеними в рамках окремих договорів і з окремими обов'язками. Після набуття чинності Лісабонського договору принцип нейтралітету в непрямій формі гарантують лише поправка 28 до Конституції Ірландії та положення Договору про функціонування ЄС, які передбачають асиметричну участь окремих країн-членів у спільній політиці безпеки та оборони. Загалом досвід ірландських референдумів, які проводилися впродовж 1980-х – 2000-х рр. щодо ратифікації європейських установчих договорів, засвідчив суттєвий вплив ірландських політиків та суспільства на еволюцію спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, змусивши європейські структури шукати й впроваджувати механізми врахування традиційно негнучкої позиції ірландського електорату.

Використані джерела та література:

1. Keatinge P. The Irish Foreign Service: an Observer's View // Seminar of the Foreign Service. – 2 March 1995.
2. Fitzgerald M. Irish Neutrality and European Integration 1960-1972. [Електронний ресурс] // Loughborough University Institutional Repository. – 2000. – Режим доступу: https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/2372/3/Gehler%2520Steininger%2520chapter%2520_1_.pdf
3. Семків А.С. Інтеграція Ірландії до ЄЕС: становлення та реалізація політико-економічних взаємовідносин (1961-1993) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. – Київ, 2013. – 20 с.
4. Кучменко Е.М. Ірландія і ольстерська криза, пошуки шляхів її подолання у другій половині ХХ століття: (Історичний огляд) / Інститут історії України НАН України. – К., 2000. – 98 с.
5. Єдиний європейський акт. [Електронний ресурс]. – 1986. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_028
6. Judgment of the Supreme Court of Ireland, 'Crotty v. An Taoiseach' (9 April 1987). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvce.eu/en/obj/judgment_of_the_supreme_court_of_ireland_crotty_v_an_taoiseach_9_april_1987-en-187e7d4f-aa3e-43da-a1e2-bb3fc41d2fbd.html
7. Cahill M. Ireland's Constitutional Amendability and Europe's Constitutional Ambition: The Lisbon Referendum in Context // *Gemran Law Journal*. – 2010. – № 9. – P. 1191-1218.
8. Defence Policy and Programmes – Roles of the Defence Force. [Електронний ресурс] // Defence Policy and Programmes - Roles of the Defence Force. – 2000. – Режим доступу: <http://www.irishtimes.com/newspaper/special/2000/defence/sect3.htm>
9. Devine K. Irish Neutrality and the Lisbon Treaty // Conference at Dublin, Monthly Meeting of the Peace Committee. – 2009. – May 8-9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://doras.dcu.ie/14898/1/Irish_Neutrality_and_the_Lisbon_Treaty.pdf
10. Договір про Європейський Союз. [Електронний ресурс]. – 1992. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_029
11. Tonra B, Denmark and Ireland in EU Foreign Policy. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1739574;
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1739574
12. Amsterdam Treaty. [Електронний ресурс] // Irish Independence Democracy and Neutrality – Режим доступу: <http://www.pana.ie/idn/amsterdam.html>
13. Oireachtas Debates, 11 December 1997. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://debates.oireachtas.ie/dail/1997/12/11/00016.asp>
14. Gurlay C., Rémacle R. The 1996 IGC: The Actors and their Interaction. – London: Foreign and security policy in the European Union, 1998. – 239 p.
15. Foster N. Foster on EU Law. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 416 p.
16. Treaty of Nice. [Електронний ресурс]. – 2001. – Режим доступу: https://www.ecb.europa.eu/ecb/legal/pdf/en_nice.pdf
17. Hargreaves S. EU Law Concentrate. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 197 p.
18. Sweeney D.R. The Two Referenda on Nice, The Security Debate in Ireland, and the Limits of Europeanization. [Електронний ресурс] // Draft paper prepared for the Biennial Meeting of the European Union Studies Association, Centre of International Studies, University of Cambridge. – 2003. – Режим доступу: <http://aei.pitt.edu/2961/1/164.pdf>

19. Sinnott R. Attitudes and Behaviour in the Referendum on the Treaty of Lisbon. [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <https://www.ucd.ie/t4cms/Attitudes%20and%20Behaviour%20in%20the%20Second%20Referendum%20on%20the%20Treaty%20of%20Lisbon.pdf>
20. Keatinge P. Tonra B. European Security and Defence Policy and the Lisbon Treaty. – Dublin: Institute of International and European Affairs, 2009. – 44 p.
21. After Nice. [Електронний ресурс] // Peace and Neutrality Alliance – Режим доступу: <http://www.pana.ie/idn/afternice.html>
22. The Treaty of Lisbon. [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>
23. Devine K. Irish Political Parties' Attitudes towards Neutrality and the Foreign, Security and Defence Policies // Irish Political Studies. – 2009. – № 4. – P. 467-490.
24. Topala O. How Common is CSDP? Solidarity and Mutual Defence in the Lisbon Treaty [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://www.isis-europe.eu/sites/default/files/programmes-downloads/2011_artrel_631_esr53-briefing4-solidarity-mutuality.pdf
25. Tonra B. CFSP in the 2009 Irish Referendum on the Lisbon Treaty. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ucd-ie.academia.edu/BenTonra/Papers/386448/CFSP_in_the_2009_Irish_Referendum_on_the_Lisbon_Treaty

УДК 327.57

Вонсович О.С.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІДНОСИН НАТО З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

У статті досліджено перспективи розвитку відносин НАТО з Європейським Союзом у сфері безпеки. Ситуація, яка виникла сьогодні в рамках Європейського Союзу, є достатньо суперечливою та складною, що не дозволяє зробити чіткий прогноз відносно подальшого розвитку відносин з НАТО. Обґрунтовано тезу про те, що з огляду на останні зміни у світі та Європі об'єднання зусиль в рамках протидії сучасним викликам та загрозам є необхідною умовою збереження цілісної і неподільної безпеки як у регіональному, так і в глобальному вимірах. Визначено, що прогнозування нової ролі США в Європі буде обумовлюватися тими процесами, які відбуватимуться після виборів у Франції та Німеччині, а також поступовим втіленням в життя передвиборчих ініціатив Д. Трампа. Від цього також залежатиме і роль НАТО в європейських справах, і те, наскільки Альянс повноцінно та гарантовано буде надавати безпекову підтримку Європейському Союзу. З'ясовано, що в ситуації розбалансованості «європейського ядра» вбачається доцільною актуалізація превентивних заходів по недопущенню посилення проявів кризових явищ, а також розроблення антикризових механізмів, які можуть забезпечити стабільний розвиток безпекових процесів на колективній основі ЄС та НАТО.

Ключові слова: *Європейський Союз, НАТО, безпека, співробітництво, виклики, загрози.*

Вонсович А.С. Перспективы развития отношений НАТО с Европейским Союзом в сфере безопасности.

В статье исследованы перспективы развития отношений НАТО с Европейским Союзом в сфере безопасности. Ситуация, которая сложилась сегодня в рамках Европейского

Союза, является достаточно противоречивой и сложной, что не позволяет сделать четкий прогноз относительно дальнейшего развития отношений с НАТО. Аргументирован тезис о том, что учитывая последние изменения в мире и Европе, объединение усилий в рамках противодействия современным вызовам и угрозам является необходимым условием сохранения целостной и неделимой безопасности как в региональном, так и в глобальном измерениях. Определено, что прогнозирование новой роли США в Европе будет обусловлено процессами, которые будут происходить после выборов во Франции и Германии, а также воплощением в жизнь предвыборных инициатив Д. Трампа. От этого также будет зависеть и роль НАТО в европейских делах, и то, насколько полноценно и гарантировано Альянс будет предоставлять поддержку Европейскому Союзу в сфере безопасности. Установлено, что в ситуации разбалансированности «европейского ядра» является целесообразной актуализация превентивных мероприятий по недопущению усиления проявления кризисных явлений, а также разработка антикризисных механизмов, которые могут обеспечить стабильное развитие процессов в сфере безопасности на коллективной основе ЕС и НАТО.

Ключевые слова: Европейский Союз, НАТО, безопасность, сотрудничество, вызовы, угрозы.

Vonsovich O. The Prospects for the Development of NATO's Relations with the European Union in the Sphere of Security.

The article explores the prospects for the development of NATO's relations with the European Union in the sphere of security. It is proved that the situation that has formed in the European Union today is quite contradictory and complex and does not allow us to make a clear forecast on the further development of relations with NATO. The thesis is argued that, given the recent changes in the world and Europe, joining forces to counter modern challenges and threats is a prerequisite for preserving integral and indivisible security in both regional and global dimensions. It is determined that the forecasting of the new role of the US in Europe in general will be conditioned by processes that will take place after the elections in France and Germany, as well as the consistent implementation of D. Trump's election initiatives. This will also depend on the role of NATO in European affairs, and the extent to which the Alliance will fully and securely provide assistance to the European Union. It was found out that in the situation of imbalance of the "European core" it is expedient to update the preventive measures to prevent the manifestations of crisis phenomena, as well as the development of anti-crisis mechanisms that can ensure the stable development of security processes on a collective basis of the EU and NATO.

Keywords: European Union, NATO, security, cooperation, challenges, threats.

Основною проблемою, яку досліджує автор у даній статті, є аналіз чинників, на підставі яких можна визначити перспективи розвитку відносин НАТО з Європейським Союзом у сфері безпеки. Необхідність дослідження цієї проблеми обумовлена зростанням кількості викликів та загроз європейській безпеці, а також ускладненням внутрішньої ситуації в рамках ЄС. Продовження стратегічних відносин НАТО з ЄС обумовлено також і загостренням ситуації у сфері міжнародної безпеки, особливо щодо поширення проявів тероризму.

Проблематика розвитку відносин НАТО з Європейським Союзом була досліджена такими вітчизняними науковцями як: О. Бодрук, С. Кондратюк, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, О. Полторацький, О. Семенюк, І. Тодоров, Г. Яворська. Серед зарубіжних авторів можна виділити наступних: Дж. Говорт, Ф. Могеріні, П. Павел, М. Пенс, А. Фог Расмуссен, Є. Столтенберг.

Метою даної статті є аналіз та визначення перспектив розвитку відносин НАТО з Європейським Союзом у сфері безпеки.

Ситуація в ЄС є складною та суперечливою, що ускладнює прогнозування подальшого розвитку відносин з НАТО. Це обумовлено наявністю ряду деструктивних чинників, серед яких можна виділити наступні: дестабілізаційні процеси в економічній та фінансовій сферах; до кінця не вирішене питання щодо нелегальної імміграції; «підвішений» стан процесу виходу Великої Британії з ЄС; можлива корекція векторів зовнішньої політики після виборів у Франції та Німеччині та ряд інших. Найбільш актуальним залишається питання про те, якою буде подальша безпекова політика Європейського Союзу, на чому вона базуватиметься і яким буде новий формат відносин з Північноатлантичним альянсом після приходу до влади Д. Трампа. Не менш важливим є й те, наскільки зміниться геополітична роль США у світі: до яких просторів буде найбільше прикута увага, на які центри сили орієнтуватимуться Сполучені Штати, якими будуть відносини між США та ЄС, між США та Росією. Всі ці обставини змушують керівництво ЄС вибудовувати нову стратегію відносин та лінію поведінки із західним світом.

6 грудня 2016 р. міністри закордонних справ країн-членів НАТО провели зустріч у Брюсселі з метою обговорення ключових викликів у сфері безпеки. Європейський Союз та НАТО розпочали новий етап співробітництва, узгодивши перелік із 42 конкретних заходів по семи різних напрямках, які визначені Спільною декларацією, підписаною у Варшаві в липні 2016 р. [1]. Ці заходи були розроблені спільними зусиллями та затверджені 6 грудня 2016 р. одночасно на засіданні міністрів закордонних справ країн НАТО в Брюсселі, а також Радою Європейського Союзу. Для ЄС цей план став невід'ємною частиною пакету заходів, спрямованого на укріплення політики Європейського Союзу у сфері безпеки та оборони. «Співробітництво між ЄС та НАТО є основоположним елементом даного пакету», – заявила Верховний представник ЄС у закордонних справах та політиці безпеки Ф. Могеріні [2]. Двома іншими елементами є Глобальна стратегія у сфері безпеки та оборони, імплементацію якої міністри закордонних справ та міністри оборони країн-членів ЄС затвердили в середині листопада 2016 р., та План дій у сфері європейської оборони, націлений на зміцнення оборонної промисловості та науково-дослідної бази, який був запропонований 30 листопада 2016 р. Європейською Комісією.

Такого роду кроки підтверджують зацікавленість з боку ЄС та НАТО у продовженні стратегічного співробітництва в галузі безпеки та оборони, але наскільки воно відповідатиме задекларованим намірам покаже час. З огляду на останні зміни у світі та Європі об'єднання зусиль у рамках протидії сучасним викликам та загрозам є необхідною умовою збереження цілісної і неподільної безпеки як у регіональному, так і в глобальному вимірах. Збільшення чисельності різного роду небезпек створює ситуацію, в якій саме колективні зусилля повинні становити фундамент для подальшої розбудови сучасної системи європейської та міжнародної безпеки. Основними «стовпами» в даному відношенні повинні виступати саме ЄС та НАТО.

Не дивлячись на зміну відношення США до системи європейської та євроатлантичної безпеки в бік того, що вони повинні забезпечуватися на засадах своєчасних «членських внесків» від країн-учасниць, загальна лінія підтримки

стабільності на теренах ЄС з боку США залишається незмінною. Підтвердженням цього є слова віце-президента США М. Пенса, які він сказав під час Мюнхенської конференції з безпеки в лютому 2017 р.: «Сьогодні, завтра і кожен день, будьте впевнені. І в даний час, і завжди в майбутньому США залишаться найбільшим другом та союзником Європи. І президент Трамп, і американський народ повністю прихильні нашому трансатлантичному союзу» [3]. Але, з іншого боку, не потрібно забувати про висловлювання Д. Трампа, яке він зробив ще під час своєї передвиборчої кампанії в березні 2016 р.: «Або вони (країни-члени НАТО – *О.В.*) платять, враховуючи і минулі недоопрацювання, або вони повинні піти геть. І якщо це розвалить НАТО, то нехай так і буде» [4].

Звичайно, потрібно враховувати, що це було ще до того, як Д. Трамп став президентом, і те, наскільки його слова будуть співвідноситись із реальним станом справ покаже час. Зараз ще важко прогнозувати нову роль США в Європі в цілому і політику щодо ЄС зокрема. Це буде обумовлюватися процесами, які відбуватимуться після виборів у Франції та Німеччині, а також поступовим втіленням у життя передвиборчих ініціатив Д. Трампа. Від цього, також, залежатиме і роль НАТО в європейських справах, і те, наскільки Альянс повноцінно та гарантовано буде надавати безпекову підтримку ЄС.

Актуальним, на думку автора, видається аналіз перспектив розвитку загальної ситуації в ЄС та ролі НАТО в європейських справах. Однією із найбільш пріоритетних проблем залишатиметься міграційна криза. Нова міграційна хвиля може бути спровокована відмовою європейців від виконання умов угоди про стримування мігрантів на території Туреччини (президент Туреччини Р. Ердоган може анулювати цю угоду, що автоматично призведе до відкриття кордонів Туреччини для тисяч біженців та мігрантів з Близького Сходу, які націлені потрапити до Європи). На президентських виборах у Франції значної підтримки дістала М. Ле Пен з її радикальними закликами розпочати процес виходу Франції з ЄС і НАТО. З точки зору НАТО, посилення впливу євроскептиків може внести ряд деструктивних корективів у стан справ в Альянсі. Насамперед, це може вплинути на посилення дисбалансу у формуванні підходів та методів забезпечення європейської та євроатлантичної безпеки, що, в свою чергу, може негативним чином відобразитись на загальній безпековій ситуації в європейському геополітичному просторі.

Кризові тенденції в ЄС загрожують розбалансуванню «європейського ядра» (Німеччина, Франція, Італія, Іспанія) [5]. Хоча за підсумками парламентських виборів у Німеччині блок А. Меркель дістав відносну більшість, новий уряд не вдалося сформувати аж до початку 2018 р. В разі позачергових парламентських виборів в Італії суттєвої підтримки може дістати рух «П'ять зірок» Б. Грілло, який обстоює ідею референдуму відносно виходу Італії із Єврозони. На політичну ситуацію в Іспанії негативно впливає політична криза, спричинена проведенням референдуму про незалежність Каталонії, що загрожує ланцюговою реакцією в інших країнах ЄС. За таких умов, не маючи можливості ефективно проводити стратегічний діалог між основними безпековими

«гравцями», Північноатлантичному альянсу буде значно важче забезпечувати європейську безпеку.

Загальні тенденції не є сприятливими для європейських країн. Їм вочевидь доведеться збільшувати відсоток видатків з національних бюджетів до загального бюджету НАТО. Це може не тільки послабити економічні системи країн-членів Альянсу та сприяти дестабілізації фінансово-економічної ситуації в ЄС. За розбалансування системи доведеться не тільки більше витратити на оборону, але й шукати засоби для стабілізації держав-членів. У такій ситуації вбачаються доцільними актуалізація превентивних заходів з попередження проявів кризових явищ, а також розробка антикризових механізмів, які можуть забезпечити стабільну співпрацю між ЄС і НАТО на колективній основі.

Важливим залишається питання відносин у трикутнику Росія – ЄС – НАТО. З огляду на сучасний стан справ можна передбачити, що в найближчій перспективі спостерігатиметься тенденція посилення напруженості у військовій, безпековій та оборонній сферах. Ураховуючи посилення силового чинника у зовнішній політиці РФ, видається актуальним аналіз її місця в «європейських справах». Можна передбачити, що в найближчій перспективі між Росією та США спостерігатиметься продовження геополітичного суперництва за вплив європейський геополітичний простір включно зі спробами розподілу сфер геополітичного впливу. Одним із центрів цієї боротьби може стати Україна. Можна також передбачити, що США можуть скоротити рівень підтримки України в порівнянні з президентством Б. Обами. Якщо адміністрація Д. Трампа уникатиме постачання летальної зброї Україні, Росія може скористатися такою ситуацією задля посилення свого впливу аж до продовження територіальної експансії у південно-східному напрямі. Такі дії створюватимуть значну небезпеку для ЄС, що потребуватиме відповідного реагування. Проте такої реакції може і не бути через економічне послаблення ряду ключових країн ЄС, які не наважаться в повній мірі протидіяти активним намірам Росії.

Що стосується місця НАТО в цій ситуації та загалом поведінки Альянсу, можна передбачити, що, з одного боку, НАТО всіляко намагатиметься не допустити російської експансії на теренах ЄС, а, з іншого, практичного боку, може зіткнутися з перешкодами фінансового, політичного, військового та організаційного характеру. Загальна невизначеність розвитку подій в ЄС ставить під загрозу повноцінну реалізацію програм, проектів, ініціатив та планів Північноатлантичного альянсу щодо забезпечення європейської безпеки, в тому числі й відносно протидії розширенню євразійського геополітичного простору за рахунок європейського.

Для НАТО співпраця між США та РФ у справі спільної протидії тероризму може зіграти як позитивну, так і негативну роль. З одного боку, комбінована тактика стримування та діалогу дасть змогу заручитися військовою підтримкою РФ в контексті боротьби з деякими спільними викликами та загрозами, а з іншого – заохочуватиме РФ посилювати свою присутність на зовнішніх кордонах ЄС, й тим самим створюватиме небезпеку військового втручання.

В контексті перспектив розвитку відносин ЄС із НАТО потрібно звернути увагу на розміщення в країнах Балтії багатонаціональних сил Альянсу чисельністю до 4 тис. солдат і офіцерів, які призначені для стримування «російської агресії» в регіоні. Питання про розгортання нових багатонаціональних частин у Польщі та в країнах Балтії, призначених для стримування РФ, дістало схвалення на Варшавському саміті НАТО в липні 2016 р. За словами голови воєнного комітету НАТО, генерала збройних сил Чехії П. Павела, чотири бойові групи не призначені виключно для учбових цілей: вони будуть слугувати засобом залякування і, якщо знадобиться, для ведення бойових дій [6]. Російська агресія не є єдиною причиною, на підставі якої відбувається розгортання цих сил на теренах Балтії. До компетенції контингенту НАТО теж входить і боротьба з тероризмом. На додаток до американського батальйону в Польщі, Німеччина направить війська до Литви, Канада – до Латвії, Велика Британія – до Естонії. Інші країни-учасниці НАТО, включаючи Норвегію, Данію, Францію та Польщу, також направлять свої підрозділи у зазначені батальйони.

З точки зору забезпечення європейської безпеки такі дії НАТО на східних рубежах Альянсу можуть бути розцінені як сприяння стабільності і безпеці Європейського Союзу.

Підсумовуючи вищевикладене можна зробити висновок про те, що перспективи розвитку відносин ЄС з НАТО обумовлені необхідністю спільної протидії сучасним викликам та загрозам європейській безпеці, а також загальним посиленням нестабільності на міжнародній арені. Прийнятті наприкінці 2016 р. спільні документи безпекового характеру свідчать про продовження й активізацію стратегічного діалогу між ЄС і НАТО.

Важливим питанням залишається те, наскільки озвучена з боку обох сторін риторика знайде своє практичне підтвердження. Чи дійсно все те, що задекларовано в усній та письмовій формі, зможе знайти своє практичне втілення? Багато що залежить від того, чи будуть здатні країни-члени НАТО сплачувати відповідні внески від своїх національних бюджетів до загальної скарбниці Альянсу, тобто, чи зможе надалі НАТО існувати переважно на європейській основі.

Розвиток відносин ЄС із НАТО і безпекова ситуація в Європі визначатимуться станом політичної стабільності у Франції, Німеччині, Італії та Іспанії. Від цього залежатиме, чи буде «європейське ядро» цілісним або ж розбалансованим. Усвідомлення політичними лідерами перелічених країн необхідності подальшого розвитку стратегічного діалогу з НАТО і забезпечення співпраці потрібними ресурсами надасть змогу суттєвого посилення європейського безпекового та оборонного компоненту на відносно незалежній чи автономній основі.

Відповіді на поставлені питання дасть час, але необхідність подальшого розвитку продуктивного стратегічного партнерства між ЄС і НАТО є нагальною вимогою з огляду на наявність ризиків, викликів та загроз європейській та євроатлантичній безпеці. Актуальність подальшого дослідження питань співробітництва ЄС і НАТО у безпековій сфері обумовлена динамічною зміною

геополітичної ситуації в Європі та в світі, а також появою нових тенденцій у євроатлантичних відносинах. Подальше дослідження даної проблематики потребуватиме аналізу нових фактів і тенденцій, що сприятиме чіткішому розумінню стану і перспектив європейської безпеки.

Використані джерела та література:

1. Joint declaration by the President of the European Council, the President of the European Commission, and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. Issued on 08 Jul. 2016 / Official website of the North Atlantic Treaty Organization. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133163.htm
2. ЕС и НАТО вступают в новую эру сотрудничества. / Европейская служба внешних связей. 07.12.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/16658/es-i-nato-vstupayut-v-novuyu-eru-sotrudnichestva_ru
3. Мюнхен: Пенс обещает поддержку ЕС и НАТО, Меркель заявляет о важности хороших отношений с РФ / Euronews. 18.02.2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ru.euronews.com/2017/02/18/mike-pence-pledges-unwavering-us-support-for-nato>
4. Полунин А. Трамп допустил Европу к самообороне / Свободная Пресса. 10.11.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://svpressa.ru/war21/article/160352/>
5. Polycrisis: сценарии развития. Евросоюз – 2017 / EurAsia daily. 29.12.2016. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://easdaily.com/ru/news/2016/12/29/polycrisis-scenarii-razvitiya-evrosoyuz-2017>
6. Ходаренок М., Солопов М. Батальонами НАТО не защитит / Газета.ru. 19.09.2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.gazeta.ru/army/2016/09/19/10204529.shtml>

ЧАСТИНА II

ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ США

УДК 32.330.341.1

Васильєв О.А.

РОЛЬ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ У ФОРМУВАННІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ США

Науково-технічний прогрес відіграє основоположну роль у формуванні сучасного військово-промислового комплексу. Рівень національної науки значною мірою визначає фундаментальні основи економічної і військової безпеки держави. Досягнення науки породжують нові технології, сприяють економічному й соціальному прогресу суспільства. США приділяють велику увагу розвитку фундаментальної науки і прикладних розробок для створення перспективних видів стратегічної зброї і формуванню на цій базі зовнішньополітичної концепції безумовної перемоги над будь-яким супротивником.

Ключові слова: наука, науково-технічний прогрес, військово-промисловий комплекс, зовнішня політика.

Васильев А.А. Роль научно-технического прогресса в формировании внешнеполитической концепции США.

Научно-технический прогресс играет основополагающую роль в формировании современного военно-промышленного комплекса. Уровень национальной науки в значительной мере определяет фундаментальные основы экономической и военной безопасности государства. Достижения науки рожают новые технологии, способствуют экономическому и социальному прогрессу общества. США уделяют большое внимание развитию фундаментальной науки и прикладных разработок для создания перспективных видов стратегического оружия и формированию на этой основе внешнеполитической концепции безусловной победы над любым противником.

Ключевые слова: наука, научно-технический прогресс, военно-промышленный комплекс, внешняя политика.

Vasyliiev O. The Role of Scientific and Technological Progress in Formation of the Foreign Political Conception of the USA.

Scientific and technological progress is making the main role in formation of modern military-industrial complex. The level of the national science determines to a great extent the fundamental bases of economical and military state security. Scientific achievements generate new technologies, promote economical and social progress of society. The USA pays the great attention to developing of fundamental science and applied elaboration for creation of perspective kinds of strategic weapons and formation on their base foreign political conception of the unconditional victory over any adversary.

Keywords: science, scientific and technological progress, military-industrial complex, foreign policy.

Характерною ознакою нинішнього світу є його складність і швидкі зміни завдяки глобалізації, розповсюдженню технологій і демографічним зсувам. Глобалізація впливає практично на всі аспекти людської діяльності. Люди,

продукти та інформація перетинають кордони з безпрецедентною швидкістю у величезній кількості, діючи як каталізатор економічного розвитку і в той же час підсилюючи напругу в суспільстві, боротьбу за ресурси і політичну стабільність. Головним для глобалізації є розповсюдження нових технологій, що дозволяє розвивати світове інформаційне середовище і надає можливість обмінюватись інформацією і знаннями [1].

Коли розповсюдження технологій торкається військових систем, воно кидає виклик тим перевагам, які здавна мають США, зокрема, в таких сферах як раннє попередження та високоточні ударні озброєння. Створюючи нові можливості, сили та засоби для протидії можливим загрозам, США намагаються підтримувати достатній науково-технічний і військово-промисловий потенціал для захисту своїх національних інтересів.

Досвід Першої світової війни показав можливості науки і техніки у створенні нового озброєння: авіації, танків, підводних човнів. Це викликало появу нових концепцій досягнення перемоги шляхом «повітряної війни» (Джуліо Дуе в Італії), «танкової війни» (Джон Фуллер у Великій Британії, Гейнц Гудеріан у Німеччині), «підводної війни» в акваторії світового океану. Командування США і Великої Британії притримувалось стратегії «морської сили», Франція виходила зі стратегії позиційної війни, а в Німеччині розроблялася концепція «блискавичної війни» (бліцкригу) [2].

Друга світова війна виявилася несхожою на попередні, значно більш маневреною, з використанням великої кількості найсучаснішого озброєння та новітнього обладнання. Зокрема, створення радарів і побудова системи радіолокаційної розвідки та попередження обумовили виграш Великою Британією повітряної війни. Значну роль зіграли британські математики у розшифровці кодів німецьких інформаційних повідомлень, що сприяло перемозі у війні на морі з підводними човнами. Фактично наявність потужного наукового і військово-промислового комплексу відіграла вирішальну роль у перемозі союзних сил над Німеччиною і Японією. Поява атомної зброї викликала необхідність розробки ядерної стратегії. Розвиток інформаційних технологій призвів до появи концепції сітьоцентричної війни.

Вивченню проблем формування сучасної зовнішньополітичної концепції США присвячена велика кількість робіт військових експертів і науковців: Л.Г. Івашова [3], О.С. Караганова [4], Ф.О. Лук'янова [5], В.М. Конишева [6], О.В. Потехіна [7], С.В. Толстова [8] тощо.

Проблема ролі науково-технічного прогресу у забезпеченні військової безпеки США і створенні ефективної національної зовнішньополітичної концепції потребує подальшого детального вивчення.

Аналіз заходів, зокрема, у науково-технічній сфері, що застосовуються США в рамках формування зовнішньополітичної концепції, дозволить виділити ті, які могли б бути корисними для України у розробці концепції національної оборонної стратегії.

Сполучені Штати Америки нині – найпотужніша держава у світі, яка володіє унікальними перевагами в технологіях, енергетиці, в питаннях альянсів і партнерств. Внутрішні витрати на дослідження та розробки у США становлять

2,77% ВВП [9]. Оборонний бюджет США складає 611 млрд. дол. на рік і є найбільшим у світі [10]. Керівництво країни робить ставку у такій критично важливій справі, як втілення технологічних нововведень у військові структури, на проривні науково-технічні досягнення.

Стратегія національної безпеки США [11] відносить до постійних національних інтересів наступні:

- безпека США, їх громадян, американських союзників і партнерів;
- сильна, інноваційна, розвинута американська економіка, яка сприяє створенню сприятливих можливостей і процвітання;
- дотримання універсальних цінностей у себе вдома і в усьому світі;
- заснований на правилах міжнародний порядок, який підтримується під керівництвом США і спрямований на зміцнення миру і безпеки;
- створення сприятливих умов для протистояння глобальним викликам.

Стимування прямого нападу на США і їх союзників є першочерговою задачею. Вона потребує наявності обороноздатних сил і засобів на території США і в пріоритетних регіонах, а також їх прив'язки до звичайних і ядерних сил. Стратегічні сили США знаходяться у постійній готовності. Захист території США підсилено за рахунок угоди з Канадою про Командування повітряно-космічною обороною Північноамериканського континенту. Це партнерство забезпечується додатковими інвестиціями в кібернетичні сили і засоби, які призначені захищати життєво важливі мережі та інфраструктуру.

Міжнародні обставини у сфері безпеки сьогодні є найбільш непередбачуваними за всі роки після Другої світової війни. Останнім часом порядок у світі значно ослабшав, військові переваги США почали зменшуватися. Нині США стикаються з чисельними викликами у сфері безпеки з боку традиційних державних сил і трансрегіональних співтовариств у складі субдержавних угруповань. Протягом багатьох років США розглядали СРСР, а потім РФ як основну ворожу державу, оскільки тільки Росія є на сьогоднішній день країною, яка може гарантовано знищити Сполучені Штати Америки завдяки своїм потужним ракетно-космічним силам. Останнім часом США розглядають також Китай, Іран і КНДР як вірогідних супротивників.

Усі вони прагнуть скористатися тими перевагами, які надають швидкі технологічні зміни. У майбутньому конфлікти можуть виникати швидше, тривати довше і будуть відбуватися на значно складнішому в технічному плані полі бою.

Плануючи і проводячи глобально інтегровані операції, збройні сили США працюють у тісній взаємодії з іноземними партнерами та іншими американськими відомствами, розробляючи для країни стратегічні варіанти дій. Військове командування США визначає наступні стратегічні пріоритети: підтримку безпечних, надійних та ефективних сил ядерного стримування; забезпечення захисту території країни; оптимальне планування з урахуванням ресурсів та інформації; удосконалення глобальної оперативності; підвищення ефективності та віддачі [11].

США вкладають великі кошти у підтримку та вдосконалення ядерного комплексу, зміцнюють потенціал управління стратегічними і регіональними

ядерними силами, створюють засоби оборони від обмеженого нападу з використанням балістичних ракет, захищають кібернетичні системи і об'єкти фізичної інфраструктури. До ключових елементів внутрішнього оборонного потенціалу відносяться: надійні системи виявлення і сповіщення космічного і наземного базування; комплексна архітектура збору, аналізу і розповсюдження розвідувальної інформації; сили перехоплення наземного базування; кібернетичні сили; наземні, повітряні і військово-морські сили у стані бойової готовності.

Усі ці сили і засоби дозволяють захистити США від високотехнологічних та терористичних загроз. Особливе занепокоєння викликає розповсюдження балістичних ракет, високоточної зброї, безпілотних систем, космічних і кібернетичних сил і засобів, а також зброї масового враження. Ефективні, цілеспрямовані і гнучкі процеси є засобами досягнення стратегічних цілей. Видам збройних сил і родам військ надається можливість проводити модернізацію і заміну важливої техніки і озброєння. Метою є зміцнення сил стримування з одночасним забезпеченням довгострокової бойової стійкості за всім сектором проєціювання сили.

У Стратегії важлива увага приділяється збереженню якісної переваги збройних сил, зокрема, удосконаленню загальної оперативної сумісності. Розробляється новий набір стандартів оперативної і функціональної сумісності для майбутніх сил і засобів [11]. Пріоритетом є створення об'єднаного інформаційного середовища, розвиток глобально інтегрованого тилового забезпечення, а також побудова інтегрованої спільної системи розвідки, збору інформації і рекогносцировки.

Важливими елементами протидії космічним, кібернетичним і гібридним загрозам є системи виявлення і сповіщення космічного і наземного базування; інтегровані й стійкі платформи розвідки, збору інформації і рекогносцировки; стратегічні перевезення; високоточна далекосяжна зброя; засоби протиракетної оборони; підводна зброя і системи; транспортні засоби і техніка з дистанційним управлінням; війська спеціального призначення; кібернетичні сили тощо. Приділяється увага також і вдосконаленню глобальних систем матеріально-технічного забезпечення, інфраструктури управління, модернізації ядерної тріади, захисту країни від асиметричних загроз. Враховується, що нові технології впливають на розрахунки в питаннях стримування і врегулювання конфліктів, підсилюючи невизначеність і скорочуючи простір для прийняття рішення. Наприклад, напад на національні системи зв'язку і виявлення може відбутися без попередження, що негативно вплине на можливості оцінки обставин, налагодження взаємодії та зв'язку, а також реагування. Як наслідок майбутні конфлікти можуть бути непередбачуваними і важко контрольованими.

Існує також різновид конфліктів, в яких перетинаються державне і недержавне втручання. Учасники таких гібридних конфліктів об'єднують і змішують методи, сили, засоби та ресурси, щоб досягти своєї мети. Гібридні конфлікти часто підсилюють невизначеність і двозначність, ускладнюють прийняття рішень і гальмують взаємодію, направлену на здійснення ефективної

протидії. Існує велика ймовірність, що така форма конфлікту збережеться надовго. Прикладом такого конфлікту є події на сході України.

Кардинальний вплив науково-технічних досягнень на формування зовнішньополітичної концепції США фактично розпочався з «Мангеттенського проєкту» (*Manhattan Project*) [12] – програми розробки ядерної зброї, здійснення якої почалося у вересні 1942 р. У проєкті брали участь вчені зі Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Німеччини і Канади. У рамках проєкту було створено три атомні бомби: плутонієву «Триніті» (підірвана при першому ядерному випробуванні 16 липня 1945 р.), уранову бомбу «Малюк» (скинута на Хіросіму 6 серпня 1945 р.) і плутонієву бомбу «Товстун» (скинута на Нагасакі 9 серпня 1945 р.). Проєктом керували американський фізик Роберт Оппенгеймер і генерал Леслі Гровз з інженерного корпусу Армії США.

Вагомий глобальний вплив на стратегію безпеки мала «Стратегічна оборонна ініціатива» (*Strategic Defense Initiative*) [13] – довгострокова програма США по створенню глобальної системи протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь, проголошена президентом Рональдом Рейганом 23 березня 1983 р. під час «холодної війни» з СРСР. Програма планувала перенесення військового протистояння до космосу, знаменувала відхід від усіх попередніх обмежень стратегічних наступальних озброєнь і передбачала створення науково-технічного відділу для розробки науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) з даного питання. Її кінцеві цілі включали завоювання панування в космосі, створення протиракетного «щита» США для надійного прикриття всієї території Північної Америки за допомогою розгортання кількох ешелонів ударних космічних озброєнь, здатних перехоплювати і знищувати балістичні ракети і їх бойові блоки на всіх ділянках польоту.

За часів адміністрації президента Барака Обама США прийняли 30-річну програму модернізації ядерної тріади [14] вартістю біля трильйона доларів. Стратегічні наступальні (або оборонні) сили включають у себе три компоненти:

- стратегічну авіацію з ядерною зброєю на борту;
- міжконтинентальні балістичні ракети наземного базування, оснащені окремими головними частинами індивідуального наведення з ядерним боєзарядом;
- важкі стратегічні підводні крейсери – атомні підводні човни, які несуть на борту балістичні ракети з ядерними боєголовками.

Основу бойового складу авіаносних сил ВМС США складають 10 кораблів типу «Німіц», які були передані флоту протягом 1975-2009 рр. Головний авіаносець нового проєкту CVN-78 «Джеральд Р. Форд» збудований на замовлення ВМС США, вперше вийшов на ходові випробування. Водотонажність «Форда» перевищує 100 тис. тонн. Контракт на побудову авіаносця вартістю близько 13 млрд. доларів (без урахування авіакрила) було укладено в травні 2004 р. Передбачається, що він прослужить приблизно 50 років. Максимальна чисельність авіакрила може досягати 90 літальних апаратів. Серед них – винищувачі F/A-18E/F Super Hornet, літаки радіоелектронної боротьби EA-18G Growler, «літальні радары» E-2 Hawkeye и

Advanced Hawkeye, вертольоти SH-60, машини нового покоління F-35C і безпілотні літальні апарати X-47B [14].

У Лос-Аламоській національній лабораторії в Нью-Мексико, де свого часу «народилась» американська атомна бомба, у Ліверморській національній лабораторії в Каліфорнії, а також у науково-дослідній лабораторії ВПС США в Райт-Паттерсон (штат Огайо) проводяться дослідження найширшого профілю, у тому числі з розробки суперкомп'ютерів і прискорювача елементарних частинок, який використовується для вдосконалення ядерної зброї.

США здатні нанести потужний удар по будь-якому супротивнику. При цьому можуть бути використані МБР стаціонарного базування і об'єкти системи американської протиракетної оборони (ПРО), які знаходяться в Європі, а також на кораблях ПРО в акваторіях морів і океанів. Ефективні системи ПРО розміщені в континентальній частині США, в Європі і Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Морські засоби перехоплення балістичних ракет розгорнуті США поблизу узбережжя Росії і Китаю [14].

Стратегічні ядерні сили РФ [15] сьогодні здатні подолати систему ПРО США, зокрема, завдяки сучасним МБР типу «Сармат» або «Ярс», крилатій надзвуковій ракеті Х-101 (Х-102 з ядерною боеголовкою), що встановлюється на стратегічні ракетноносці Ту-160 і Ту-95.

Оборонний бюджет Росії складає 84 млрд. дол. (третє місце у світі) [10]. Щоб мати надійну оборону в умовах обмеженого фінансування, необхідні науково-технічні прориви в галузі ОПК, оскільки ядерна зброя у ХХІ ст. не є панацеєю. Сьогодні в Російській Федерації склалася критична ситуація з розвитком наукових досліджень і здійсненням технологічної модернізації виробництва, пов'язаної з переходом до нового технологічного укладу. Причини несприятливої ситуації полягають у хронічному недофінансуванні розвитку науки, руйнуванні кооперації науки і виробництва, старінні наукових кадрів, «витоку мозків». За рівнем частки витрат на НДДКР у ВВП (1,12%) Росія фактично опинилася на рівні країн третього світу [11]. При сучасному стані й тенденціях трансформації науково-технічного комплексу, РФ не зможе вийти на рівень розвинених держав і бути лідером глобальних і регіональних інтеграційних об'єднань.

Економічні санкції, які ввели США та ЄС після анексії Криму та агресії в Донбасі, привели до значної ізоляції Росії від доступу до нових технологій, що може привести до руйнування багатьох виробничих циклів у різних секторах економіки, зупинки виробництва і банкрутства низки підприємств, зокрема, у сфері ВПК. Якщо не буде знайдено вихід з цієї ситуації, через декілька років російська економіка опиниться у стані незворотного відставання та доступу до освоєння нового технологічного укладу. Росія фактично вибуде з числа гравців світового класу.

Китайська наука з'явилась і розвивалась як прикладна галузь оборонної промисловості. Оборонний бюджет Китаю сьогодні складає 216 млрд. дол. (друге місце. в світі) [10]. Китай як один із світових лідерів науково-технічного прогресу (витрати на НДДКР складають 1,84% ВВП) [9] має наукові стратегії, ставить масштабні завдання перед вченими і вкладає величезні кошти в науку та

оборону. В 2013 р., за даними ЮНЕСКО, Китай вийшов на перше місце у світі за кількістю науково-технічних працівників. Кількість вчених із загальної кількості людей, зайнятих у виробництві в Китаї, складає 19%, у США – 17%, в РФ – 6% [9].

Чверть світового високотехнологічного експорту, який складає понад 2,5 трлн. дол., належить Китаю. В 2014 р. Китай майже досяг паритету зі США за часткою доданої вартості у високотехнологічному виробництві – 29% у США та 27% у Китаї [9]. За прогнозами, до 2020 р. Китай випередить США з інвестицій у дослідження і розробки й накопичить аналітичну масу знань та результатів наукових експериментів, що сприятиме науково-технологічному прориву.

Сьогодні Китай демонструє високу ефективність інвестицій в освіту й займає одне з перших місць у світі за рівнем освіти, а США перебувають між восьмим і десятим місцями [9]. Керівництво КНР вважає, що рівень освіти для майбутнього Китаю є найголовнішим фактором конкурентоспроможності.

У Китаї в 40-і рр. XX ст. фактично не було жодного вищого учбового закладу. Низка видатних вчених Китаю закінчила американські університети і надала потужний поштовх національній науці. Поверненню вчених сприяла копітка політика Пекіна, спрямована на зворотній «потік мозків». Зокрема, вчені-репатріанти створили неформальний «Клуб Лос-Аламос». Члени Клубу заснували та очолили сотні провідних китайських наукових центрів, у тому числі Університет Цінхуа, Університет науки і техніки Китаю, Харбінський технологічний інститут, Університет Фудань тощо.

Важливим для КНР є міжнародне співробітництво в галузі ВПК [16]. Зокрема, Китай використовує досвід і напрацювання України у суднобудівній та авіаційній галузях. Так, свій перший авіаносець «Ляонін» (в минулому крейсер «Варяг») Китай придбав у недобудованому вигляді в Україні в 1998 р. Корабель був повністю реконструйований і розпочав свою військову службу у 2012 р. У квітні 2017 р. в Китаї було спущено на воду перший власний авіаносець, будівництво якого почалося в 2013 р. на базі попередніх інженерних рішень. Остаточне введення нового авіаносця до лав флоту планується після 2020 р.

У зовнішній політиці Китай дотримується концепції багатополосного світу, де він намагається грати роль одного з полюсів тяжіння. Завдяки великим досягненням у науково-технічній сфері Китай зайняв провідні позиції в глобальних інтеграційних проектах.

США підтримують тісні економічні стосунки з Китаєм і пропонують йому стати партнером у зміцненні міжнародної безпеки. Однак дії Китаю ведуть до збільшення напруженості в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Його зазіхання практично на все Південнокитайське море суперечить нормам міжнародного права. США та їхні союзники закликають Китай вирішувати такі питання у співробітництві з іншими державами і без застосування примусу. У відповідь Китай продовжує активне розширення і освоєння прибережної зони, що дозволить йому розміщувати військові сили вздовж важливих міжнародних морських шляхів. Довгострокові інтереси США полягають у тому, щоб поглиблювати зв'язки з Китаєм, а не руйнувати їх заради тактичних вигод. Адже в сучасному світі ні Китай, ні США не можуть бути одноосібним лідером.

Сьогодні суперництво великих держав не обов'язково має призвести до термоядерної війни, адже в разі конфлікту можуть застосовуватися так звані технології війни шостого покоління, або сітьової війни. Вони передбачають нанесення ударів по супротивнику без використання звичайних озброєнь. Це не тільки кібервійна та війна в мережі Інтернет, але також і війна за допомогою змістовних парадигм (smart war). Війна може відбуватися шляхом експорту світоглядних ідеологем, виявлення конфліктних точок всередині суспільства супротивника, тиск на які може бути вельми чутливим. Зокрема економічні санкції, накладені США на Росію, є зразком такої сітьової війни.

Висновки

1. США приділяють велику увагу розвитку фундаментальної науки і прикладних розробок для створення перспективних видів стратегічної зброї і формування на цій базі зовнішньополітичної концепції безумовної перемоги над будь-яким супротивником. Для реалізації цілей Стратегії національної безпеки виділяються відповідні ресурси, здійснюються постійний глобальний вплив і підтримка союзників та партнерів.

2. Протягом усіх років після Другої світової війни США розглядали СРСР, а потім РФ як основну ворожу державу, оскільки тільки Росія є країною, яка може гарантовано знищити Сполучені Штати Америки завдяки своїм потужним ракетно-космічним силам. Останнім часом у якості вірогідних супротивників США розглядають також КНДР, Іран і Китай. Вважається, що жодна з цих держав не прагне до прямої військової конфронтації зі США або їхніми союзниками. Однак з точки зору США кожна з них становить серйозну загрозу безпеці, що потребує мобілізації колективних зусиль і координації дії з союзниками і партнерами.

3. Досвід США доводить, що рівень національної науки значною мірою визначає фундаментальні основи економічної і військової безпеки держави. Тільки опора на потужний науково-технічний комплекс може надати Україні можливість зайняти гідне місце серед розвинених в економічному відношенні країн світу.

Використані джерела та література:

1. Васильєв О.А. Развитие производных сил, науки и техники как главный фактор, что определяет социально-политическую трансформацию современных держав // Зовнішні справи. – 2014. – № 9. – С. 44-47.
2. Коньшев В.Н., Сергунин А.А. Современная военная стратегия. Учебное пособие. М.: Аспект-Пресс, 2014. – 272 с.
3. Ивашов Л.Г. Россия и мир в новом тысячелетии: геополитические проблемы. – М.: Палея-Мишин, 2000. – 333 с.
4. Караганов А.С., Трофименко Г.А., Шеин В.С. США – диктатор НАТО. – М.: Советская Россия, 1985. – 207 с.
5. Лукьянов Ф.А. Сверхдержава на автопилоте и бродячий призрак // Россия в глобальной политике. – 2017. – № 2. – С. 1-9.
6. Коньшев В.Н. Принятие внешнеполитических решений в США. Учебно-методическое пособие. – С.П.: изд. СПбГУ, 2007. – 56 с.

7. Потехін О.В. НАТО без України // Зовнішні справи. – 2016. – № 11. – С. 8-13.
8. Стратегічне партнерство в зовнішній політиці США, ЄС та країн латиноамериканського регіону: Зб. наук. праць / За заг. ред. С.В. Толстова. – К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії Нац. академії наук України», 2016. – 145 с.
9. Офіційний портал ЮНЕСКО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.unesco.org/new/ru
10. Офіційний портал Стокгольмського інституту досліджень проблем світу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org>
11. Стратегия национальной безопасности США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Стратегия_национальной_безопасности_США
12. Інформація про Мангеттенський проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мангеттенський_проект
13. Інформація про Стратегічну оборонну ініціативу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегічна_оборонна_ініціатива
14. Ядерний арсенал США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Ядерный_арсенал_США
15. Стратегические ядерные силы Российской Федерации. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/Стратегические_ядерные_силы_Российской_Федерации
16. Информация о научно-техническом секторе Китая. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.wikipedia.org/wiki/China>

УДК 327.8(73+510)

Цапко О.М.

СУПЕРНИЦТВО МІЖ КНР І США ЩОДО ВПЛИВУ НА ПОСТРАДЯНСЬКІ КРАЇНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Проаналізовано зміст американо-китайського суперництва щодо пострадянських країн Центральної Азії, а також визначено основні методи та чинники економічного та військово-політичного впливу США і КНР на ці країни. В статті зроблено висновок, що останнім часом суперництво між КНР і США за вплив на пострадянські країни Центральної Азії дедалі більше загострюється. Основна причина цьому загостренню вбачається в дедалі більшому посиленні впливу КНР у регіоні.

Ключові слова: економічна політика, Шанхайська організація співробітництва, суперництво, глобальні процеси.

Цапко О.М. Соперничество между КНР и США касательно влияния на постсоветские страны Центральной Азии.

Проанализировано содержание американо-китайского соперничества в отношении постсоветских стран Центральной Азии, а также определены основные методы и факторы их экономического и военно-политического влияния на эти страны. В статье сформулирован вывод о том, что в последнее время соперничество между КНР и США за влияние на постсоветские страны Центральной Азии всё больше обостряется. Главная причина этого обострения заключается во всё большем усилении влияния КНР в регионе.

Ключевые слова: экономическая политика, Шанхайская организация сотрудничества, соперничество, глобальные процессы.

Tsapko O. Rivalry Between the Peoples Republic of China and the USA Regarding the Influence on Post-Soviet Central Asian States.

The author analyzed the rivalry of the U.S. and China in relation to the post-Soviet countries of Central Asia and the basic methods and factors of their economic, military and political influence in the region. The article presents a conclusion that this rivalry reflects the tendency of escalation because of the strengthening China's influence in the region.

Keywords: *economic policy, the Shanghai Cooperation Organisation, rivalry, global processes.*

Визначальною рисою ХХІ ст. є відносини між двома найпотужнішими державами світу – США та КНР. Стосунки між ними багатоаспектні й охоплюють сфери географії, економіки, політики, військового суперництва тощо. Керівництво обох держав приділяє значну увагу економічній співпраці. З цього приводу відомий експерт журналу «The Diplomat» Ендрю Фоллет зауважив, що економікам США та КНР сама історична доля призначила посилення взаємозалежності [12]. Однак цей процес для обох країн є досить складним і суперечливим. Відносини між Китаєм та США перебувають у центрі уваги світової політики. Починаючи з 1971 р., тобто часу їх відновлення, ці відносини в різні періоди були партнерськими, конкурентними, а в останні роки – такими, що переходять у стан потенційних супротивників. Посилення впливу і лідерських амбіцій КНР у світі примушує США провести стратегічну переоцінку двосторонньої взаємодії. Особливо це стосується їхньої політики щодо пострадянських країн Центральної Азії.

Проблема суперництва США і КНР щодо їх впливу на пострадянські країни Центральної Азії, незважаючи на значну кількість публікацій, все ще недостатньо розроблена як зарубіжними, так і українськими вченими. Окремі аспекти були предметом аналізу, в першу чергу, центральноазіатських дослідників: К.Л. Сироежкіна і А.С. Каукенова, Р. Медведева, В. Парамонова, А. Строкова, О. Столповского, А. Ходжаєва (Узбекистан), Е. Усубалієва, Е. Абдилдаєва (Киргизстан), С. Сафарова (Таджикистан). Окрім того, значний інтерес привертають наукові розвідки китайських вчених Чжао Хуаншена, Син Гуанчена, Дун Сяояна та ін. Цінними є також роботи Л. Гусєва, А. Казанцева, Д.В. Треніна, Д.Б. Малишевої, в яких розкриваються окремі аспекти американо-китайських відносин стосовно країн Центральної Азії. Певний внесок у вивчення проблеми внесли українські вчені та аналітики Л. Гайдуков, А.З. Гончарук, Ю.В. Павленко тощо.

Основною метою статті є розкриття проблематики економічного суперництва між США та КНР щодо пострадянських країн Центральної Азії в умовах викликів ХХІ ст.

Розкриваючи основні проблеми економічного суперництва між США та КНР в зазначеному регіоні відзначимо, що у США і КНР історично сформувалися принципово різні економічні моделі. Так, зокрема, у США існує економічна модель, у якій визначальним є принцип вільної конкуренції. Як правило, розвиток такої моделі супроводжується циклічним розвитком економіки з її підйомами і спадами, які відчуються гостріше, ніж в економічних системах з плановою економікою. У цьому відношенні

В. Парамонова доводить, що коли постатейний розподіл видатків у бюджеті диктує вільний ринок, на піку циклу зростання ресурси зазвичай виділяються на недоцільні проекти. А коли ж настає спад, компанії або зменшуються у розмірах з метою економії, або ж взагалі виходять зі справи, що призводить до зростання безробіття, зниження рівня життя, соціальної напруги у суспільстві тощо. США в цій системі періодичних економічних коливань перебувають вже протягом досить довготривалого періоду [2, с. 56-57].

Ендрю Фоллет також зазначає, що американці вже давно вирішили поміняти економічну стабільність на більш високі темпи довготермінового економічного зростання [12]. Досвід попереднього століття переконливо довів США і всьому світу переваги такої економічної моделі, яка базується на індивідуально-конкурентних цінностях. Зокрема, економічне зростання у поєднанні з іншими перевагами забезпечило збереження за США статусу наддержави. На сьогодні США використовують свої переваги для підтримання глобального «торгівельного порядку» при посередництві таких організацій як Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Світова організація торгівлі.

На відміну від США, в економіці КНР панує «державний капіталізм». При цьому економіка КНР базується на експорті вже готової продукції до США, а це в свою чергу веде до ще більшої економічної взаємозалежності обох країн. Китай найбільше виграв у «холодній війні», зігравши на протистоянні між США та СРСР. Він широко використав отримані можливості для бурхливого економічного розвитку, не несучи при цьому тягаря військових витрат і союзницьких зобов'язань. Упродовж тривалого часу Пекін був майже партнером США, а після «холодної війни» американці ще довго за інерцією продовжували пильно стежити за Росією, не помічаючи гіганта, що виріс у них під боком і став головним претендентом на світове лідерство [1, с. 5].

Китай – світовий лідер останніх тридцяти років за темпами зростання промислового й фінансового потенціалу, власник другої за величиною економіки у світі – перетворився на найбільшого світового експортера, кредитора, споживача сировинних ресурсів, на державу з найбільшими золотовалютними резервами, з майбутньою світовою резервною валютою, найбільшими у світі населенням та армією. Глобальні процеси, в яких Китай відіграє дедалі більшу роль, великою мірою впливають на формування нового світового порядку. За таких обставин жорстка конфронтація з КНР означала б для США удар по власних економічних інтересах. Тому США реалізують сценарій, який поєднує в собі економічну «прагматичну співпрацю» і можливість блокувати зростання ролі Китаю у глобальному масштабі. США хочуть однополярного світу, але багатопольярної Азії. Китай навпаки прагне багатопольярного світу, але однополярної Азії. Всі зазначені суперечності і переплетіння інтересів обох держав найбільш яскраво проявилися в їх економічній політиці стосовно пострадянських країн Центральної Азії.

Поява після розпаду СРСР на кордонах Китаю нових суб'єктів міжнародних відносин – Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Узбекистану і Туркменістану, змусило китайське керівництво шукати шляхи та нові форми співробітництва з цими країнами. В конкуренції за вплив на ці країни політичні,

економічні, військові та ідеологічні інтереси КНР зіштовхнулися з аналогічними інтересами США.

Аби збільшити свій вплив у центральноазійському регіоні, сучасний Китай намагається розробити ефективну зовнішню політику. За задумом керівництва КНР така політика має базуватися на налагодженні рівноправних відносин з державами регіону та поступовому просуванні китайських компаній в регіоні на довгострокову перспективу [1, с. 8].

Просування Китаю до центральноазійських держав нагадує за своїми характеристиками поведінку СРСР, який також формував і реалізовував довгострокові соціально-економічні програми допомоги. Але, на відміну від СРСР і навіть від США, що враховують ідеологічний аспект просування, КНР робить наголос на економічному підході. У зв'язку з цим китайська держава і її компанії оцінюють перш за все економічну ефективність процесу просування, враховуючи його витрати і результати.

Довгострокова програма розвитку взаємовідносин з іноземними державами визначає місце і роль кожного суб'єкта китайської економіки в даному процесі. Поле для їх діяльності, зазвичай, визначається державою. Принагідно М. Дорфман нагадує висловлювання Ден Сяопіна: «Переходячи річку, треба твердо стояти на дні і відчувати ногами каміння». Китайська стратегія базується на трьох принципах: по-перше, отримати доступ до природних ресурсів центральноазійських країн, життєво необхідних для китайського економічного зростання; по-друге, показати керівництву цих країн, що Китай не просто зростаюча наддержава, але й відповідальна сила, що ставить перед собою довгострокову мету; й нарешті, Китай прагне створити надійні ринки для своїх власних товарів» [3].

При цьому Китай враховував і той факт, що Росія фактично звільнила геополітичний простір Центральної Азії, і цей регіон перетворювався на зону зіткнення зовнішніх сил. Китай просто використав вдалий момент і отримав легітимну можливість розширити свій вплив. Політика Китаю щодо пострадянських країн Центральної Азії пройшла декілька періодів, які були обумовлені як зовнішніми, так і внутрішніми факторами.

Перший період охоплює час від початку 1990-х рр. до 1995 р. Політика КНР в регіоні знаходилася в процесі формування і становлення та відзначалася особливою обережністю, виваженістю і поміркованістю. Її основні принципи відповідали концепції Ден Сяопіна. Основний зміст політики Китаю в цей період полягав у встановленні дипломатичних відносин, вирішенні проблеми кордонів, забезпеченні стабільності своїх західних кордонів і розвитку торгово-економічних зв'язків з центральноазійськими державами [2, с. 7].

Китай однією з перших великих держав заявив про визнання нових країн Центральної Азії і на початку 1992 р. встановив з ними дипломатичні відносини. У 1992-1993 рр. в Пекіні з офіційними візитами побували керівники всіх п'яти країн Центральної Азії та більшість глав урядів. Було підписано близько 90 двосторонніх міждержавних угод [5, с. 227; 10, с. 74].

Наступні кроки китайського керівництва були спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних зі сферою безпеки та кордонів. У жовтні 1992 р. була

створена робоча група в складі об'єднаної делегації Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, а також Росії, з одного боку, і делегації КНР (за формулою «4+1»), яка зайнялася вирішенням прикордонних питань. У результаті кропіткої роботи цієї групи 26 квітня 1994 р. була підписана угода між Республікою Казахстан і КНР про державний кордон. Ця угода вступила в дію 29 червня 2003 р. після її ратифікації парламентами обох країн. Подібні угоди про кордони були підписані між Китаєм і Киргизстаном в 1996 р. і 1999 р. та з Таджикистаном – у 1999-2002 рр. [11, с. 239].

В цей період економічні зв'язки КНР і країн Центральної Азії перебували в стадії зародження з виразним домінуванням прикордонної торгівлі. В 1990 р. обсяг двосторонньої торгівлі складав близько 465 млн. дол., а в 1995 р. він зріс до 5,5 млрд. дол. Головними статтями експорту Китаю до країн Центральної Азії (ЦА) були продовольчі товари і вироби легкої промисловості. Імпорт включав різноманітну сировину. В цілому за 1992-1995 рр. товарообіг між КНР і країнами ЦА складав понад 1,8 млрд. дол. [3]. Більша частина товарообігу припадала на Казахстан і Киргизстан, які мали з Китаєм пряме транспортне сполучення [4, с. 152].

У 1994 р. були сформульовані основні принципи зовнішньої політики Китаю щодо Центральної Азії: підтримка дружніх добросусідських відносин і мирне співіснування; розвиток взаємовигідного співробітництва і сприяння спільному процвітанню; повага до вибору кожної з держав і невтручання у внутрішні справи інших країн; повага суверенітету, сприяння регіональній стабільності.

Другий етап зовнішньої політики КНР у Центральній Азії охоплює період з середини 1990-х рр. до подій у США 11 вересня 2001 р. Всередині 1990-х рр. Китай був змушений суттєво переглянути всю свою зовнішню політику, зокрема і в Центральній Азії. Китайське керівництво помітно активізувало центральноазіатський напрямок своєї зовнішньої політики, відмовившись від «стратегії очікування» на користь «стратегії поступового проникнення в регіон». Підвищення значення ЦА для КНР було продиктоване не тільки глобальними проблемами, а й комплексом питань безпеки регіону, зростанням уйгурського сепаратизму, міжнародного тероризму, ісламського радикалізму. Крім того, Пекін був зацікавлений у ресурсно-сировинному потенціалі Центральної Азії, а також у ринку збуту для китайської продукції [8].

Переговори про зниження рівня військової присутності в прикордонних районах завершилися підписанням у Шанхаї та Москві «Угоди про зміцнення довіри у військовій сфері в прикордонному районі» (1996 р.) та «Угоди про взаємне скорочення збройних сил в прикордонному районі» (1997 р.). Це стало підґрунтям для створення «Шанхайської п'ятірки», яка об'єднувала КНР, РФ, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Ця організація стала основним інструментом узгодження політики центральноазіатських країн, Росії і Китаю. 14-15 червня 2001 р. на черговій, шостій зустрічі «Шанхайської п'ятірки» в Шанхаї до організації приєднався Узбекистан. Глави держав оголосили про створення Шанхайської організації співробітництва (ШОС) для підтримки і забезпечення миру, безпеки і стабільності в Центральній Азії, боротьби з

тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом [8, с. 68]. Китай став одним із ініціаторів створення багатопрофільної міжнародної організації, яка забезпечувала співробітництво в політичній, економічній, енергетичній областях та в сфері безпеки, відкривала для КНР стратегічний шлях до ЦА.

ШОС стала механізмом забезпечення безпеки в регіоні й створила умови для розвитку багатосторонніх зв'язків. У другій половині 1990-х рр. значно зросла увага КНР до розвитку економічних відносин з країнами ЦА. В 1996-2000 рр. зростали товарообіг, який складав 3,8 млрд. дол., а також прямі інвестиції в економіку регіону. Експорт держав ЦА до Китаю включав енергоносії, хімічну і текстильну сировину, чорні і кольорові метали. Китай експортував в основному товари широкого вжитку. З другої половини 1990-х рр. найважливішою сферою китайських інтересів у регіоні стала енергетика. В центральноазіатських країнах з'явилися великі нафтові і газовидобувні компанії КНР, які запропонували ряд проектів. З 1997 р. Китайська національна нафтогазова корпорація (CNCC) почала видобуток нафти у Західному Казахстані. [7, с. 110]. Влітку того ж року між Казахстаном і КНР був підписаний контракт, який передбачав китайські інвестиції в нафтову галузь і будівництво газопроводу «Західний Казахстан-Китай» в сумі 11 млрд. дол. Китай почав системно входити в енергетичну галузь не тільки Казахстану, а й Туркменістану. Китай також почав формувати основу для імпорту гідроресурсів та електроенергії з Киргизстану і Таджикистану [11].

В цілому період з середини 1990-х рр. до 2001 р. став переломним у розвитку відносин між КНР і центральноазійськими країнами. Китай зосередився на розвитку співробітництва в рамках регіональної системи безпеки і вирішенні своїх економічних інтересів. При цьому КНР чітко визначився зі своїми пріоритетами в регіоні й почав їх послідовну реалізацію.

Третій етап еволюції взаємовідносин Китаю і пострадянських країн Центральної Азії отримав назву «всебічне співробітництво». Він охоплює період від 11 вересня 2001 р. до сьогодні [9, с. 70-74]. Саме на цьому етапі відбувалося загострення суперництва між КНР і США за вплив на регіон. Таке загострення було безпосередньо пов'язано з початком антитерористичної операції США і НАТО в Афганістані.

В контексті зіткнення регіональних інтересів з КНР, США намагалися вирішити два важливих завдання. Перше стосувалося стримування економічного зростання Китаю шляхом його витіснення з країн Центральної Азії, як країн, багатих на стратегічні ресурси. Натомість передбачалося заповнення вивільненої ніші американськими компаніями. Друге завдання – підштовхування Китаю до експансії в Росію та провокування суперечностей з колишніми радянськими середньо азійськими республіками. Такий підхід мав послабити КНР як головного конкурента американської глобальної гегемонії. Адже американський політичний істеблішмент сприймає Китай як найістотнішу загрозу інтересам США у далекосяжній перспективі. Між двома країнами спостерігається значна недовіра і зростає кількість взаємних звинувачень у нечесних методах конкуренції.

В період 2001-2010 рр. США під егідою введення контингенту НАТО до Афганістану розгорнули в центральноазійському регіоні значну військову інфраструктуру. В зв'язку з цим, вся попередня політика Китаю, націлена на створення зони стабільності і безпеки по периметру кордонів, опинилася під загрозою. На думку казахстанського дослідника К. Сироежкіна [11] і російського аналітика Л. Гусева [3], дії США могли зруйнувати всю регіональну геостратегію Китаю. Стрімке посилення впливу США в регіоні змусило КНР активізувати свій зовнішньополітичний курс по відношенню до Центральної Азії, що сприяло підвищенню її статусу в ієрархії пріоритетів зовнішньої політики КНР.

У цих умовах китайське керівництво вирішило ширше використовувати економічну співпрацю для розширення присутності та зміцнення впливу в регіоні. Китайське керівництво добре усвідомлювало взаємозв'язок як між економічним співробітництвом і посиленням впливу, так і між економічною співпрацею і безпекою. В цей період Китай зробив ставку на кардинальне зміцнення своїх позицій в економіці країн ЦА за рахунок суттєвого збільшення об'ємів торгівлі, інтенсифікації проектно-інвестиційної і фінансової діяльності, особливо в плані кредитування значущих для КНР галузей економіки. Ці тенденції значно посилювалися з 2005 р., який став важливим рубежем як у політичних, так і в економічних взаємовідносинах КНР з центральноазійськими країнами. З 2005 р. Китай різко збільшив товарообіг з країнами ЦА і почав активно реалізувати спільні проекти. Так, товарообіг між КНР і державами регіону в 2009 р. складав 17,6 млрд. дол. і за 1992-2009 рр. збільшився в 50 разів. Найбільшими торговельними партнерами КНР стали Казахстан (13,5 млрд. дол. і Узбекистан – 1,9 млрд. дол.) [14, с. 195].

Спостерігалось й посилення активності Китаю в інвестиційній сфері. Якщо в кінці 1990-х рр. китайські фінансові ресурси в регіоні складали більше 1 млрд. дол., то за перші 10 років ХХІ ст. їх обсяг зріс більше, ніж у 20 разів і оцінюється в 25 млрд. дол. Так, лише у Казахстані за участю китайського капіталу було засновано близько 2000 підприємств. На початку 2010 р. загальний обсяг китайських фінансових ресурсів у Туркменістані складав 1,1 млрд. дол., в т. ч. 42% – в нафтогазовій галузі, а в узбецькій економіці – лише 640 млн. дол. (з яких 85% припадає на галузі ТЕК) [6, с. 167]. У 2017 р. Китай став найбільшим імпортером туркменського газу, придбавши у Туркменії за останні сім років 160 млрд. кубометрів газу.

Поряд із цим, у цей період Китай почав активно реалізовувати проекти з видобутку і транспортування нафти і газу в Казахстані, Туркменістані та Узбекистані. Так, китайська сторона фінансувала будівництво і експлуатацію великого газогону Туркменістан-Узбекистан-Казахстан-Китай об'ємом 25 млрд. кубометрів газу на рік. В 2010 р. було введено в дію нафтопровід Казахстан-Китай, будівництво якого здійснювалося в 2 етапи. У червні 2012 р. Пекін підписав угоди з Таджикистаном про будівництво ТЕЦ «Душанбе-2» та спільну експлуатацію цементного комбінату [14, с. 200].

Таким чином, на початку ХХІ ст. Китай значно активізував своє економічне проникнення в Центральній Азії. Ця політика стала головним

елементом у стратегії Пекіна в регіоні. У 2001-2016 рр. Китай розширив взаємовідносини з країнами ЦА у сфері безпеки, які здійснювалися, в першу чергу, через Шанхайську організацію співробітництва.

Однак при цьому слід зазначити, що КНР виступає проти перетворення ШОС на «анти-НАТО» з відповідним втягуванням у безперспективну гонку озброєнь. Китай бере активну участь у діяльності Регіональної антитерористичної структури (РАТС) ШОС, у підготовці та проведенні командно-штабних і оперативно-тактичних навчань, у боротьбі з організованою транснаціональною злочинністю, незаконною торгівлею зброєю, нелегальною міграцією, наркобізнесом [5, с. 53].

«Тюльпанова революція» в Киргизстані (лютий-березень 2005 р.) та трагічні події в Андижані (Узбекистан) у травні 2005 р. надзвичайно стурбували і Китай, і уряди країн ЦА через загрозу дестабілізації та американського втручання у внутрішні справи держав Євразії. У Декларації саміту Шанхайської організації співробітництва в Астані (2005 р.) були висунуті вимоги щодо ліквідації іноземних військових баз у Центральній Азії. США були змушені закрити базу в Ханабаді й вивести свої військові підрозділи з Узбекистану [7, с. 111].

Отже, суперництво між КНР і США за вплив на пострадянські країни Центральної Азії має тенденцію до подальшого загострення. Причина цього загострення вбачається нами в дедалі більшому посиленні впливу КНР у регіоні. Політика Китаю в пострадянській Центральній Азії пройшла декілька етапів і еволюціонувала від «стратегії очікування» до «стратегії поступового проникнення» і «всебічного співробітництва».

В основу китайської зовнішньої політики в регіоні покладено завдання з забезпечення сприятливих зовнішніх умов для подальшого розвитку Китаю і перетворення його на потужну світову державу. КНР проводить у Центральній Азії цілеспрямовану активну, ініціативну і наступальну політику, яка грамотно використовує економічні, політичні, безпекові, військові та інші інструменти як у рамках ШОС, так і в двохсторонніх відносинах з центральноазіатськими країнами. Особливо привабливою для країн Центральної Азії є ставка китайського керівництва на довгострокові економічні проекти, що дозволяє в майбутньому прив'язати ці країни до економіки КНР.

Все це загалом не може не турбувати США, оскільки ставить під сумнів їх гегемонію в регіоні. До останнього часу політика США була спрямована на максимальне витіснення впливу КНР. При цьому керівництво США усвідомлює слабе місце економіки КНР, яке полягає в постійному дефіциті енергоносіїв. З іншого боку, т. зв. «кольорові революції», які на початку 2000-х рр. зачепили низку пострадянських країн, мали дестабілізувати політичні режими в країнах Центральної Азії та призвести до зростання політичної ролі США в регіоні на противагу КНР. Вищезазначені фактори дають підстави стверджувати, що в майбутньому суперництво між США і КНР в регіоні буде залишатися вагомим політичним чинником і зберігає тенденцію до загострення.

Використані джерела та література:

1. Боровой В.О. Политика КНР в Центральной Азии (90-е гг. XX в. – нач. XXI в.) / В.О. Боровой. – Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – Минск: Белорусский гос. университет, 2005. – 20 с.
2. Бугрій М.Г. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи / М.Г. Бугрій, І.В. Ус, Т.О. Федоренко, Є.О. Медведкіна. – К.: НІСД, 2012. – 46 с.
3. Гусев Л. Место Центральной Азии в политике Китая (по мнению китайских экспертов). [Электронный ресурс] // Новое восточное обозрение. – Режим доступа: www.ru.jornal-neo.com/node/8821
4. Демиденко С. КНР и государства ЦАР. [Электронный ресурс] // Центральная Азия. Геополитика и экономика региона. – М.: Ин-т стратег. оценок и анализа, 2010. – С. 143-161. – Режим доступа: www.arhibook.ru/50282
5. Дейли Д. Эффективное ценообразование – основа конкурентных преимуществ / Пер. с англ. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2004. – 304 с.
6. Казанцев А. «Большая игра» с неизвестными правилами: мировая политика и Центральная Азия. – М.: Наследие Евразии, 2008. – 248 с.
7. Кожухар О. Еволюція політики Китаю в Центральній Азії (90 – рр. XX ст. – поч. XXI ст.) // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. «Історія та географія». – 2013. – Вип. 47. – С. 107-112.
8. Медведев Р. Подъем Китая. Что такое социализм по-китайски? – М.: Астрель, 2012. – 318 с.
9. Парамонов В.В. Экономическое проникновение Китая в Центральную Азию: состояние, проблемы и перспективы. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.bsosw.com/articles.aspx
10. Син Г. Шанхайская организация сотрудничества: приоритетные направления // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 11. – С. 71-76.
11. Седнів В.В. Еволюція зовнішньої політики КНР у 80-90-х рр. // Сходознавство. – 1999. – № 7-8. – С. 232-242.
12. Сыроежкин К.Л. Казахстан – Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: Монография: В 3-х кн. Кн. 1. В начале пути [Электронный ресурс]. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2010. – 336 с. Режим доступа: www.twirpx.com/file/291169/
13. Фолнер У. Китай и США: обречены на сотрудничество? [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inosmi.ru/world/20140629/221296317.html>
14. Центральная Азия: Взгляд из Вашингтона, Москвы и Пекина / Е. Румер, М. Раджан, Д. Тренин, Чжао Хуаншен. – М.: Новое издательство, 2013. – 215 с.

**АГЕНТСТВО ПЕРЕДОВИХ ОБОРОННИХ
ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПРОЕКТІВ США (DARPA)
В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО ОБМІНУ:
НОВИЙ ДОСВІД ТА ПОТЕНЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ**

У статті розглянуто питання організаційної та структурної побудови Агентства передових оборонних дослідницьких проектів США. Акцентовано увагу на перспективній організації наукової діяльності, а також управління науковими дослідженнями й розробками в умовах розвитку постіндустріального суспільства. Запропоновано й обґрунтовано потенційні можливості і напрями участі української наукової спільноти в реалізації спільних проектів з DARPA в контексті міжнародного наукового обміну.

Ключові слова: Агентство передових оборонних дослідницьких проектів США, DARPA, міжнародний науковий обмін, науково-технічне співробітництво.

Мирончук Е.А., Мирончук А.С. Агентство передовых оборонных исследовательских проектов США (DARPA) в системе международного научного обмена: новый опыт и потенциальные возможности для украинского научного сообщества.

В статье рассмотрены вопросы организационного и структурного построения Агентства передовых оборонных исследовательских проектов США. Акцентируется внимание на перспективной организации научной деятельности, а также управлении научными исследованиями и разработками в условиях развития постиндустриального общества. Предложены и обоснованы потенциальные возможности и направления участия украинского научного сообщества в реализации совместных проектов с DARPA в контексте международного научного обмена.

Ключевые слова: Агентство передовых оборонных исследовательских проектов США, DARPA, международный научный обмен, научно-техническое сотрудничество.

Myronchuk E., Myronchuk A. Defense Advanced Research Projects Agency (DARPA) in the System of International Scientific Exchange: New Experience and Potential Opportunities for the Ukrainian Scientific Community.

The article deals with the organizational and structural composition of the Defense Advanced Research Projects Agency of the United States. Attention is focused on the prospective organization of scientific activity, as well as the management of scientific research and development in the conditions of postindustrial society. The potential possibilities and directions of participation of the Ukrainian scientific community in the implementation of joint projects with DARPA in the context of international scientific exchange were proposed and justified.

Keywords: Defense Advanced Research Projects Agency, DARPA, International scientific exchange, scientific and technical cooperation.

Глобалізаційні та інтеграційні процеси, що охоплюють всі сфери сучасного життя, в тому числі й наукову, завдають величезного впливу на характер науково-технологічної діяльності й посилюють її інтернаціональну складову. Інтернаціоналізація в науковій сфері супроводжується активізацією співробітництва і кооперації, як на рівні держав, так і на рівні наукових колективів і окремих вчених, розширенням їх участі в міжнародних наукових

обмінах, наукових та науково-технологічних проектах і програмах, створенням міжнародних науково-технологічних структур.

Найбільш характерною ознакою сучасної науки і важливим інструментом її глобальної інтернаціоналізації, обумовленої процесом розширення просторової загальності наукової діяльності та наукового результату, є тенденція зростання міжнародного науково-технічного співробітництва.

Міжнародне науково-технічне співробітництво – дуже динамічний процес, як за масштабами, так і за формами взаємодії вчених, національних наукових систем і міжнародних організацій. Основними його тенденціями є зростання міжнародного наукового обміну, виникнення нових форм взаємодії вчених і національних наукових систем, інтернаціоналізація досліджень. У цьому контексті новий досвід та потенційні можливості для української наукової спільноти відкриває співпраця з Агентством передових оборонних дослідницьких проектів США (Defense Advanced Research Projects Agency; DARPA).

DARPA існує незалежно від звичайних військових науково-дослідних установ і підпорядковується безпосередньо Міністерству оборони США. Створення DARPA в 1958 р. стало відповіддю на запуск в СРСР першого штучного супутника Землі й символізувало наміри бачити США ініціатором, а не жертвою стратегічних технологічних несподіванок. Перед DARPA було поставлено завдання збереження передових позицій військових технологій США, що й стало основною місією Агентства [1].

Головним завданням DARPA як структурного підрозділу оборонного відомства США є створення передових проривних технологій, пошук нових революційних ідей або можливостей кардинального покращення існуючих технологій. DARPA проводить широкий спектр наукових досліджень, спрямованих на запобігання раптової для США появи нових технічних засобів збройної боротьби, подолання розриву між фундаментальними дослідженнями та їх застосуванням у військовій сфері. Характерною особливістю Агентства, яка відрізняє його від інших підрозділів-замовників Міністерства оборони США, є виконання унікальних пошукових досліджень, що раніше не проводилися, а саме: концептуальних досліджень для вироблення напрямків досліджень і постановки нових військово-прикладних задач; комплексних міжвідомчих і міждисциплінарних досліджень; наукових досліджень з великим ризиком досягнення декларованого результату тощо [2, с. 5].

Прикметно, що Агентство зуміло створити нову форму організації взаємодії між Міністерством оборони і науково-інженерним співтовариством, яка дозволила США залишатися передовою у військовому відношенні державою [3]. Суттєвим моментом в організації DARPA було те, що воно не займалося і не займається прямим обслуговуванням потреб військового відомства. Навпаки, воно знаходить і доводить до стадії промислової розробки саме нові технології. Все це дозволяє йому робити те, що неможливо здійснити в рамках досліджень всередині самого міністерства і його закритих науково-дослідних інститутів.

Діяльність DARPA, незважаючи на високий ступінь секретності її результатів, відрізняє відкритість: Агентство зацікавлене в припливі нових ідей, у тому числі й тих, що належать до сфери фундаментальної науки. Завдання Агентства – перетворити успіхи фундаментальної науки в нові технології, перш за все військові. Але не тільки – велика частина нових технологічних розробок (і це спеціально зазначається в документах Агентства) можуть носити подвійне, в тому числі і цивільне, призначення [3].

Саме Агентство не веде ніяких досліджень. У нього немає лабораторій, оскільки воно працює з уже готовими науковими та інженерними колективами або створює їх заново. За відсутності своєї власної дослідницької бази DARPA залучає до виконання завдань на контрактній основі спеціально найманих менеджерів з університетів, компаній і державних установ з усього світу.

Агентство не обтяжене інфраструктурою. Його структура максимально проста. У порівнянні з іншими державними органами в ньому відносно мало співробітників – бл. 240 осіб, які працюють у шести технічних підрозділах. У штаті агентства бл. 140 технічних фахівців та майже 100 керівників програм, які разом здійснюють супровід 250 програм наукових досліджень і розробок. При такій організації кожен менеджер агентства наділений достатніми повноваженнями для координації того технологічного проекту, який він знайшов чи забезпечує його супровід.

Масштаби діяльності DARPA за рівнем фінансування порівняно невеликі й становлять бл. 0,5% оборонного бюджету США та бл. 1% від загальних витрат на військово-прикладні дослідження та розробки [2, с. 5; 4]. В 2016 р. бюджет Агентства становив 2,8 млрд. дол., а в 2017 р. – 2.97 млрд. дол. [4]. Такий річний бюджет навряд чи можна назвати необмеженим на тлі загальних витрат Міністерства оборони США на закупівлю нових озброєнь. DARPA концентрується на реалізації короткострокових проектів (від двох до чотирьох років), які виконуються невеликими спеціально підібраними командами дослідників.

Утім вплив DARPA на розвиток військових технологій і технологій подвійного призначення США є доволі істотним і його важко переоцінити. Працюючи з новаторами як всередині урядових структур, так і поза ними, DARPA неодноразово підтверджувала свою місію і довела свою високу ефективність і технологічну перевагу, перетворюючи революційні концепції – навіть такі, які здаються на перший погляд нереальними, в практичну площину. Кінцеві результати дослідницької діяльності Агентства включають в себе не тільки військові технології, такі як високоточна зброя чи технологія невидимості, але й такі атрибути сучасної суспільної комунікації, як Інтернет, автоматичне розпізнавання голосу, переклад мови, виробництво напівпровідників, інтегральних схем і ряд інших.

Підхід DARPA до різноманітних програм науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) відрізняється більшою гнучкістю та свободою. Діяльність Агентства у порівнянні з іншими дослідними підрозділами Міністерства оборони США дозволяє значно розширити можливості НДДКР,

відійти від існуючої системи вимог і регламентів, що притаманні іншим дослідним установам [5, с. 34].

Така гнучкість та свобода дій дозволяє DARPA замість покрокових досягнень переконливо досягати трансформаційних змін. Однак Агентство виконує свою місію і свої завдання не ізольовано. Воно працює в рамках інноваційної системи, до якої входять представники як наукових, так і корпоративних та урядових структур, з постійним акцентом на військові служби та установи країни, які співпрацюють з DARPA задля створення нових стратегічних можливостей і нових тактичних рішень. Протягом десятиліть така динамічна і взаємозалежна мережа створювала сприятливе середовище для інтенсивного пошуку нових рішень, який DARPA просуває і вдосконалює [1].

Співробітники Агентства шукають нові ідеї і нові технології як самостійно, так і шляхом проведення регулярних конкурсів на технічне втілення тієї чи іншої «божевільної» ідеї. Один із принципів Агентства – не боятися ризику в надії на видатний результат.

DARPA в першу чергу цікавлять потенційні «нестандартні» проекти, спрямовані на створення технологій чи протидію таким технологіям, які випереджають у часі існуючі озброєння. При цьому інтерес становлять не лише започатковані проекти, але й ідеї, які, можливо, не були реалізовані, але різною мірою застосовувалися у сучасному чи минулому досвіді.

DARPA докладає чимало зусиль для виявлення, залучення і підтримки перспективних і висококваліфікованих керівників програм – екстраординарних людей, які знаходяться на вершині своєї кар'єри і прагнуть до розширення своїх можливостей та меж своїх дисциплін. Ці лідери, які перебувають в епіцентрі історії успіху DARPA, приходять з наукових кіл, галузевих і державних установ на обмежений термін, як правило, від трьох до п'яти років. Залучення на такі терміни дозволяє DARPA максимально сконцентрувати зусилля дослідників для досягнення успіху за значно менший час.

Керівники наукових програм розглядають проблеми в досить широкому сенсі, охоплюючи спектр від глибокої науки до систем і можливостей, але в кінцевому результаті їхня діяльність обумовлена бажанням змінити ситуацію. Вони визначають тематичне спрямування своїх програми, встановлюють етапи, зустрічаються зі своїми виконавцями і старанно відстежують прогрес. Окрім того вони постійно здійснюють моніторинг наступних масштабних та амбітних проектів у своїх сферах, спілкуючись з провідними представниками наукового та інженерного співтовариства для виявлення нових проблем і потенційних рішень.

Затвердження кожної нової наукової програми, а також перегляд поточних програм, контроль за їх виконанням, залучення нових керівників, визначення пріоритетів Агентства здійснюється керівниками програм на рівні директора чи заступника директора DARPA, що дозволяє забезпечувати збалансований інвестиційний портфель. Суто наукова і дослідницька діяльність підтримується технічним персоналом, експертами з юридичних і контрактних питань, питань безпеки, фінансів, людських ресурсів і комунікацій – командою, яка дозволяє керівникам програм досягати високих результатів за відносно короткий термін.

DARPA отримала суттєві переваги від законодавчих органів у частині залучення спеціалістів та укладання контрактів, які дозволяють Агентству оперативно використовувати законодавчі можливості й допомагають ефективно виконувати свою місію. DARPA наділена спеціальними повноваженнями (special authorities), які спрощують бюрократичні процедури, що поширюються на інші оборонні агентства. Зокрема йдеться про здійснення спрощеного залучення співробітників з комерційних структур (Experimental Personnel Authority, EPA), наприклад, керівників проектів, яким пропонують гідну заробітну плату.

Раніше залучення співробітників здійснювалося виключно з державних структур згідно з актом Interagency Personnel Act (IPA). Відзначимо, що EPA і IPA є спеціальними винятками по відношенню до зводу правил, встановлених для державних службовців (Civil Service rules). Це дозволило істотно спростити укладання контрактів (other transaction authority) на відміну від більшості інших державних агентств, які керуються вимогами Federal Acquisition Regulations (FAR; Федеральне регулювання закупівель). Крім того, для якнайшвидшого отримання підсумкових результатів НДДКР DARPA має можливість істотно стимулювати хід виконання проекту грошовими преміями (grand challenge) [2, с. 13].

DARPA регулярно проводить науково-технічні семінари для виявлення існуючих проблем у різних технологічних областях і пошуку можливих шляхів їх вирішення. Крім того, Агентство регулярно бере участь в спеціалізованих заходах, конференціях і круглих столах.

На думку дослідників, принципова відмінність агентств розвитку стратегічних технологій (саме до таких належить DARPA) від інститутів підтримки прикладних досліджень полягає в їхній орієнтації, по-перше, на державний попит, а, по-друге, – на технології стратегічного для національної безпеки значення (оборонного, технологічного, енергетичного тощо) [6, с. 41].

Однак незважаючи на те, що діяльність DARPA зосереджена переважно на військовій проблематиці та спеціалізується, передусім, на високотехнологічних розробках саме в оборонному секторі, помітна частина програм Агентства присвячена розробці технологій, що мають подвійне призначення.

Під керівництвом DARPA розроблено і впроваджено більшість технологічних новинок Збройних сил США, серед яких можна виділити: ракети-носії «Сатурн 5»; літаки-невидимки F117 «стелс»; навігаційну систему GPS та її новітній аналог; новий безпілотний літальний апарат; перспективну високоточну зброю; новітні засоби розвідки і спостереження; сучасні прилади нічного бачення; новий бездротовий стандарт зв'язку; самоорганізовані системи кібербезпеки та ін. [2, с. 4].

З іншого ж боку, Інтернет, напівпровідникові прилади та інтегральні схеми, низка різноманітних операційних систем, без яких важко уявити сучасне буття – все це розробки, здійснені за безпосередньої участі DARPA, що набули поширення як технології подвійного призначення [5, с. 33].

При роботі з технологіями подвійного призначення DARPA особливу увагу приділяє комерціалізації розробок. Характерно, що право інтелектуальної

власності на результати досліджень, здійснені за кошти DARPA, належить обом сторонам (авторам розробок і агентству).

У сфері інтересів DARPA перебувають дослідження, які не мають підтримки інших програм науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт збройних сил: комплексні дослідження (міжвідомчі та міждисциплінарні), що знаходяться на стику сфер відповідальності стандартних підрозділів НДДКР; дослідження, пов'язані з високим ризиком (ризик незнаходження технічного вирішення поставлених завдань); концептуальні дослідження (дослідження і розробки завдань, які можуть актуалізуватися в майбутньому, і які можуть привести до постановки нових завдань) [5, с. 33].

Варто окремо зупинитися на особливостях управління проектами DARPA. Головним інструментом DARPA та основою успішної науково-дослідної діяльності Агентства є виконані з високою якістю НДДКР (проекти, програми), загальною тривалістю 3-5 років. Згідно концепції DARPA, для досягнення успіху в реалізації проекту необхідні оригінальні нові наукові ідеї та відповідна команда проекту, що володіє всіма необхідними навичками та компетенціями і готова реалізувати ці новаторські ідеї.

На думку керівників DARPA, всі технологічні проекти слід оцінювати в координатах «рівень ризику – рівень значущості для Збройних сил США» (Technical risk – Potential military utility). При цьому перевага надається проектам, які мають одночасно і високі ризики, і високу віддачу (High risk – High pay-off) та забезпечують, таким чином, проривні досягнення. Як правило, це великі довгострокові концептуальні проекти, до яких залучені різні науково-дослідні відділи DARPA. У ці проекти вкладається основна частина фінансування – близько 60% інвестицій. На проекти з низьким ризиком і високою віддачею (Low risk – High pay-off), які головним чином посвячені адаптації та застосуванню готових комерційних продуктів до актуальних оборонних потреб, що знаходяться на перетині сфер відповідальності військових відомств, загалом спрямовується 20% і більше інвестицій.

Проекти з високим ризиком і низькою віддачею (High risk – Low pay-off) отримують приблизно 20% інвестицій. До таких проектів відносяться розробка технологій подвійного призначення, заняття ніш на комерційному ринку безпеки, створення нових технологій військового призначення [2, с. 11-12].

Відзначимо, що DARPA здійснює попередні інвестиції в технології, а потім починає працювати з користувачами цих технологій шляхом укладання контрактів строком на 2-5 років для реалізації конкретних проектів. Тривалість проекту розрахована до 5 років.

Характерно, що велика частина документів із запланованих напрямків досліджень (за винятком секретної частини програм, що становить близько 5% від бюджету DARPA) є відкритими. Це дозволяє потенційним виконавцям ознайомитися з програмами досліджень заздалегідь, а також підготувати і представити свій проект у рамках обраної програми. Як правило, типовий проект розрахований на 2-3 роки з бюджетом від 10 до 40 млн. дол. До роботи можуть бути залучені до 10 організацій-підрядників і 1-2 університети.

Управління проектами здійснюють відповідні менеджери, які мають достатню фінансову та операційну самостійність [2, с. 9].

Організаційна та структурна побудова Агентства складається з шести основних технічних офісів:

- біологічні технології (Biological Technologies Office, BTO) – біологічні технології, програмовані мікроби, людино-машинний симбіоз (інтерфейс людина-машина), нейротехнології, працездатність людини, інфекційні захворювання;

- оборонні дослідження (Defense Science Office, DSO) – дослідження в галузі фундаментальної фізики, нових технологій і приладів на нових фізичних принципах, енергетики, нових матеріалів і біотехнологій, прикладної і обчислювальної математики, медико-біологічних засобів захисту, біомедичних технологій;

- інновації в інформаційних технологіях (Information Innovation Office, I2O) – інформаційні системи моніторингу та управління, технології високопродуктивних обчислень, інтелектуальний аналіз даних, системи розпізнавання образів, когнітивні системи машинного перекладу;

- мікросистемні технології (Microsystems Technology Office, MTO) – технології електроніки, фотоніки, мікромеханічних систем, перспективної архітектури інтегрованих мікросхем і алгоритмів розподіленого зберігання даних;

- стратегічні технології (Strategic Technology Office, STO) – системи зв'язку, засоби захисту інформаційних мереж, засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), стійкість систем до кібератак, системи виявлення замаскованих цілей на нових фізичних принципах, енергозбереження та альтернативні джерела енергії;

- тактичні технології (Tactical Technology Office, TTO) – сучасні високоточні системи озброєння, лазерна зброя, безпілотні засоби озброєння на базі повітряних, космічних, наземних і морських платформ, перспективні космічні системи моніторингу та управління [7].

За останні десятиліття приклад DARPA сприяв створенню подібних науково-дослідних організацій та агенцій по всьому світу: DRDO (Індія), MAFAT (Ізраїль), SASTIND (Китай), GDA (Франція).

У 2012 р. в Російській Федерації був створений Фонд перспективних досліджень РФ (ФПД) для сприяння здійсненню наукових досліджень і розробок в інтересах оборони і безпеки, пов'язаних з досягненням якісно нових результатів у військово-технічній, технологічній і соціально-економічній сферах. До основних завдань згаданого фонду відносяться: розробка найбільш дієвих методик визначення найважливіших тенденцій у науково-технологічній сфері та потреб в інноваційних рішеннях; побудова системних еволюційних моделей технологічного простору і відповідних баз знань; вироблення найбільш ефективних форм і способів взаємодії з науковими та експертними співтовариствами [2, с. 20].

Відзначимо, що на покращення чи навіть виправлення ситуації в Україні в сфері високих технологій спрямована ініціатива створення першого в Україні мережевого кластера високих технологій та технологій подвійного призначення

для підтримки безпеки і обороноздатності держави, який отримав амбітну назву «UA.RPA» [8]. Нові потенційні можливості для української наукової спільноти продемонстрував візит до України делегації DARPA на чолі із заступником директора Стівеном Уокером, що відбувся 28 вересня 2016 р.

Члени американської делегації зустрілися з лідерами українських науково-дослідних установ та ознайомили своїх колег з тим, як працює їхнє Агентство, а також з деякими інноваційними розробками та передовими технологіями. В ході переговорів з керівництвом Державного концерну «Укроборонпром» представники DARPA виявили підвищений інтерес до накопиченого Україною досвіду у забезпеченні обороноздатності країни після анексії Криму та початку конфлікту в Донбасі, а також запропонували взяти участь у спільних наукових дослідженнях.

За словами керівника концерну «Укроборонпром» Р. Романова, співробітництво з такою потужною установою як DARPA є важливим фактором засвоєння успішного досвіду використання передових технологій у справі оборони країни. Обидві сторони «зацікавлені у взаємовигідній співпраці, яка допоможе більш ефективно діяти в умовах протистояння російській агресії» [9]. За результатами зустрічі, що відбулась у Національній академії наук України, американська делегація констатувала наявність значного наукового і технічного потенціалу, продемонструвавши готовність до започаткування й розвитку двостороннього співробітництва у науковій та науково-технічній сферах [10].

Учасники зустрічі домовились про створення ефективного механізму для подальшої двосторонньої співпраці – формування спільної групи експертів, на яку буде покладено функції вироблення пропозицій щодо подальшого співробітництва, шляхів його практичного втілення та реалізації досягнутих у ході зустрічі домовленостей. У спільному протоколі, підписаному за результатами зустрічі, зафіксовані конкретні напрямки майбутньої співпраці, які становлять обопільний інтерес, а також передбачена можливість укладення Меморандуму про співробітництво між НАН України та DARPA. За повідомленням посольства США в Україні на його сторінці у Facebook, «представники DARPA відзначили велику кількість науково-технічних висококваліфікованих кадрів в Україні та запевнили, що будуть працювати над тим, щоб цей резерв талантів розумів процеси DARPA і мав доступ до інформації та дослідницьких можливостей» [11].

Найважливішим результатом першого в історії двосторонніх відносин візиту в Україну делегації Агентства стало формування в американській сторони чіткого розуміння перспективності співпраці з українськими державними і недержавними організаціями, передусім установами НАН України, які володіють величезним науковим потенціалом і високою кількістю наукових напрацювань, що становлять інтерес для DARPA. Це переконливо продемонструвала спеціалізована виставка-презентація науково-технічних розробок і технологій Національної академії наук України «Наука – обороні та безпеці держави», що проходила 18-20 жовтня 2016 р. у виставковому центрі «КиївЕкспоПлаза».

На виставці було представлено 42 новітні науково-технічні розробки академічних інститутів, створені за цільовою науково-технічною програмою НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави», а також понад 100 перспективних проектів, які установи НАН України можуть (за наявності фінансової підтримки) реалізувати в інтересах оборони і безпеки держави [12, с. 3]. До речі, багато з результатів дослідницької діяльності, отриманих під час виконання вищезгаданої академічної програми, вже впроваджено на підприємствах «Укроборонпрому».

6 березня 2017 р. відбувся візит в Україну експертної делегації DARPA, який став логічним продовженням домовленостей, досягнутих у 2016 р. та продемонстрував готовність Агентства до серйозної співпраці з українською науковою спільнотою, передусім академічною, та зацікавленість у поглибленні контактів з НАН України. Основним завданням візиту був пошук можливостей для започаткування спільних проектів інститутів НАН України та DARPA.

Встановлення контактів експертів DARPA з їхніми українськими колегами стало важливою сходиною для розбудови співпраці установ НАН України з цим агентством та поглиблення двосторонньої науково-технічної співпраці. В умовах складної економічної ситуації і обмеженості фінансових ресурсів така співпраця є чудовою нагодою для науковців продемонструвати свої ідеї і напрацювання та залучити додаткове фінансування для їх реалізації, а також інтегрувати світові практики менеджменту, інсталювати сучасну систему управління бізнес-процесами, вийти на рівень обміну технологіями.

Перспективним вбачається укладання між Україною та США двосторонньої угоди про проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Без такої угоди співпраця з українськими науково-дослідними та виробничими установами буде дещо обмеженою з огляду на вимоги законодавства США у сфері захисту інформації. За умов вирішення питань правових і регламентних норм, українські університети та науково-дослідні установи зможуть успішно виконувати проекти для DARPA.

Накопичений в Україні передовий науковий досвід у поєднанні з досвідом створення та впровадження інноваційних, часто високоризикованих технологій, може і повинен бути затребуваний у вітчизняній практиці. Як показує досвід технологічно розвинених країн, основною тенденцією наукової політики XXI ст. є розширення інтелектуальної бази прийняття оперативних і стратегічних рішень щодо науково-інноваційної підтримки конкурентоспроможної економіки в умовах постіндустріального типу виробництва, коли на перший план виходить мережева організація інноваційної діяльності [6, с. 38]. Тому запропоновані DARPA варіанти та шляхи співпраці можна розглядати в контексті формування мережі знань, що дозволить сформувати середовище генерації і комерціалізації знань, у яких зароджуватимуться й реалізовуватимуться інноваційні розробки.

Потенційні можливості двосторонньої співпраці дозволять транслювати стратегічні виклики оборони і безпеки держави в конкретні науково-технічні проекти поверх кордонів відомчих НДДКР, а також здійснювати реалізацію пріоритетних міжвидових, міждисциплінарних і міжгалузевих дослідних проектів.

Безперервні комунікації з науковим співтовариством, промисловістю, органами влади та інститутами розвитку відкривають нові можливості в сфері технологічних проривів в найближче десятиліття для забезпечення обороноздатності і промислового розвитку держави на новому технологічному рівні.

В умовах міжнародного наукового обміну, який характеризується інтенсивним використанням новітніх інтерактивних комунікаційних технологій, формування й реалізація відповідної наукової та інноваційної політики, відкритої новим можливостям, дозволить впроваджувати концепції «відкритих інновацій», спрямованих на створення нових комерційних можливостей шляхом спільного виведення на ринок нових продуктів і послуг завдяки використанню комплементарних знань різних партнерів.

Використані джерела та література:

1. About DARPA. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.darpa.mil/about-us/about-darpa>
2. Петренко А.А., Петренко С.А. НИОКР агентства DARPA в области кибербезопасности // Вопросы кибербезопасности. – 2015. – № 4(12). – С. 2-22.
3. Харитонов В. Что нужно DARPA? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.chaskor.ru/article/chto_nuzhno_darpa_1336
4. Defense Advanced Research Projects Agency. Budget. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.darpa.mil/about-us/budget>
5. Фёдоров В.С., Рындин Л.Н. Обзор тенденций развития и некоторых направлений деятельности Управления оборонных исследовательских проектов Министерства обороны США (DARPA) // Информационные технологии. Системы, средства связи и управления: Информационно-аналитический сборник / Под ред. С.В. Ионина; ОАО «Концерн «Созвездие». – Воронеж, 2012. – № 3. – С. 29-49.
6. Федулова Л.І. Інституційні зміни наукової сфери // Вісник НАН України. – 2013. – № 7. – С.34-43.
7. DARPA Offices. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.darpa.mil/about-us/offices>
8. Копчак В. «UA.RPA» як основа національного кластера високих технологій». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/420>
9. DARPA зацікавилась успішним досвідом «Укроборонпрому» у протистоянні агресії Росії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukroboronprom.com.ua/uk/media/darpa-zatsikavylas-uspishnym-dosvidom-ukroboronpromu-u-protystoyanni-agresiyi-rosiyi.html>
10. Відбулася зустріч з делегацією Агентства передових оборонних дослідницьких проєктів Міністерства оборони США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news1/Pages/View.aspx?MessageID=2553>
11. Делегація Агентства передових оборонних дослідницьких проєктів Міністерства оборони США (DARPA) відвідала Україну. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/usdos.ukraine/posts/10154076867296936>
12. Мележик О.О. Наука – обороні та безпеці держави. Спеціалізована виставка науково-технічних розробок установ НАН України // Вісник НАН України. – 2016. – № 11. – С. 3-9.

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ АДМІНІСТРАЦІЇ Д. ТРАМПА

В статті визначено основні напрями зовнішньої політики адміністрації президента Д. Трампа. Розглянуто основні загрози національній безпеці США та шляхи їх подолання. З'ясовано, наскільки змінилися зовнішньополітичні пріоритети нової адміністрації Д. Трампа в порівнянні з попередніми адміністраціями.

Ключові слова: США, зовнішньополітична стратегія, адміністрація Дональда Трампа, агресія Росії проти України, сирійська криза, катарська криза, зовнішньополітичні пріоритети.

Годлюк А.Н. Внешнеполитические приоритеты новой администрации США Д. Трампа.

В статье определены основные направления внешней политики администрации президента Д. Трампа. Рассмотрены основные угрозы национальной безопасности США и пути их преодоления. Выяснено, насколько изменились внешнеполитические приоритеты администрации Д. Трампа по сравнению с предыдущими администрациями.

Ключевые слова: США, внешнеполитическая стратегия, администрация Дональда Трампа, агрессия России против Украины, сирийский кризис, катарский кризис, внешнеполитические приоритеты.

Godliuk A. Foreign Policy Priorities of the D. Trump's U.S. Administration.

This author defines main foreign policy directions the of President Trump's Administration. There are considered main threats to the U.S. national security and the ways how to overcome them. The main attention was focused at the difference of the Trump's government foreign policy priorities compared to the practices of the previous administrations.

Keywords: USA, foreign policy strategy, Donald Trump's administration, aggression of Russia against Ukraine, the Syrian crisis, the Qatar crisis, foreign policy priorities.

Період, що минув після обрання Дональда Трампа президентом США в листопаді 2017 р., напевно недостатній, аби робити переконливі висновки щодо успішності його політики. Натомість видається доцільним порівняти початкові політичні установки команди Д. Трампа та практичні дії президентської адміністрації. В цій роботі розглянуто основні результати діяльності Д. Трампа в зовнішній політиці за перші три квартали 2017 р. та проаналізовано, як змінилися його підходи з головних питань у порівнянні з заявами часів передвиборчої кампанії.

Основні принципи та підходи до зовнішньої політики в передвиборчій програмі Д. Трампа

Огляд зовнішньої політики 45-го президента США варто розпочати з питання, що таке власне «доктрина Трампа» та чи вона насправді існує.

У ході передвиборчих змагань, тоді ще кандидат у президенти Д. Трамп концентрувався в основному на внутрішньополітичному порядку денному, що є звичним для американських передвиборчих кампаній. Специфічною рисою програми Трампа була поверхово викладена зовнішньополітична складова.

Аналіз передвиборчої програми не давав можливості скласти чітке уявлення, як саме Д. Трамп та його найближчі радники бачили майбутню політку США на зовнішньополітичній арені у разі перемоги на виборах 2016 р. Тому для розуміння бачення командою Трампа зовнішньополітичних пріоритетів необхідно залучати досить широке коло джерел (виступи, інтерв'ю, заяви з різних питань). Вся ця сукупність матеріалів розкриває досить сумбурний і нечіткий погляд майбутнього 45-го президента на світ і місце США в цьому світі. Основні зовнішньополітичні акценти Д. Трампа в передвиборний період можна коротко сформулювати наступним чином:

- перегляд умов участі США в міжнародних економічних угодах, які, на думку Трампа та його радників, є не вигідними для США;
- перегляд умов участі США у військових угодах, включаючи НАТО [1];
- стримування зовнішньополітичної експансії окремих країн, в першу чергу, Китаю та Ірану;
- нещадна боротьба з ісламським тероризмом [2];
- обмеження всіх форм імміграції, ущільнення кордонів США;
- налагодження стосунків з РФ [3].

Ця зовнішньополітична програма фактично є продовженням внутрішньополітичної повістки Трампа, зверненої до найбільш постраждалих від глобалізації мешканців «одноповерхової» Америки: збільшення робочих місць шляхом скорочення експорту, повернення виробництв та капіталів до США, скорочення кількості мігрантів, які відбирають робочі місця в корінних американців, скорочення видатків бюджету, в тому числі шляхом закриття або переформатування військових програм за кордоном. До цього списку додавалися й питання безпеки – боротьба з тероризмом та обмеження в'їзду мусульман до США. Хоча «стрункою» систему зовнішньополітичних пріоритетів передвиборних обіцянок Трампа назвати важко, але ми можемо цілком впевнено визначити низку принципів, на яких базувалося політичне мислення Трампа та його радників. Фактично перед нами ультраконсервативна доктрина, що спирається на ідеї ізоляціонізму, економічного протекціонізму та антиглобалізму. За влучним висловом віце-канцлера ФРН Зігмара Габріеля (2016 р.), зовнішньополітичну доктрину Трампа можна охарактеризувати як варіант правого популізму – на кшталт програми Марін Ле Пен у Франції [4]. Систему подібних принципів підтримують праві популісти і в інших європейських країнах, включаючи еліти в Російській Федерації, які, принаймні з 2012–2013 рр., намагалися очолити консервативний реванш у світовій політиці. Ця обставина суттєво зближує політичні позиції зазначених сил з позиціями команди Д. Трампа.

Фактично програма Д. Трампа вказувала на спробу відмови від принципів глобального ліберального світу постіндустріальної доби та повернення до старих політичних правил реальної політики зразка середини ХХ ст. із закритими кордонами, зонами виключних інтересів та сферами впливу. Попри всю небезпечність і безвідповідальність цього підходу, він є цілком утопічним і навряд чи може бути реалізований у сучасному світі. Тому немає нічого дивного в тому, що більшість з цих передвиборних обіцянок не були виконані, а позиції з

більшості питань тепер вже президенту Д. Трампу довелося змінювати ледь не одразу після інавгурації.

Далі спробуємо розглянути ключові напрямки зовнішньої політики Д. Трампа вже в якості 45-го президента США. Варто зазначити, що за адміністрації Б. Обама США, в тій чи іншій мірі, були втягнуті в цілу низку конфліктів, зокрема, в Лівії, Сирії, Україні. До цього варто додати військову операцію проти ІДІЛ, довготривалу війну в Афганістані, а також агресивну зовнішню політику Російської Федерації та Ірану, спрямовані на розширення сфер власного впливу за рахунок суверенітету сусідніх держав. Ситуація ускладнювалася суперечностями з традиційними союзниками США в Європі, відвертим невдоволенням головних партнерів на Близькому Сході, а також пасивною роллю США у вирішенні сирійської та української криз. Таким чином, одразу після інавгурації Д. Трамп потрапив у вирій зовнішньої політики, де від нього очікували активних дій. Відтак ізоляціоністські установки довелося суттєво переглянути.

Основні напрями зовнішньої політики адміністрації Д. Трампа та їх корекція

Північна Америка та Карибський басейн

Північноамериканський регіон завжди відігравав ключову роль в зовнішній політиці США. Головним напрямком американської політики в регіоні є тісна економічна інтеграція, яка розвивається починаючи з 1940-х рр. і набуває сучасних обрисів з 1990-х рр., з утворення Північноамериканської зони вільної торгівлі [5]. Політика попередніх адміністрацій щодо цього регіону була досить послідовною протягом декількох десятиліть і не зазнавала значних змін. Однак Д. Трамп ще під час передвиборної кампанії висловив низку тез, що заперечували попередній шаблон. Зокрема він заявив, що участь США в НАФТА є не вигідною, й тому він буде наполягати або на перегляді умов цього об'єднання в інтересах США, або на виході з нього [6]. Подібна риторика повністю відповідає протекціоністському курсу, який Трамп планував застосувати в економіці. Немає нічого дивного в тому, що подібні заяви викликали гостру критику з боку сусідніх держав та внутрішніх опонентів. Хоча офіційні переговори про перегляд умов торговельно-економічних відносин в межах НАФТА вже розпочалися, спротив з боку Канади та Мексики загальмував наміри Трампа здійснити повну ревізію економічних відносин з сусідніми країнами.

Іншою програмною ініціативою, спрямованою на боротьбу з нелегальною міграцією і, відповідно, на скорочення безробіття в США, став проект будівництва стіни на кордоні з Мексикою [1]. Попри те, що цей проект має переважно внутрішньополітичну спрямованість, він викликав надзвичайний резонанс, у першу чергу в Мексиці, й призвів до погіршення стосунків з цією країною. Перспективи цього проекту, що наробив багато галасу під час передвиборної кампанії, залишаються не визначеними. Власне, це підтверджує непевність прогнозів щодо зведення зазначеної грандіозної споруди. Так, запланованих у бюджеті на 2018 рік коштів на будівництво стіни вистачить хіба

що на 100 км цього спорудження, що складає бл. 3% від її проектних розмірів [7].

Окремо варто згадати й про погіршення відносин з Кубою [8]. Тут причина скоріше за все полягає в запереченні спадщини попереднього президента і бажанні звести нанівець його досягнення. Варто зазначити, що поліпшення стосунків з Кубою Б. Обама розглядав як одне з важливих досягнень свого правління. Однак попри те, що загалом відносини між Гаваною і Вашингтоном погіршуються, поки що ці зміни не носять незворотного характеру. Принаймні повернення до стосунків періоду «холодної війни» поки що не передбачається.

Таким чином, ми можемо констатувати, що північноамериканський напрям зовнішньої політики США залишається відносно стабільним. Попри наявність низки гучних заяв Д. Трампа періоду передвиборчої кампанії, реалізувати більшість радикальних змін нова адміністрація так не спромоглася і навряд чи зможе.

Азійсько-Тихоокеанський регіон: відносини з Японією, Китаєм та північнокорейська проблема

Другим за значенням регіоном в системі політичних пріоритетів США є Східна та Північно-Східна Азія. Союзицькі стосунки з Японією і Південною Кореєю та торгівельні зв'язки з Китаєм завжди мали величезне значення для зовнішньої політики Білого дому.

Ще за часів президентства Б. Обама США зіштовхнулися з низкою серйозних викликів у регіоні. У першу чергу мова йде про експансію Пекіну в регіоні. Зокрема, загострився конфлікт між США та КНР через будівництво останньою штучних островів у Південно-Китайському морі. Хоча прямої загрози для США подібна політика Китаю не становить, однак до такої активності були чутливі союзники США – Південна Корея та, особливо, Японія. Окремою проблемою є північнокорейська ядерна програма. Попри відносно незначну вірогідність реального застосування ядерної зброї Пхеньяном, розробка та випробовування ядерних боєголовок та ракетноносіїв значно посилили напруженість в регіоні. Так само, до речі, як і дії союзників у відповідь, такі як військові навчання Південної Кореї і США.

Треба зазначити, що за каденції Трампа ці протиріччя значно загострилися. Значною мірою посиленню напруги сприяли заяви Д. Трампа ще на етапі передвиборчої кампанії. Вони зокрема стосувалися «несправедливих» торгових договорів з Китаєм, необхідності повернення до США промислового виробництва та, взагалі, перегляду основ американо-китайських відносин. Так само заяви щодо перегляду торгівельних відносин з Японією як у рамках двосторонніх, так і багатосторонніх договорів та угод, суттєво нервували офіційний Токіо.

Ставши президентом Д. Трамп прийняв низку рішень, які суттєво змінили розклад сил у Тихоокеанському регіоні. У першу чергу Трамп відмовився від участі США в Транстихоокеанському партнерстві (далі – ТТП) [9]. Угода про ТТП вважалася найбільшим геополітичним проектом адміністрації Б. Обама. Метою цієї угоди було посилення позицій США в регіоні через розширення

торгівлі, інвестицій та обміну технологіями. Окрім того, ТТП розглядалося в якості потужного інструменту для стримування впливу Китаю. Попри те, що саме США виступали ініціаторами створення цього об'єднання та брали активну участь у долученні інших учасників до проекту, Д. Трамп вирішив припинити участь США в ньому. Адміністрація 45-го президента виступила за заміну багатонаціональної угоди системою договорів між окремими країнами. Підписаний 23 січня 2017 р. указ про вихід США з ТТП був ледь не першою передвиборною обіцянкою, яку Д. Трамп виконав. Подібне рішення ставить під сумнів саму доцільність існування ТТП і може мати серйозний вплив на економіку регіону. Тому цілком зрозуміло, що країни, які брали участь у партнерстві, досить гостро відреагували на подібну політику Білого дому.

Попри перегляд торговельно-економічних умов, США розгорнули потужну компанію військово-політичної підтримки своїх союзників. Американське керівництво і раніше виступало проти розширення військової присутності Китаю в Південно-Китайському морі. Символічною ознакою підтримки союзників у цьому спірному регіоні стала періодична поява американського військово-морського флоту біля спірних архіпелагів та побудованих Китаєм штучних островів. Окрім того, США проводять численні військові навчання з Японією та Республікою Корея. Наймасштабніші з них проходили в березні 2017 р. біля кордону КНДР за участю понад 300 тис. військовослужбовців [10]. Також варто зазначити, що на території Південної Кореї та Японії розміщуються елементи американської системи протиракетної оборони [11]. Якщо ізоляціоністська економічна політика адміністрації 45-го президента США навряд чи була до вподоби союзникам, то набагато більш активна й агресивна політика в галузі безпеки безперечно була позитивно оцінена у Токіо та Сеулі.

Варто окремо розглянути відносини нової адміністрації США з Китаєм. Під час передвиборних перегонів Д. Трамп неодноразово стверджував, що торговельні відносини з Китаєм є несправедливими і мають бути переглянуті. Практично одразу після свого обрання, Трамп зробив низку різких політичних кроків. Зокрема, головою спеціальної торговельної ради при президентові було призначено радника Трампа – Пітера Наваро, який був відомий своїми антикитайськими поглядами та мав на новій посаді розробляти стратегічні програми щодо повернення робочих місць до США [12]. Наступним кроком Трампа стала телефонна розмова з президентом Тайваню, що викликало протест з боку КНР [13]. Цими кроками обраний президент намагався показати Пекіну серйозність своїх позицій, однак, як стало зрозуміло з подальших подій, це була лише гра заради посилення переговорних позицій. У лютому 2017 р. в телефонній розмові з Сі Цзіньпіном Трамп заявив про підтримку принципу одного Китаю [14], а в квітні 2017 р. відбулася перша особиста зустріч Д. Трампа та Сі Цзіньпіна [15], головним результатом якої можна вважати узгодження спеціального плану скорочення від'ємного сальдо торговельного балансу США з КНР. Треба зазначити, що на цьому економічний тиск на Пекін не завершився. У серпні 2017 р. уряд США ініціював спеціальне розслідування щодо порушення Китаєм прав інтелектуальної власності [16]. Очевидно, що ці

маневри є елементами додаткового тиску на Китай і спрямовані на посилення позицій США в переговорах з офіційним Пекіном.

Головним викликом для адміністрації Д. Трампа стала північнокорейська ядерна програма. Проблема ядерних озброєнь КНДР періодично з'являється в порядку денному світових лідерів. Політичний режим Північної Кореї вже неодноразово використовував свою ядерну програму в якості інструменту політичного торгу. Останнє загострення цієї проблеми спостерігалось з весни 2017 р. і було пов'язане зі значними успіхами КНДР у виробництві ядерних боєзарядів та засобів доставки. Світову спільноту особливо стурбували випробування КНДР більш досконалих міжконтинентальних балістичних ракет (МБР) та водневої бомби. Випробування МБР 4 липня 2017 р. спричинило хвилю гострої критики на адресу Північної Кореї [17, 19]. Результатом цього стало ухвалення РБ ООН нових санкцій та розгортання в Південній Кореї американської протиракетної системи THAAD [11, 18]. Після низки запусків ракет та випробування корейськими військовими 3 вересня 2017 р. водневої бомби ситуація досягла максимального напруження [20]. Керівники Пентагону та розвідки США заявили, що у Вашингтоні реально розглядається сценарій військового удару по ядерних об'єктах КНДР. Зокрема, про це 17 вересня заявила представник США в Радбезі ООН [21] та 18 вересня – особисто Д. Трамп в своїй промові на Генеральній Асамблеї ООН [22]. Хоча застосування військового сценарію є загалом малоімовірним, враховуючи, в першу чергу, позицію Китаю, який категорично не зацікавлений у великій війні біля своїх кордонів, та втрати ролі КНДР як геополітичного буферу. Однак, з упевненістю можна стверджувати, що найближчим часом напруження в регіоні зростатиме, що цілком може призвести до непередбачуваних наслідків.

Близькосхідна політика, сирійська криза та підходи до її вирішення

Напружена ситуація на Близькому Сході зберігається упродовж всієї останньої декади. Для США ключовими в цьому регіоні можна розглядати наступні чинники:

1. Виникнення «Ісламської держави» як основного осередку тероризму, що напряду загрожує регіональним інтересам та безпеці США.
2. Спроби формування Іраном «шиїтської імперії», яку арабські союзники США на чолі з Саудівською Аравією та Ізраїлем вважають основною загрозою власній безпеці.
3. Сирійська криза і спричинена нею криза біженців у країнах ЄС.
4. Курдська проблема, яка прямо впливає на стан безпеки в Туреччині.

Перелічені явища перетворили близькосхідний регіон на конгломерат проблем, вирішення яких вимагає екстраординарних зусиль. Стратегія адміністрації Б. Обама в регіоні зводилася до двох основних напрямків: боротьби з ІДІЛ з використанням іракської армії та курдського ополчення, та умиротворення Ірану. При цьому Державний департамент намагався балансувати між інтересами основних гравців у регіоні – Саудівської Аравії, Туреччини та Ізраїлю. Однак така тактика не принесла очікуваних результатів. Це стало особливо очевидним в 2015 р., після прямого військового втручання Росії в Сирії, що призвело до ескалації бойових дій. Попри те, що для самих

США Сирія не відігравала значної ролі, вона була вкрай важливою для арабських союзників Америки, в першу чергу, Саудівської Аравії. Вдаючись до переважно непрямого втручання в громадянську війну в Сирії, США надавали підтримку різним угрупованням «прозахідної» сирійської опозиції та публічно вимагали усунення Башара Асада від влади. Адміністрація Б. Обама звинуватила режим Асада в застосуванні хімічної зброї проти цивільного населення в м. Гута в серпні 2013 р., однак не наважилися на застосування сили [23]. Державний департамент США лише вдався до жорсткої риторики, у відповідь на яку сирійський уряд пообіцяв повністю знищити запаси хімічної зброї [24, 25]. Така позиція адміністрації Б. Обама фактично сприяла посиленню «Ісламської держави» та зростанню впливу Ірану в регіоні.

На відміну від Б. Обама, в ході передвиборної кампанії Д. Трамп виступав за мінімізацію ролі США в Сирії й не заперечував проти збереження президентської посади за Б. Асадом [26]. До того ж Трамп підтримав втручання Росії в сирійську кампанію [27]. Загалом подібний підхід цілком узгоджувався з його програмною вимогою про тотальну боротьбу проти ІДІЛ. Фактично сирійський режим разом з Росією розглядалися Трампом як природні союзники в боротьбі з ІДІЛ. В якості плати за це Трамп був готовий закрити очі на злочини правлячого режиму та його союзників у ході сирійської громадянської війни. Однак позиція президента Трампа суттєво змінюється порівняно з позицією Трампа-кандидата. 7 квітня 2017 р. ВМС США нанесли удар 59 крилатими ракетами «Томагавк» по сирійському військовому аеродрому Шайрат [28]. Ця акція подавалася як безпосередня реакція США на застосування режимом Б.Асада хімічної зброї проти мирного населення в м. Хан-Шейхун [29]. Зазначена військова операція фактично стала першим свідченням активного втручання США в сирійський конфлікт. Однак, варто зазначити, що якихось значних військових дій проти сирійських урядових військ армія США в подальшому не здійснювала, концентруючись практично виключно на боротьбі з ІДІЛ.

Загалом за умов військової присутності Росії позиція США щодо врегулювання сирійської кризи залишається невизначеною. Окрім зміцнення співпраці з Саудівською Аравією та Ізраїлем, а також переговорів про розподіл відповідальності в різних тимчасових «секторах безпеки» в Сирії, визначання більш конкретних питань стосовно цієї країни відкладається до повного знищення ІДІЛ.

Боротьба з ІДІЛ була одним з основних передвиборних гасел Трампа. Однак, загального перелому в цій боротьбі союзники США досягли ще наприкінці президентства Б. Обама. Завершення операції по звільненню Мосула в липні 2017 р. [30] та початок, приблизно в той самий час, операції по звільненню Ракки [31] ознаменували завершальний етап боротьби з ІДІЛ. Тому можна впевнено сказати, що сили американської коаліції з цим завданням цілком справляються, і припинення існування ІДІЛ залишається лише питанням часу.

З сирійською кризою та боротьбою з ІДІЛ тісно пов'язана проблема курдської національно-визвольної боротьби. Курдське ополчення відіграло

значну роль в американських операціях зі звільнення північного Іраку та очевидно, що буде відігравати значну, якщо не вирішальну роль у сухопутних операціях щодо остаточного знищення ІДІЛ. У той же час курдські політичні угруповання переслідують чітку мету – створення незалежної курдської держави. Проблема полягає в тому, що створення такої держави можливе лише за рахунок розчленування сусідніх держав – Іраку, Сирії, Туреччини та Ірану. Найбільш гостро проти створення Курдистану виступає Туреччина, яка може втратити приблизно $\frac{1}{4}$ власної території і значну частину населення. В цій ситуації США опиняються втягнутими в складну та небезпечну гру. З одного боку, вимоги курдів виглядають як очікування винагороди за їх внесок у розгром ІДІЛ, а з іншого – підтримка незалежності або навіть широкої автономії Курдистану суттєво ускладнить стосунки з Туреччиною, яка є давнім союзником США в регіоні і, до того ж, членом НАТО [32]. Тактика адміністрації Трампа в курдському питанні, як до речі і Обами, зводиться до затягування часу принаймні до остаточного розгрому ІДІЛ.

Окрема роль у політиці США на Близькому Сході відводиться Ірану. Для нинішньої адміністрації іранська проблема має декілька складових. Б. Обама доклав значних зусиль для нормалізації відносин з Іраном та укладання так званої іранської ядерної угоди. Однак Д. Трамп від самого початку своєї передвиборної кампанії наполегливо заявляв, що угода з Іраном була великою помилкою і має бути переглянута. В сучасному вигляді «іранське питання» має декілька важливих складових: по-перше, це іранська ядерна програма, яка вражається прямою загрозою інтересам безпеки США; по-друге, активна участь Ірану в збройних конфліктах на території сусідніх держав та поширення впливу цієї держави в країнах з шийтським населенням. Останній вектор фактично спрямований на створення впливової «шийтської імперії», що простягатиметься від Перської затоки до Середземного моря і включатиме такі країни як Ірак, Сирія, Ліван та, можливо, Ємен. Головним фактором стримування Ірану в цьому контексті виступає посилення обороноздатності інших країн Перської затоки. Деякі аналітики говорять навіть про створення арабського НАТО на чолі з Саудівською Аравією та застосування США та арабськими країнами режиму посиленних економічних санкцій проти Ірану. Наприкінці травня 2017 р. під час перебування в Саудівській Аравії Трамп провів зустрічі к лідерами країн Аравійського півострову та обговорив із саудівським керівництвом обсяги оборонних замовлень [33]. З антиіранською кампанією тісно пов'язана і так звана катарська криза, що виникла наприкінці червня 2017 р. Окрім викупу терористам за звільнення заручників, найбільш серйозним звинуваченням на адресу керівництва Катару була його співпраця з Іраном [34]. Крім того США продовжують традиційну санкційну політику. Так, 19 липня держдепартамент і міністерство фінансів США оголосили про розширення пакету санкцій щодо Ірану [35]. В перспективі посилення співпраці з регіональними союзниками та економічний тиск залишатимуться основними засобами стратегії США, спрямованої на стримування Ірану.

Як бачимо, в системі зовнішньополітичних пріоритетів США Близький Схід залишається одним з найбільш проблемних регіонів. Однак попри

традиційне значення цього регіону в контексті глобальної безпеки, адміністрація США зосереджується переважно на координації дій учасників коаліції, спрямованої на розгром ІДІЛ та формуванні регіональної антиіранської коаліції. По решті питань спостерігається доволі мляве реагування, яке можна охарактеризувати як політику відкладених рішень.

Європейський напрям, стосунки з союзниками по НАТО та РФ

Стосунки США з європейськими союзниками традиційно вважалися достатньо прогнозованими та найменш конфліктними. Однак, навіть на етапі передвиборчої гонки, заяви Д. Трампа викликали значну стурбованість у європейських партнерів. Основні ідеї Трампа з європейської проблематики зводилися до відмови від подальших переговорів щодо так званого Трансатлантичного торгівельно-інвестиційного партнерства [36] та переформатування НАТО [37]. Перший пункт програми Трампа фактично дублював аналогічний підхід щодо ТТП та НАФТА. ТТП планувалось як широка зона вільної торгівлі між США та ЄС, запровадження якої, на думку Трампа та його радників, могло спричинити негативний вплив на економіку США [36]. Розірвання або перегляд міжнародних торгівельних угод у дусі протекціонізму з метою повернення до США виробничих потужностей і капіталів стало наріжним каменем президентської програми «Америка понад усе». Щоправда у випадку з ТТП ситуація була простішою, оскільки мова йшла про вихід з переговорного процесу, а не з уже створеного економічного об'єднання. У випадку з НАТО, якщо винести за дужки його заяви про архаїчність і невідповідність альянсу потребам сьогодення, Д. Трамп пропонував збільшити видатки на оборону інших учасників оборонного союзу, що в підсумку мало б дозволити скоротити військовий бюджет США і зменшити навантаження на американських платників податків. Спочатку Трамп інформував генерального секретаря НАТО Йенса Столтенберга про плани реформування НАТО, а згодом на саміті НАТО в травні 2017 р. домігся підтримки рішення про збільшення видатків [38; 39].

З приходом Трампа на посаду президента проблема відносин США з Російською Федерацією набула скандального й конфліктного характеру. Анексія Криму та розв'язаний РФ конфлікт на Донбасі, з одного боку, та активна допомога урядовим військам режиму Б. Асада в Сирії, суттєво зіпсували відносини між двома країнами ще за адміністрації Б. Обами, результатом чого стало поступове запровадження економічних санкцій проти РФ. Під час президентських перегонів висловлювання Д. Трампа про стосунки з РФ мали суперечливий характер. З одного боку, Трамп говорив про можливість зняття санкцій та поліпшення відносин [40], а з іншого – заявляв, що якби він, а не Б. Обама, обіймав посаду президента, то не дозволив би росіянам захопити Крим [41]. Однак загалом модальність заяв Трампа чітко вказувала на його зацікавленість у нормалізації відносин з Росією. Судячи з витоку інформації в пресу можна зробити припущення, що Д. Трамп та деякі його найближчі радники були таки налаштовані на укладання чогось на зразок «Великої угоди» з РФ. Зміст цієї угоди скоріше за все мав зводитися до розподілу сфер впливу та поступового зняття санкцій [42, 43, 44].

Після інавгурації Д. Трампа ситуація почала змінюватися. Тиск американського істеблішменту фактично заблокував можливість реалізувати плани, пов'язані з поліпшенням американо-російських відносин. Спочатку опозиція та спецслужби підняли питання про роль хакерських атак на сервери Демократичної партії, виток інформації з яких начебто справив значний вплив на передвиборну кампанію. Потім почалося розслідування зв'язків членів команди Трампа з Росією [45, 46], що зробило будь-які контакти з росіянами токсичними, небезпечними й заздалегідь невігідними для Д. Трампа. Зрештою, схвалення Конгресом у липні 2017 р. нового закону «Про протидію супротивникам Америки за допомогою санкцій» зробило плани Трампа щодо поліпшення відносин з РФ практично неможливими [47]. РФ фактично опинилася в числі країн так званої «осі зла» – в одному списку з Іраном, Північною Кореєю та світовим тероризмом. Враховуючи практично одноголосне прийняття акту обома палатами Конгресу, шансів ветовати цей закон у президента не було. Крім того, повноваження щодо перегляду санкцій вилучено з компетенції уряду й передано до компетенції Конгресу, що робить зняття санкцій з Росії маловірогідним. Окрім цього, влітку 2017 р. рішення російського керівництва про скорочення персоналу американських дипломатичних установ до паритетного рівня призвело до грандіозного дипломатичного скандалу між РФ та США та жорсткої реакції з боку адміністрації Трампа, яка відповіла закриттям частини російських консульств [48]. Таким чином, протягом 6 місяців президентства Д. Трампа і без того погані стосунки з РФ значно погіршилися, причому настільки, що статус Росії було фактично змінено на статус ворожої до США держави. Перелічені факти говорять про те, що попри спрямовану на примирення позицію під час передвиборної кампанії, нова адміністрація продемонструвала щодо РФ значно жорсткішу позицію, ніж попередня адміністрація Б. Обама.

Україна в зовнішній політиці адміністрації Д. Трампа

Відносини офіційного Києва з адміністрацією Д. Трампа були від самого початку затьмарені взаємною недовірою. Обрання Д. Трампа президентом США стало вкрай неприємним сюрпризом для переважної більшості української еліти [49, 50, 51, 52]. По-перше, у своїх заявах Д. Трамп неодноразово говорив про необхідність налагодження відносин з Російською Федерацією, що могло загрожувати втратою американської підтримки для України. По-друге, українські політики відверто підтримували кандидата від Демократичної партії США Хіларі Клінтон і, навіть, передавали компромат на Пола Манафорта, який на першому етапі очолював передвиборний штаб Д. Трампа. Тому поразка Х. Клінтон сприймалася досить болісно й дійсно могла б обернутися значними втратами, якби Трамп реалізував ідею «Великої угоди» з РФ. Однак на практиці тиск політичних еліт змусив президента змінити пріоритети на російському напрямку, що, як не дивно, навіть дещо зміцнило позиції України в протистоянні з РФ.

Основні напрями американської політики щодо України можна поділити на декілька смислових блоків:

1. Сприяння проведенню реформ та боротьба з корупцією. Цей напрям було започатковано ще в 2014 р. за адміністрації Б. Обама і загалом збережено за адміністрації Д. Трампа. Рівень забезпечення цих програм загалом залишається стабільним і не зазнав значних змін [53].

2. Військово-технічне співробітництво. Воно теж розпочалося в 2014 р. у формі передачі нелетальної зброї та військового спорядження. За адміністрації Д. Трампа цей напрям було збережено, і є певні можливості щодо його розширення. Зокрема, у військовому бюджеті США на 2017-2018 рр. передбачено виділення 500 млн. дол. на військову допомогу Україні [53, 54]. Продовжуються переговори про передачу Україні летальної зброї [54, 55]. Однак оскільки ці переговори є скоріше елементом тиску на РФ, у короткостроковій перспективі перспектива надання Україні летальної зброї з боку США видається малоімовірною.

Від початку подій, пов'язаних з окупацією Криму та збройним конфліктом на Донбасі, США відігравали певну посередницьку роль у питанні врегулювання конфлікту на сході України. Втім адміністрація Б. Обама надавала пріоритет у переговорах європейським союзникам, зокрема, Німеччині та Франції, які власне й започаткували так званий «нормандський формат». Попри песимістичні очікування, адміністрація Д. Трампа суттєво збільшила американську присутність у переговорному процесі. Зокрема, в липні 2017 р. було створено спеціальну посаду спецпредставника Державного департаменту США щодо України, на якого покладено переговори щодо конфлікту в Донбасі. Ним став прихильник жорсткого курсу по відношенню до Росії Курт Волкер [56], який зміг дещо реанімувати Мінський процес та підтримав питання про залучення миротворців ООН у контексті реалізації безпекової складової Мінських угод.

Загалом можна констатувати, що за нової адміністрації політика США щодо України стала більш активною та послідовною. Адміністрація США не скоротила обсяги допомоги у військовій сфері. Підтверджено намір продовжувати пошук рішень, покликаних забезпечити врегулювання конфлікту на Донбасі на засадах відновлення територіальної цілісності та суверенітету України.

Висновки

Підсумовуючи викладене можна стверджувати, що в плані ідеології адміністрація Д. Трампа проводить значно більш консервативну політику, ніж адміністрація Б. Обама. В ній чітко проявилися певні антиглобалістські та ізоляціоністські підходи, насамперед у питаннях міжнародної торгівлі та інвестицій. Водночас зовнішня політика США не зазнала радикального перегляду. Передвиборна риторика Трампа, яку багато аналітиків розглядали як апокаліптичну, була суттєво скоригована. Хоча консервативний поворот у зовнішній політиці безперечно відбувся, він мав значно менш радикальний характер, ніж цього можна було очікувати.

Східноєвропейський вектор зовнішньої політики США, включаючи українську складову, став більш чітко визначеним. Щодо Росії, яка визнана в якості держави-супротивника, простежуються суттєві ознаки конфронтаційного підходу. Якщо стратегія США відносно Росії й надалі ґрунтуватиметься на цих

чинниках, це переконливо вказуватиме на формування нової доктрини стримування.

Використані джерела та література:

1. Штайнвер У., Саков В. Чого ж, власне, хоче Дональд Трамп // Deutsche Welle. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://p.dw.com/p/2SQvD>
2. Highlights From Our Interview With Donald Trump on Foreign Policy // New York Times. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2016/03/27/us/politics/donald-trump-interview-highlights.html>
3. Повна промова Дональда Трампа на інавгурації: текст // Сьогодні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segoday.ua/world/polnaya-rech-donalda-trampa-na-inauguracii-tekst-790326.html>
4. Thayer E. Trying to Read Donald Trump, in Translation // The New York Times. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nytimes.com/2016/03/09/opinion/trying-to-read-mr-trump-in-translation.html>
5. Костюнина Г.М. Североамериканская интеграция: 20 лет спустя // Вестник МГИМО. – 2015. – № 2(41). – С. 232
6. Flannery N.P. Is Donald Trump Right About NAFTA? / N.P. Flannery // Forbs. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/sites/nathanielparishflannery/2017/08/28/is-donald-trump-right-about-nafta/#3bf255b442e7>
7. Trump's budget: major slashes to social programs – but \$1.6bn for the wall // The Guardian. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/us-news/2017/may/22/donald-trump-budget-proposal-2018-social-care-border-wall>
8. Mindock C. Donald Trump announces new Cuba restrictions: 'We will not be silenced in the face of communist oppression' // Independent. – June 16, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-cuba-travel-restrictions-what-does-it-mean-obama-rollback-expert-explained-a7794226.html>
9. Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement / Official web-site the White House. President Donald J. Trump. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2017/01/23/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific>
10. South Korea, U.S. begin large-scale annual drills amid North Korea tension // Reuters. – March 01, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.reuters.com/article/us-southkorea-usa-drills/south-korea-u-s-begin-large-scale-annual-drills-amid-north-korea-tension-idUSKBN1683HQ>
11. США размещают в Южной Корее систему ПРО // ВВС. Русская служба. 28.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.bbc.com/russian/news-39718524>
12. Jamrisko M. Trump Forms Trade Council Led by China Critic Peter Navarro // Bloomberg. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-21/trump-forms-white-house-trade-office-led-by-china-critic-navarro>
13. Trump's phone call with Taiwan president risks China's wrath // The Guardian – December 03, 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/us-news/2016/dec/03/trump-angers-beijing-with-provocative-phone-call-to-taiwan-president>

14. Trump agrees to support 'One China' policy in Xi Jinping call // The Guardian – December 03, 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/feb/10/donald-trump-agrees-support-one-china-policy-phone-call-xi-jinping>
15. Tiezzi Sh. What's on the Agenda for the Trump-Xi Meeting? // The Diplomat. – April 06, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://thediplomat.com/2017/04/whats-on-the-agenda-for-the-trump-xi-meeting/>
16. Trump trade investigation will 'poison' relations with China, media warns // The Guardian – December 03, 2016. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/aug/14/trump-trade-investigation-will-poison-relations-with-china-media-warns>
17. North Korea claims successful test of intercontinental ballistic missile // The Guardian – December 03, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/04/north-korea-launches-ballistic-missile-japans-defence-ministry-says>
18. United Nations Security Council Resolution 2371. 8019. Resolution 2371 (2017) – Adopted by the Security Council at its 8019th meeting, on 5 August 2017 S/RES/2371. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unscr.com/en/resolutions/2371>
19. North Korea's nuclear programme: How advanced is it? // BBC – August 10, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-11813699>
20. Griffiths J., Dewan A. What is a hydrogen bomb and can North Korea deliver one? // CNN. – September 22, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://edition.cnn.com/2017/09/03/asia/hydrogen-bomb-north-korea-explainer/index.html>
21. U.S. Ambassador Haley: U.N. has exhausted options on North Korea // Reuters – September 17, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles-haley/u-s-ambassador-haley-u-n-has-exhausted-options-on-north-korea-idUSKCN1BS0IN>
22. Speech at UN sees Trump threaten Pyongyang – as it happened // The Guardian – September 18, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/live/2017/sep/19/donald-trump-united-nations-general-assembly-live-updates-news>
23. United Nations Mission to Investigate Allegations of the Use of Chemical Weapons in the Syrian Arab Republic, – New York, – 2013. – 82 p.
24. Rampton R., Harte J. Obama defends U.S. approach toward war in Syria // Reuters. – September 17, 2017. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-explosions/thousands-evacuated-in-ukraine-as-ammunition-depot-explodes-idUSKCN1C20F1>
25. Usher B. Obama's Syria legacy: Measured diplomacy, strategic explosion // BBC – January 13, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-38297343>
26. Gass N. Trump pledges to hit Islamic State, not Assad // Politico – May 20, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politico.com/story/2016/05/trump-islamic-state-syria-223399>
27. Whewell T. Could Trump and Putin work together over Syria? // BBC – August 10, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-37012203>

28. A visual guide to the US missile strikes on a Syrian airbase // The Guardian – April 07, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/apr/07/visual-guide-us-airstrikes-on-syria-donald-trump>
29. Syria chemical ‘attack’: What we know // BBC. – April 26, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-39500947>
30. Cockburn P. The fall of Mosul is a defeat for ISIS, but it remains a deadly force // Independent – June 30, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.independent.co.uk/voices/isis-mosul-iraq-defeated-remain-a-deadly-force-a7817116.html>
31. Said R. Exclusive: U.S. – backed Raqqa battle should end in two months, says senior SDF commander // Reuters – August 28, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-raqqa/exclusive-u-s-backed-raqqa-battle-should-end-in-two-months-says-senior-sdf-commander-idUSKCN1B81SN>
32. Küçükkeleş M., Mankoff J. The Kurdish Question and US-Turkish Relations in a Changing Middle East // Atlantic Council young atlanticist program. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.atlanticcouncil.org/images/publications/Kurdish_Question_and_US-Turkey_Relations.pdf
33. Alexander H. Donald Trump and Barack Obama on the Arab world - how do they differ? // The Telegraph – May 21, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/05/21/donald-trump-barack-obama-arab-world-do-differ/>
34. Wintour P. Qatar diplomatic crisis – what you need to know // The Guardian – June 05, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/jun/05/qatar-diplomatic-crisis-what-you-need-to-know>
35. US sanctions 18 Iranian entities day after certifying nuclear deal compliance // The Guardian – July 18, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/18/iran-is-complying-with-nuclear-deal-but-is-in-default-of-its-spirit-says-us>
36. O’Grady S. By scrapping TPP and TTIP, Trump has boosted American jobs in the short term – and destroyed them in the long term // Independent – January 24, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.independent.co.uk/voices/donald-trump-trade-deals-tpp-ttip-american-business-workers-boost-short-term-destroy-long-term-a7543706.html>
37. Shuster S. Can NATO Survive a Donald Trump Presidency? // Time. – November 14, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://time.com/4569578/donald-trump-nato-alliance-europe-afghanistan/>
38. February 5, 2017: Readout of the President’s Call with NATO Secretary General // U.S. Mission to NATO. – February 6, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://nato.usmission.gov/february-5-2017-readout-presidents-call-nato-secretary-general/>
39. Emmot R. Trump directly scolds NATO allies, says they owe ‘massive’ sums // Reuters. – May 25, 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.reuters.com/article/us-usa-trump-europe/trump-directly-scolds-nato-allies-says-they-owe-massive-sums-idUSKBN18K34D?il=0>
40. Pager T. Trump to look at recognizing Crimea as Russian territory, lifting sanctions // Politico. – July 27, 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.politico.eu/article/donald-trump-to-look-at-recognizing-crimea-as-russian-territory-lifting-sanctions-putin/>

41. Андрикевич Н. Дональд Трамп про Україну: що о неї думал и говорил 45-й президент США // РБК-Україна. – 09.11.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/rus/show/donald-tramp-ukrainu-ney-dumal-govoril-45-1478697374.html>
42. Тренин Д. На западном направлении: политика РФ после выборов президента США // Московский центр Карнеги. – 7.12.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://carnegie.ru/2016/12/07/ru-pub-66357?mkt_tok=eyJpIjoiTkRWBWU5EWmpZV0U0TURaaSIsInQiOiJqbDZva3ljVlpsU3dlWjVPdXBUQWRaeTEyRm5BTW9zczFROU1EMlZabnZuUnM0RFwvQ2tLYzlkZmtGamE3VUR5Mzk3ZGJPV0lZWWhZiSWNBRIrVURwR3NVbEV0YmNKZlUrVmpZelZidVdOVEE9In0%3D
43. У Трампа хочуть обміняти Донбас на Крим: з'явилося відео з гучною заявою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: novyny.online.ua/761284/u-trampa-hochut-obminyati-donbas-na-krim-zyavilosya-video-z-guchnoyu-zayavoyu/
44. Walt S. Could There Be a Peace of Triumphalia? // Foreign Policy. – November 14, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://foreignpolicy.com/2016/11/14/could-there-be-a-peace-of-trumphalia/?wp_login_redirect=0
45. Жигалки Ю. Охота на Трампа? // Радио Свобода. – 27.05.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.svoboda.org/a/usa-today-trump-witch-hunt/28498995.html>
46. A Trump administration thaw with Russia is 'unacceptable', McCain says // Washington Post. – 15.11.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/a-trump-administration-thaw-with-russia-is-unacceptable-mccain-says/2016/11/15/a3b5c4da-ab5a-11e6-8b45-f8e493f06fcd_story.html?utm_term=.05a8cd905844
47. Countering America's Adversaries Through Sanctions Act. H.R.3364. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364>
48. Walker Sh. Russia cuts US diplomatic presence in retaliation for sanctions // The Guardian – July 28, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2017/jul/28/russia-cuts-us-diplomatic-presence-retaliation-sanctions>
49. Яременко Б., Белокопос О. Вибори президента США: як сталося неймовірно, і чого очікувати Україні? // Дзеркало тижня. – 2016. – 12 листопада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.dt.ua/internal/vibori-prezidenta-ssha-yak-stalosya-neymovirne-i-chogo-ochikuvati-ukrayini-_.html
50. Ткачук О. Україна на шкалі пріоритетів США // Зовнішні Справи. – 23.12.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/ukrajina-na-shkali-prioritetiv-ssha/>
51. Gedminin J. Time of Trump, Advice to Friends of Ukraine (And Democracy) // Atlantic Council. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/in-time-of-trump-advice-to-friends-of-ukraine-and-democracy#.WDgZS5NHp6x.facebook>
52. Burt J. A 3-Step Strategy for Trump on Ukraine / J. Burt, J. Hitch, P. Pettibone, Th. Shillinglaw // The National Interest. – November 14, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nationalinterest.org/blog/the-skeptics/3-step-strategy-trump-ukraine-18403>

53. Об'єднання друзів України (FOUN), яке діє в рамках ініціативи Фундації США-Україна, оприлюднило першочергові рекомендації для Конгресу та уряду Сполучених Штатів щодо надання допомоги Україні // Укрінформ – 30.07.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2275801-kongresu-ssa-podali-rekomendacii-sodo-dopomogi-ukraini.html>
54. Сенат США одобрив \$500 млн. на оборону України // Корреспондент.net – 19.09.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/3887589-senat-ssha-odobryl-500-mln-na-oboronu-ukraynu>
55. Рішення президента: спецпредставник США прокоментував можливість виділення Україні летальної зброї // ТСН.ua – 28 серпня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/rishennya-prezidenta-specpredstavnik-ssha-prokomentuvav-mozhlivist-vidilennya-ukrayini-letalnoyi-zbroyi-982288.html>
56. Secretary Tillerson Appoints Ambassador Kurt Volker Special Representative for Ukraine Negotiations // US department of State Press releases: July 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2017/07/272412.htm>

ЧАСТИНА III

ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 327:341.24:338.1

Тодоров І.Я.

НАТО І ВІЙНА НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014-2017 РР.)

Найбільш актуальною загрозою національній безпеці України є дії Росії. У статті розглянуто різні аспекти забезпечення національної безпеки в контексті російської військової агресії. З'ясовані витоки та правові засади національної безпеки України, досліджено сучасні загрози, що впливають з російської інвазії, визначені першочергові цілі забезпечення національної безпеки в умовах агресії РФ.

Ключові слова: національна безпека України, російська агресія, загрози національній безпеці, воєнна доктрина.

Тодоров І.Я. НАТО и война на Востоке Украины (2014-2017 гг.)

Наиболее актуальной угрозой национальной безопасности Украины являются действия России. В статье рассмотрены различные аспекты обеспечения национальной безопасности в контексте российской военной агрессии. Выяснены истоки и правовые основы национальной безопасности Украины, исследованы современные угрозы, вытекающие из российской инвазии, определены первоочередные цели обеспечения национальной безопасности в условиях агрессии РФ.

Ключевые слова: национальная безопасность Украины, российская агрессия, угрозы национальной безопасности, военная доктрина.

Todorov I. NATO and the War in the East Ukraine (2014-2017).

The most urgent threat to national security of Ukraine is Russia's actions. The paper considers various aspects of national security in the context of Russian military aggression. It is defined origins and legal foundations of national security of Ukraine, studied modern threat arising from Russia's invasion identified priority goals of national security in terms of the aggression of Russia.

Keywords: national security of Ukraine, Russian aggression, threats to national security, military doctrine.

Найбільш актуальними сьогодні загрозами міжнародній безпеці є агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення нашої держави. Питання студіювання становлення і сучасного стану діяльності НАТО у зв'язку з російською агресією мають неабияке наукове і практичне значення. Наукові розвідки в цій царині поки є доволі нечисельними. Зокрема, можна виділити праці О. Власюка, П. Гай-Нижника, В. Горбуліна, А. Кудряченка, Н. Пелагеші, О. Потехіна, Ю. Радковця, М. Розумного, І. Рущенка, П. Хоменського, В. Храмова та інших [1].

Метою статті є розгляд ролі НАТО у вимірі україно-російської війни. Досягнення цієї мети відбувалося шляхом вирішення наступних завдань:

з'ясування витоків російської агресії; дослідження сучасних загроз міжнародній безпеці, що випливають з російської агресії; визначення значення трансатлантичної солідарності в умовах російської інвазії. Реалізація визначених мети та завдань здійснювалася на основі використання передусім міжнародно-правових та національних нормативно-правових актів [2], матеріалів вітчизняних та зарубіжних медій.

Трансатлантична єдність, яка була загартована холодною війною та боротьбою з міжнародним тероризмом, зараз переживає не кращі часи. Спираючись на спільні цінності, серед яких – демократія, свобода особистості, права людини, верховенства права, євроатлантична спільнота знаходиться під шаленим тиском Російської Федерації. Небажання РФ керуватися загальноприйнятими цивілізованими правилами та нормами поведінки держави у сучасному світі свідчить про її наміри повернутися до такої моделі світового порядку, де панує право сили, визнається право сильнішої держави втручатися у внутрішні справи слабкішої, де замість економічних стимулів діють шантаж і погрози. Росія з її ядерним потенціалом та енергетичними можливостями перетворилася на суттєву загрозу демократичним цінностям сучасного світу. Міжнародні механізми, створені для підтримки миру і стабільності у світі, виявилися неготовими до такого розвитку подій.

У березні 2014 р. РФ порушила всі принципи міжнародного публічного права. Більшість цих принципів зафіксовані у численних міжнародних правових актах: Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Заключному акті Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року та інших, учасником яких була і є Російська Федерація. Росія фактично дезавуювала Договір про дружбу, співпрацю і партнерство між Російською Федерацією і Україною, відповідно до якого сторони взяли на себе зобов'язання поважати територіальну цілісність один одного. Після окупації Криму контрольовані, керовані і фінансовані спецслужбами Російської Федерації збройні формування проголосили створення «Донецької народної республіки» і «Луганської народної республіки». Фактично розпочався збройний конфлікт міжнародного характеру – війна, в якій безпосередню й активну участь бере РФ – військами, найманцями, поставками озброєнь, техніки, боєприпасів. І головне, створення і функціонування т.з. «ДНР» і «ЛНР» є продуктом виключно спецслужб Російської Федерації.

Ще в 1992 р. відбулася бесіда між першим українським послом у Москві В. Крижанівським і депутатом російської Держдуми С. Бабуріним. Коли на запитання посла, яким у Росії бачать перспективи наших відносин, той сказав: «воссоединение или война». А коли В. Крижанівський запитав: «а ви не передбачаєте, що ми можемо співпрацювати як добрі сусіди?» – С. Бабурін відповів: «я вам четко объяснил: воссоединение или война» [3].

У 2007 р. РФ вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі, чим усунула контроль за переміщеннями своїх збройних сил і зняла всі флангові обмеження. Це створило сприятливі умови для вторгнення у Грузію 2008 р. Схожий сценарій було реалізовано і в Україні 2014 р. Користуючись відсутністю відповідальності в межах згаданого Договору, РФ нині вживає заходів щодо

розміщення в АР Крим потужного військового угруповання й носіїв ядерної зброї. Нарощуючи власний військовий потенціал, РФ стимулює нову гонку озброєнь і, таким чином, збільшує ризики збройних конфліктів у Європі.

Російська пропаганда переслідує завдання не стільки спеціально спотворити імідж України, скільки використовувати війну – інформаційну й власне бойові дії на Донбасі – як засіб розколу Євроатлантичного простору. Росія довго прикидалася договороспроможним партнером Заходу та системним політичним гравцем, насправді ним не будучи. РФ має великий досвід в організації підривної роботи. Радянський Союз проводив масовану пропаганду в західних країнах. Зокрема, впливаючи на політичні рухи в Європі лівацького і правого спрямування. І було б спрощено все пояснювати корупцією. Хоч часом корупційна складова занадто очевидна. Російська пропаганда на Заході ефективно впливає на європейське суспільство. Росія дуже вміло користується різними інформаційними засобами, граючи на відмінностях в Європі та на відмінностях між США та Європою. Росія намагається розколоти трансатлантичний альянс, підтримуючи партії з євроскептичною та антиамериканською риторикою. Всі наші заходи, які ми продумуємо, спрямовані на протидію російській пропаганді, мають бути спрямовані на боротьбу з цим.

Ескалація конфлікту на Донбасі більше нагадує спробу Кремля вкотре заявити про себе як про ключового гравця на міжнародній арені, особливо враховуючи зміни геополітичної обстановки. На цьому етапі такі спроби не приносять РФ очікуваного результату: санкції продовжують діяти, а міжнародна спільнота в переважній більшості продовжує підтримувати Україну. Прихильність новообраного президента США Д. Трампа могла б цьому значно посприяти [4]. Водночас, показово, що державний секретар США Р. Тіллерсон висловив суперечливу думку, що США не зможуть досягнути цілей у сфері політики національної безпеки, якщо ставитимуть за умову прийняття американських цінностей [5].

Важливість і ефективність запроваджених США та ЄС санкцій проти Росії, в тому що це сильно впливає на стабілізацію обстановки у світі та поглиблення економічної кризи в РФ. Все це разом з занепадом економіки, падінням ВВП та життєвого рівня населення стримує агресивні плани Путіна, в т.ч. на Донбасі. Адже вже зараз Москва намагається підірвати трансатлантичну єдність, посіяти розбрат у відносинах між США і ЄС. Російська агресія демонструє нездатність НАТО швидко реагувати на авантюри Кремля. А солідарність НАТО з Україною без допомоги її озброєнням лише заохочує агресора. До того ж, ЄС все ще не має власної безпекової політики, що активно використовують терористи усіх кольорів і напрямків. Відсутність у трансатлантичній спільноті єдиного бачення ситуації, оскільки дехто вже хотів би повернутися до політики з РФ «as usual», тобто, як раніше, та скасувати санкції. А водночас – відвернутися від України.

Представники НАТО наполягають на необхідності діяти зважено і обережно, «щоб не викликати конфлікту з РФ», складається враження, що Путін спромігся залякати Альянс, і там не бачать іншого виходу, ніж вести перемовини з агресором або діяти за його сценарієм. Захід має зрозуміти, що

путінська Росія – це не партнер, а реальна загроза для світового порядку. У Варшавській декларації НАТО щодо трансатлантичної єдності, прийнятій одногolosно, підтриманої всіма 28 країнами-членами Альянсу в липні 2016 р. було констатовано, що країни зіткнулися із безпрецедентною низкою проблем у сфері безпеки, зокрема з діями Росії, особливо в Україні, спрямованими на те, щоб підірвати заснований на правилах порядок в Європі. Об'єднавши свої міцні трансатлантичні зв'язки, прихильність демократії, свободі особистості, правам людини і верховенства права, альянс буде продовжувати прагнути до миру, безпеки та стабільності в усьому євроатлантичному просторі, відповідно з принципами Статуту ООН. Проте, водночас, йшлося про готовність до конструктивного діалогу з Росією, щоб чітко роз'яснити наші позиції і, в першу чергу, щоб мінімізувати ризики військових інцидентів, у тому числі за рахунок відповідних заходів транспарентності. Такі положення декларації свідчили про відсутність адекватного сприйняття сучасної Росії. Проте в документі оптимістично вказано на віру в цілісну, вільну і мирну Європу. НАТО буде надавати ще більшу допомогу Україні та Грузії [6].

Вкрай важливо визнання необхідності поглиблення стратегічного партнерства між НАТО і Європейським Союзом, зокрема у боротьбі з гібридними погрозами, через операції у Середземному морі, в наданні допомоги країнам-партнерам у забезпеченні власної безпеки.

Різні члени НАТО по-різному бачать вирішення здавалося зниклої проблеми – захист від військового тиску Росії: одні шукають можливості замирення Росії (це ті, хто подалі від російських кордонів), інші (хто ближче і має власний історичний досвід російської агресії) закликають до рішучого спротиву Москві. Проте не всі, зокрема Угорщина, що відчула радянське вторгнення в 1956 р., відверто заграє з В. Путіним. За оцінками аналітика CSIS, на відміну від країн Балтії, які виступали за більшу військову присутність НАТО на своїй території, прибережні держави Чорного моря також не є такими єдиними у своїх оцінках щодо російської загрози. Так, Болгарія та Туреччина як правило, виступають за більш легку присутність НАТО у своєму регіоні, а тому Альянс щосили намагається знайти компроміс. Обидві країни мають тісні комерційні зв'язки та політичні контакти, які суттєво впливають на розвиток відносин між країнами та РФ. Загалом, Альянс в поточних умовах має дещо обмежені можливості у тому, щоб максимально адекватно відповісти на виклики та загрози, що мають місце в регіоні Чорного моря. Поки головною метою залишається вибір максимально економічно доцільного та, з військової точки зору, ефективного способу забезпечення безпеки в регіоні, який би дозволяв продемонструвати згуртованість НАТО та забезпечував би утримання Росії від подальших агресивних дій в регіоні. Помірне військове будівництво в регіоні є адекватною відповіддю на поточну ситуацію [7].

Певною мірою сучасна позиція європейського суспільства зумовлена, за думкою О.Стяжкіної, небажанням усвідомлення того, що Росія й Україна — дві різні країни, що Росія напала на Україну. Щоб усвідомити це, треба включити дуже багато ресурсів — інтелектуальних, інформаційних, ресурсів колективної пам'яті та самоусвідомлення. Але ресурс колективної пам'яті не включається, бо

Європа нашо́вхується на власну травму Другої світової війни. Пам'ять про власну колаборацію з Гітлером, про окупацію, про дуже складні системи післявоєнного врегулювання продовжує бути токсичною. Поставити Україну на одну шальку терезів із власним пережитим досвідом Другої світової й після – болісно неможливо, від цієї травматичної думки Європа рятується втечею. Слова «окупація» і «колаборація» – це вмикання механізмів пам'яті про «умиротворення агресора», про розчленування Чехословаччини й Польщі, про Голокост, про концтабори... [8].

Позицію України поділяє багато хто в НАТО, особливо серед країн Східної Європи, проте багато тих, хто просто не зважає на українські (і за великим рахунком і власні) інтереси. Можна казати, що останні три роки в євроатлантичній спільноті йде інтенсивна дискусія між прихильниками та супротивниками незалежної України [9].

Ціна агресії має зростати аж поки Москва не почне поважати міжнародні норми. І саме санкції є тим інструментом, який може стримати Кремль і змусити його змінити свою поведінку. П.Порошенко закликає Захід прокинутися і зрозуміти, що Росія не збирається припиняти свою політику агресії. Не варто боятися Росії, і не повинні поступатися їй ні зараз, ні в майбутньому. Надання Україні сучасного устаткування, включаючи радіоелектронне обладнання, антирадарні системи, буде інвестицією в нашу спільну безпеку, а не лише в безпеку нашої держави, бо Україна бореться не лише за свою незалежність, а й за майбутнє вільного світу [10]. Захід має продемонструвати, що Росія заплатить високу ціну за агресивну поведінку, і не лише у випадку масштабного нападу із застосуванням зброї, але й у разі ведення так званої гібридної чи кібер війни. Політика умиротворення не зупинить агресора, і будь-яка угода з Росією за спиною України лише погіршить ситуацію.

Отже, тільки спільними зусиллями Брюссель і Вашингтон можуть протистояти Росії. Має бути одна спільна позиція як протидіяти Росії. Це означає - не скасовувати санкції, допоки не буде повернутий Крим та окуповані території на Донбасі. Захід також повинен допомогти Україні стати стійкішою до викликів та загроз. Трансатлантична спільнота хоче бачити Росію такою, яка, по-перше, поважає територіальну цілісність своїх сусідів та не використовує військову силу для залякування. По-друге, може бути конструктивним партнером у вирішенні як регіональних, так і глобальних викликів. По-третє, є надійним та прозорим постачальником енергоресурсів до Європи, і, нарешті, економічно відкритою, плюралістичною державою, в якій поважають права людини. У найближчі роки пострадянський простір буде залишатися зоною конфлікту, оскільки Росія підриває усі намагання регіону реформуватися та інтегруватися до західної системи [11].

Не можна не помічати, що є певні позитивні зрушення в консолідації Заходу перед російськими діями. Економічний вплив Росії на своїх сусідів і Європу зменшується, і це обумовлено як санкціями, так і падінням цін на енергоносії. Через санкції європейським виробникам довелося швидко переорієнтуватися на нові ринки, в тому числі і на китайський. Західні санкції проти Росії спочатку видавалися недовговічними – ділові кола виступили проти

них, а ставлення до Росії в Європейському Союзі, який вимагає однаковості у зовнішньополітичних рішеннях, було яким завгодно, тільки не однаковим. Проте тепер здається сумнівним, що трансатлантичні санкції закінчатимуться так, як передбачали скептики, а саме: ЄС здасться і викине на ринг рушник. Іронія сьогодення полягає в тому, що ЄС, котрий так часто трактувався як «м'який» по відношенню до Росії, став оплотом Заходу [12].

Екс-директор ФБР США Дж. Комі на початку травня 2017 р. заявив, що Росія – це найбільша загроза з усіх на Землі, виходячи з її намірів і можливостей. Якби російські державні структури не генерували б нестабільність, не було б ані «Ісламської держави», ані міграційної кризи в Європі, ані війни в Україні – нічого, що прийнято зараз вважати викликами. Можна вигадувати об'єктивні обставини й історичні закономірності, а можна просто сказати правду – є режим, який все це влаштовує і збирається влаштовувати далі. Він і є найбільшою небезпекою.

Російська агресія розвивається за сценарієм, на який трансатлантична спільнота не має відповіді. Тому події в Україні підняли необхідність аналізу всіх можливих сценаріїв, які можуть розгорнутися поза межами даної гібридної війни. Нові фундаментальні виклики єдності трансатлантичної спільноти пов'язані у великій мірі з російською військовою агресією в Україні. Російська агресія наочно демонструє, що країна не лише проігнорувала спроби інтеграції до Західного партнерства, але, навпаки, залучила стратегічні інвестиції у нову військову техніку та згорнула попередні демократичні реформи. Захід має зробити кілька висновків з подій останніх років: по-перше, Росія цілеспрямовано намагається дестабілізувати Європейський континент, тому США та Європа повинні докорінно змінити свої погляди на Європейську безпеку. По-друге, російська сторона проявляє схильність до неочікуваних дій, і Захід повинен до цього ретельно підготуватися. По-третє, Росія використовує повний спектр неконвенційних та конвенційних інструментів залучення та впливу на сусідів, і Захід повинен розробити інноваційні шляхи протистояння цим інструментам.

Отже, необхідно не лише на словах підтверджувати трансатлантичну солідарність, забезпечити ефективне стримування агресора, підвищити швидкість прийняття рішень НАТО, поглибити скоординованість стратегій ЄС і НАТО щодо Росії. Росія постійно намагається переконати світове співтовариство у своїй правоті, використовуючи для цього всі можливості. Сила пропаганди, грошей та інших видів впливу призводить до того, що позиція Росії відстоюється не лише окремими прошарками населення, а й певними політичними силами і політиками. Сполучені Штати можуть зіграти центральну роль у справі врегулювання конфлікту між Україною і Росією, а також на переговорах і в стратегічних зусиллях, спрямованих на створення умов для його міцного і остаточного вирішення.

Використані джерела та література:

1. Власик О.С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. – К.: НІСД, 2016. – 528 с.; Пелагеша Н. Україна у

- сміслових війнах постмодерну: трансформація української ідентичності в умовах глобалізації. – К.: НІСД, 2008. – 287 с.; Потехін О.В., Тодоров І.Я. Глобалізація безпеки. – Донецьк: Видавництво «Ноулідж». Донецьке відділення, 2011. – 246 с.; Потехін О.В., Тодоров І.Я. Мала енциклопедія міжнародної безпеки / За заг. ред. Ю.Л. Бошицького – К.: Вид-во Європейського університету, 2012. – 368 с.; Радковець Ю. Деокупація тимчасово окупованої території України – не в планах Заходу. [Електронний ресурс]. – <http://bintel.com.ua/uk/article/09-18-De-Occupation/>; Розумний М.М. Виклики національного самовизначення : монографія. – К.: НІСД, 2016. – 196 с.; Російська окупація і деокупація України: історія, сучасні загрози та виклики сьогодення: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 2016 р.) / Упор. П. Гай-Нижник. – К.: «МП Леся», 2016. – 352 с.; Рущенко І.П. Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога: Монографія. – Харків: ФОП Павленко О.Г., 2015; Світова гібридна війна: український фронт: монографія / За заг. ред. В.П. Горбуліна. – К.: НІДС, 2017. – 496 с.; Хоменський П. Україна є лінією фронту боротьби за свободу в Європі // Зовнішні справи. – 2015. – № 10.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>; Концепція зовнішньої політики Російської Федерації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_27822/; Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/92/2016>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Указ Президента України від 26 травня 2015 р., № 287/2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.president.gov.ua/documents/5552015-19443; Про Стратегію кібербезпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836>; Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО на 2016 рік. Затверджено Указом Президента України від 12 лютого 2016 р., №45/2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/19/46/>
3. День. – 2015. – 23 червня.
4. Дем'яненко М. Ескалація конфлікту на Донбасі: причини, прогнози, реакція світу [Електронний ресурс] // Резонанс. – 2017. – № 9. – С. 3-14. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2017/rez9.pdf>.
5. Tillerson calls for balancing US security interests, values. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.apnews.com/7afff2131d7b4b10b2c84b89c721b6c9?utm_campaign=SocialFlow&utm_source=Twitter&utm_medium=AP_Politics
6. Варшавська декларація НАТО щодо трансатлантичної єдності, одногосно підтриманої всіма 28 країнами-членами альянсу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133168.htm?selectedLocale=en

7. NATO and Russia in the Black Sea: A New Confrontation? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.csis.org/analysis/nato-and-russia-black-sea-new-confrontation>
8. Олена Стяжкіна: «Україна для мене – диво, і я хочу записати це на папері». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gazeta.dt.ua/interview/olena-styazhkina-ukrayina-dlya-mene-divo-i-ya-hochu-zapisati-ce-na-paperi-242224_.html
9. Євросоюз: запекла дискусія між прихильниками і супротивниками незалежної України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2168676-evrosouz-zapekla-diskusia-miz-prihilnikami-ta-suprotivnikami-nezaleznoi-ukraini.html>
10. Ціна агресії для Росії має зростати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: socportal.info/2017/04/06/tsina_agresiji_dlja_rosiji_maje_zrostati_poroshenko.html
11. Західні експерти про глобальну і регіональну політику Росії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainian.voanews.com/a/russia-global-and-regional-politics/3329310.html>
12. We Built the Russia Sanctions to Last. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/we-built-the-russia-sanctions-to-last-1490050833>

УДК 327.57:323.1

Чекаленко Л.Д.

ЗАДАЧІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: НОВЕ ПРОЧИТАННЯ

Автор висловлює власні спостереження щодо безпекової складової існування України. Відзначено, що схема безпеки нашої держави набуває конструктивності, що вселяє певні сподівання на позитив майбутнього України, яка має протистояти агресії, захищатися і вистояти.

Ключові слова: безпека, Північноатлантичний Альянс, агресор, програми, механізми.

Чекаленко Л.Д. Задачи национальной безопасности Украины: новое прочтение.

Автор размышляет об нынешнем этапе совершенствования системы национальной безопасности Украины. Обосновано положение, что схема безопасности нашего государства приобретает конструктивные черты, что вселяет некоторые надежды на позитивное развитие событий в Украине, которая обязана противостоять агрессии, защищаться и выстоять.

Ключевые слова: безопасность, Североатлантический Альянс, агрессор, программы, механизмы.

Chekalenko L. Tasks of the National Security of Ukraine: the New Agenda.

The article exposes personal remarks on the security dimension of the existence of Ukraine. The author states that the security scheme of our state acquires constructive features, which give some hopes for a positive development of events in Ukraine that has to resist the aggression, defend and survive.

Keywords: security, the North Atlantic alliance, aggressor, programs, mechanisms.

Дипломатія дає нам чимало позитивних прикладів успішного розв'язання конфліктів, протистояння агресії, вироблення схем нейтралізації викликів із

застосуванням різноманітних механізмів захисту. Провідною школою з безпеки світового рівня, що забезпечує стабільність і захищеність євроатлантичного і євроінтеграційного просторів, є Північноатлантичний Альянс.

Дослідженню теми національної безпеки присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних дослідників. Серед таких робіт привертають увагу дисертаційні дослідження українських початківців-кандидатів в науці: М.І. Копитко, О.М. Підхомного, О.О. Майданника, А.Б. Качинського, в яких автори окремо розглядають системи національної безпеки, складові міжнародних безпекових структур, безпекову взаємодію в межах НАТО тощо. Серед зарубіжних, переважно американських дослідників, варто згадати праці Стівена К. Пеллет'єра, Карла П. Мюллера, Ясена Дж. Кастільо, Форреста Е. Моргана, Нейгена Пегеха, Брайана Розена, присвячені аналізу загроз, що постають перед США/НАТО у XXI ст., а також прогнозам щодо їх подолання.

Про потужний потенціал НАТО, стратегію Альянсу, а також основні складові співробітництва з Україною вже не раз йшлося на сторінках наукових видань. Зупинимось на питанні про новий формат співробітництва між Україною та НАТО в формі Програми поглиблених можливостей, реалізація якої дозволяє розбудувати систему оборони нашої держави, сумісну зі стандартами Альянсу за Партнерською ініціативою сумісності (Partnership Interoperability Initiative) [1].

Поглиблення співробітництва між Україною та Альянсом у системі європейської регіональної безпеки та в контексті боротьби з російською агресією йшлося під час переговорів глави держави П. Порошенка з Генеральним секретарем НАТО Йенсом Столтенбергом. Провідна організація світової безпеки, як підтвердив її очільник, продовжить надавати Україні практичну та політичну підтримку в протистоянні ворогові та посиленні безпекових інституцій. Учасники Альянсу, а це 28 провідних країн різних географічних регіонів світу, підтвердили, що всі вони «єдині в підтримці суверенітету України, територіальної цілісності в межах її міжнародно-визнаних кордонів та невід'ємного права України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику без втручання ззовні» [2]. Міністр закордонних справ України П. Клімкін зазначає, що взаємодія України з НАТО є унікальною: тренуючи і навчаючи нас, НАТО теж вчиться і стає сильнішим [2].

Чи є за цими міркуваннями конструктивне підґрунтя? Відповідь на це питання отримаємо, з'ясувавши складові практичного наповнення співробітництва України з Альянсом. Зрозуміло, що будь-які дії у міжнародних відносинах мають спиратися на законодавчу основу. Серед основних законодавчих актів України з зазначеної тематики – Закон про відмову України від позаблоковості (2014 р.), Воєнна доктрина України в новій редакції (2015 р.), Стратегія національної безпеки України (2015 р.), Послання Президента до Верховної Ради України 2016 р. Рефреном всіх згаданих документів є посил про те, що вступ до НАТО є стратегічною ціллю України.

Верховна Рада вносила відповідні зміни до законодавчих актів України починаючи з 2014 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законів

України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» (2015 р.) закріпив положення про те, що основною задачею нашої держави є «інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір», а також «поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації» [3]. В Указі Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» від 2 вересня 2015 р. визначено низку безпекових завдань, пов'язаних з військовою, оборонною складовою діяльності держави. Так, у третьому розділі «Воєнної доктрини України» – Цілі та основні завдання воєнної політики, в ст. 15 йдеться про те, що головною метою воєнної політики України є створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах державного кордону України [4].

Привертає увагу ще один важливий документ – «Стратегія національної безпеки України» (до 2020 р.), який фактично вперше акцентує увагу на міжнародних системах колективної безпеки та можливому членстві України в НАТО. На переконання РНБО України, членство в НАТО – єдина надійна зовнішня гарантія державного суверенітету і територіальної цілісності країни. На даному етапі встановлено пріоритетність впровадження стандартів НАТО, досягнення сумісності армії і спецслужб України з відповідними службами і засобами відповідних країн-членів НАТО, що забезпечить у майбутньому набуття членства України в Альянсі [5].

Наразі виконується понад 40 імпорتنих контрактів на поставку до української армії різних засобів оборони на загальну суму 1,5 млрд. дол. Країни, що підтримують нашу державу в боротьбі із загарбником, передали бронетехніку, безпілотні апарати, засоби спостереження та засоби зв'язку, радіолокаційні станції контрбатареїної боротьби, прилади нічного бачення тощо. Про це та інше йдеться у щорічному Посланні Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році» [6].

Президент підкреслив, що 3% ВВП на оборону – це багато, порівняно з ледве 1%, але дуже замало для країни, яка де-факто перебуває у стані війни. «Ми вийшли на безпрецедентний і як ніколи тісний рівень співпраці з країнами Альянсу, який будемо підвищувати, розширювати, поглиблювати – аж до повного досягнення критеріїв членства. Нашою стратегічною метою залишається вступ до НАТО» [6].

До штаб-квартири Альянсу в Брюсселі від Президента України було направлено офіційного листа з проханням включити Україну у Програму розширених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Однак однією з перешкод для можливої співпраці України та Альянсу за цією програмою була відсутність технічної угоди про обмін таємною інформацією. Доволі оперативно – 28 вересня 2016 р. така угода була підписана в Брюсселі. «Цей документ дозволить вивести взаємодію у сфері секретної інформації на зовсім інший рівень», – зазначив заступник міністра закордонних справ В. Пристайко. Наразі в рамках Програми розширених можливостей з НАТО співпрацюють Швеція,

Фінляндія, Австралія, Йорданія і Грузія. Основне призначення програми – досягнення сумісності і відповідність стандартам НАТО [1].

Законодавчу базу, пов'язану зі зміцненням обороноздатності країни, доповнює «Концепція вдосконалення інформування громадськості про співробітництво України з НАТО на період 2017-2020 років», затверджена Президентом 21 лютого 2017 р. Концепція спрямована на підвищення рівня підтримки громадськістю державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції та рівня довіри громадян України до НАТО як ключової інституції у зміцненні міжнародної безпеки. У документі зазначається, що Україна здійснюватиме інтеграцію до європейського політичного, економічного, правового простору з метою набуття членства в Європейському Союзі, а також поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації. Йдеться про подальше поглиблення співробітництва України з Альянсом у впровадженні глибинних демократичних реформ, використанні потенціалу та практичної допомоги держав-членів НАТО у підвищенні обороноздатності нашої держави для протидії агресії Російської Федерації, а також у сфері реформування сектору безпеки і оборони та оборонно-промислового комплексу за стандартами НАТО.

До законодавчого підґрунтя додалися відповідні державні програми з імплементації прийнятих рішень. На переконання Президента П. Порошенка, з 2017 р. програма співробітництва з НАТО буде повністю зосереджена на досягненні стандартів Альянсу, що має бути завершено до 2020 р. Пріоритетне завдання, закріплене в програмі, стосується досягнення повної відповідності ЗСУ стандартам збройних сил країн НАТО. Передбачається, що питання про членство в НАТО розглядатиметься всеукраїнським референдумом.

Курс України та європейську та євроатлантичну інтеграцію дістав підтримку в підсумковій Декларації саміту НАТО (Варшава, 8-9 липня 2016 р.), ухваленій в формі консенсусу 28-ма країнами-членами Альянсу. Декларація містить наступне положення: «Ми залишаємося прихильними політиці відкритих дверей Альянсу, яка посилюється Альянсом і буде сприяти євроатлантичній безпеці» [7].

У червні 2016 р. в Брюсселі Міністерство оборони України уклало з НАТО Угоду щодо підтримки Збройних Сил України, якою передбачено збільшення необхідних позицій матеріально-технічного забезпечення української армії, що своєю чергою має подолати залежність від російського військово-промислового комплексу [8].

Кількість спільних з НАТО програм і різноманітних заходів сягає близько 40 [1]. Зрозуміло, що на їх виконання потрібні чималі кошти. Зазначимо, що про це також подбали Сполучені Штати: 14 червня 2016 р. верхня палата Конгресу США ухвалила законопроект S.2943, який визначає бюджет Пентагону на 2017 фінансовий рік. У тексті документа було передбачено фінансову підтримку на оборонні потреби України в розмірі до 500 млн. дол. [9].

Реалізація деяких програм забезпечується трастовими фондами НАТО. Трастовий фонд (англ. – Trust Fund), який іноді ще називають цільовим фондом, є договором, що дозволяє приватним особам створювати певну вигоду для іншої

приватної особи або організації. Альянс обрав саме трастову схему допомоги, вже маючи позитивний досвід запровадження такого варіанту спрямування накопичених коштів на вирішення конкретних завдань. Після 2000 р., в ході реалізації програми «Партнерство заради миру», цей механізм продемонстрував позитивні результати як форма фінансування програми знищення запасів протипіхотних мін.

Позитивною характеристикою проектів трастових фондів є й те, що в ході їх реалізації забезпечуються найвищі стандартів у питаннях охорони навколишнього середовища, здоров'я та безпеки. До того ж ці проекти є прозорими та підлягають перевірці, яку здійснюють ревізори НАТО.

Зрушення на Європейському континенті, зокрема агресивна політика Росії, воєнні дії російської військової машини як на українському, так і на сирійському фронтах, як це не парадоксально, стали в нагоді Північноатлантичному Альянсу. Вони посприяли його «пробудженню», змусили змінювати тактику й виробляти нову стратегію. Було прискорено формування посиленних сил швидкого реагування та розміщення нових військових об'єктів у таких країнах, як Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія.

Що ж має Україна в результаті цих подій? Поки мінуси переважають плюси. Зокрема, Україна не отримала повноцінної системи захисту. Застосований механізм санкцій не дає синергетичного ефекту, оскільки санкції є точковими і розпиленими, хоча й дошкуляють агресорові.

Водночас спостерігаємо й певні позитивні тенденції. Україна крок за кроком, спираючись на підтримку союзників, долає свою військову відсталість. Україна вчиться воювати. Україна і Румунія долучаються до співпраці в рамках В-4. НАТО розширює допомогу Україні. Україна отримує допомогу від США. Утім, переліченого недостатньо для протистояння агресорові. Вседозволеність породжує ще більший реваншизм, примножує рішучість агресора, породжуючи нові виклики світовій та регіональній безпеці.

Використані джерела та література:

1. Bruno L. NATO's Enhanced Opportunities Partners. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>; Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; Ukraine has submitted an official request to be a member of the NATO Enhanced Opportunities Programme, Deputy Foreign Minister. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.lb.ua/news/2016/09/23/1911_ukraine_applies_nato_enhanced.html
2. Спільна заява Комісії Україна-НАТО під час Варшавського саміту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/5992-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-pid-chas-varshavsykogo-samitu>; <http://uaforeignaffairs.com.ua/ekspertna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості. Верховна Рада України; Закон від 23.12.2014 № 35-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>.

4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
5. Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>
6. Щорічне Послання Президента до Верховної Ради «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2016 році». [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-do-verhovnoyi-radi-pro-vnutri-38077>
7. Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; Президент Петро Порошенко підписав Указ «Про Концепцію вдосконалення інформування громадськості про співробітництво України з НАТО на період 2017-2020 років». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-konceptsiyu-vdoskonalennya-informuvannya-40142>
8. У Брюсселі підписано Угоду між Міноборони України та Агенцією НАТО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/14/ua-bryusseli-pidpisano-ugodu-mizh-minoboroni-ukraini-ta-agenczieyu-nato-shhodo-pidtrimki-zbrojnih-sil-ukraini--/>; Двері НАТО відкриті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna../dveri-nato-vidkriti/; Декларація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.int/cps/en/natohq/officialtexts133168.htm?selectedLocale=uk>.
9. National Defense Authorization Act for fiscal year 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.house.gov/billsthisweek/20161128/CRPT-114HRPT-S2943.pdf>

УДК 323

Добровольська А.Б.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ ЯК ЧИННИК РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ЄВРАЗІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БАГАТОПОЛЯРНОГО СВІТУ

У статті розглядається розвиток євразійської інтеграції крізь призму співвідношення процесів глобалізації та регіоналізації. Показана суб'єктивна сторона регіоналізації як форма реалізації геополітичних інтересів. Виявлено тенденції інтеграційних процесів на пострадянському просторі в умовах становлення багатопольярного світу.

Ключові слова: регіон, регіоналізація, глобалізація, світова політика, геополітичні трансформації, євразійська інтеграція, пострадянський простір.

Добровольская А.Б. Трансформация постсоветского пространства как фактор регионализации Евразии в условиях формирования многополярного мира.

В статье рассматривается развитие евразийской интеграции сквозь призму соотношения процессов глобализации и регионализации. Показана субъективная сторона

регионализации как форма реализации геополитических интересов. Выявлены тенденции интеграционных процессов на постсоветском пространстве в условиях становления многополярного мира.

Ключевые слова: регион, регионализация, глобализация, мировая политика, геополитические трансформации, евразийская интеграция, постсоветское пространство.

Dobrovolskaya A. Transformation of the Post-Soviet Space as a Factor of Regionalization of Eurasia under the Conditions of Formation of a Multipolar World.

The article examines the development of Eurasian integration through the prism of the correlation between the processes of globalization and regionalization. The subjective side of regionalization is shown as a form of realization of geopolitical interests. The tendencies of integration processes in the post-Soviet space in the conditions of formation of the multipolar world are revealed.

Keywords: region, regionalization, globalization, world politics, geopolitical transformations, Eurasian integration, post-Soviet space.

Двадцять шість років, що минули після розпаду Радянського Союзу, істотно змінили вигляд Центрально-Східної Європи. Трансформація колишнього «соцтабору» проявилася в формі суспільно-політичної консолідації нових незалежних держав, що з'явилися на карті світу після розпаду СРСР. Самоорганізацію внутрішніх територій і спільнот колишніх союзних республік супроводжувала переоцінка власної самоідентифікації, яка все частіше відбувалася не за регіональною ознакою, а за субрегіональним принципом, відображаючи подальшу фрагментацію пострадянського простору.

Пов'язані з розпадом СРСР зміни на просторі Євразії порушили рівновагу біполярного світу. Крах однієї з двох наддержав ініціював геополітичні трансформації, динаміка яких визначає стан сучасного світу, формуючи його поліцентричну структуру. Проблема трансформації пострадянського простору набула ключового значення з точки зору теорії і практики сучасних глобальних і регіональних процесів, що проявило себе дослідженням різних аспектів цього явища.

Поява на мапі Центрально-Східної Європи нових незалежних держав, відкритих впливу глобальних і регіональних організацій і політичних акторів, активізувала нові напрями інтеграційних процесів на просторі Євразії. Теоретичне осмислення інтеграційних процесів у сучасному світі, їхніх передумов, завдань і перспектив набуло актуального значення для політологів, економістів та істориків. Існує значний пласт літератури з теорії інтеграції, яка стосується окремих інтеграційних проектів або носить спеціалізований характер [1-12]. У той же час осмислення взаємозв'язку інтеграційних проектів з глобальними та регіональними процесами, а також тенденцій і перспектив їх реалізації тільки підвищили свою актуальність.

Дисбаланс сил на світовій арені, який викликав крах СРСР, активізував глобальні трансформаційні процеси. Становлення багатопольного світу відбувається в умовах гострої політичної, економічної та військової конкуренції головних світових центрів сили за зони свого впливу. У новому світоустрої великі держави (центри сили) виступають донорами суверенітету і безпеки для малих і середніх країн – реципієнтів цієї безпеки. Відбувається перегрупування

геополітичних суб'єктів навколо нових центрів сили, представлених великими державами, які здатні поширити свій вплив далеко за межі власних кордонів. Як зауважують дослідники, «нейтралітет у подібній системі можливий тільки за умов консенсусної відсутності інтересу з боку великих держав до даної території або на основі загальної домовленості, при розділі сфер впливу між основними центрами сили» [13].

Конструкція багатопольного світу, що складається з комбінації союзів і коаліцій, заснованих за принципом збігу інтересів, знаходиться в постійному русі, виділяючи зі своєї структури нові центри сили. Динамізм сучасного світу спонукає цілий ряд держав і регіонів до пошуку свого геополітичного коду розвитку, соціокультурної і цивілізаційної ідентичності, що дозволять у своїй сукупності сформувати стійку, стабільну, надійну модель розвитку, яка максимально відображає як національно-державні, так і транснаціональні інтереси господарюючих в них суб'єктів.

Об'єктивними передумовами, що впливають на процеси геополітичних трансформацій, є як зростання взаємозв'язку і взаємозалежності сучасного світу (що супроводжується втратою або ослабленням суверенітету національних держав), так і прагненням зберегти у цих умовах власну унікальність. З одного боку, нарастають чинники, які сприяють формуванню певної цілісності всесвітнього господарського організму, що викликано лібералізацією торгівлі, створенням сучасних систем комунікації та інформації, світових технічних стандартів і норм, що прийнято називати процесом глобалізації. З іншого боку, відбуваються найбільш інтенсивні, за історичними мірками, економічне зближення і взаємодія країн на регіональному рівні, формуються великі регіональні інтеграційні структури, які розвиваються у напрямку створення відносно самостійних центрів світової економіки.

В умовах загальної тенденції формування із все більш взаємопов'язаних і взаємозалежних національних економік єдиного господарського механізму (що набуває в окремих сферах і секторах глобальних масштабів) процеси міжнародної інтеграції є об'єктивною реакцією на ослаблення національного суверенітету. Інтеграція стає інструментом прискореного розвитку регіональних економік і підвищення конкурентоспроможності країн-членів інтеграційних угруповань, а відповідно і зміцнення їхніх позицій у міжнародному співтоваристві. Міжнародна практика підтверджує тезу про те, що значимість і вага окремого регіону може зростати в міру поглиблення у ньому інтеграційних тенденцій. Все більш популярною стає модель регіону як частини світової спільноти.

У рамках процесів глобалізації, які розмивають національні кордони окремих країн, значення національної держави піддається критичній переоцінці, а інтеграційні взаємозв'язки зазнають якісної трансформації. На початку XXI ст. спостерігається виникнення нових інтеграційних угруповань, зміна їхніх організаційних форм, а також еволюція від простих до більш складних форм і моделей. Економічна інтеграція нерідко здійснюється у поєднанні з військово-політичною, що відбиває геополітичні інтереси країн-учасниць. Сполучення економічної та геополітичної складових у формуванні національної безпеки

країн, які беруть участь в інтеграційних об'єднаннях, у ряді випадків виявляється визначальним, оскільки забезпечує стійкість до зовнішніх викликів як країн-учасниць інтеграційного процесу, так і інтеграційного угруповання в цілому.

Багатогранність сучасних регіональних трансформацій знаходить своє відображення у появі наднаціональних структур, розвитку принципу транскордонності та прагненні створити багатовекторні підстави для інтеграції. Ця тенденція отримала розвиток у формі утворення та діяльності різних регіональних інтеграційних комплексів, в яких держави пов'язані більш тісними економічними, політичними і соціокультурними інтересами. Останнім часом у світі спостерігається тенденція до створення геополітичних ареалів, в основі яких лежить етнокультурна, цивілізаційна ознака.

Характер регіональних процесів значною мірою обумовлює розвиток науково-технічної революції. Під її впливом проявляються тенденції формування структурованого простору, основними ознаками якого є як традиційні фактори (географічний, історичний, цивілізаційний і культурний), так і нові чинники епохи постмодерну (мережевий, комунікаційний, віртуальний і т.п.). Ці процеси нової географії, пов'язані з постіндустріальною стадією розвитку, знайшли своє теоретичне оформлення у концепції глобального регіону, з притаманними йому наднаціональними інтересами і просторовими чинниками.

Специфічними рисами глобальної регіоналізації є мультиакторність, транскордонність і транспарентність, що у своїй сукупності означає розвиток не просто традиційної міждержавної інтеграції, а формування складноструктурованої мережевої взаємодії держав, суспільств і бізнесу. Інтеграційний простір стає багатовимірним, він розширюється, структурується і ускладнюється. Спостерігається трансформація класичної форми територіальної інтеграції держав, що керувалися виключно національними інтересами, у глобально-регіональну інтеграцію основних акторів світової політики і економіки, де на перший план виходять уже наддержавні інтереси [14]. Початок другого десятиріччя ХХІ століття відзначився великим динамізмом у реалізації глобальних проектів інтеграційної спрямованості в різних регіонах світу. У результаті взаємодії процесів глобалізації та регіоналізації відбувається трансформація просторових координат світової політики, зміна геополітичного ландшафту всесвітньої системи [15].

Складна конфігурація різнорівневих геополітичних утворень, яка стрімко перетворює сучасну систему міжнародних відносин, виникла і на території сучасної Євразії. Євразійський простір, поєднуючи дві частини Світу – Європу й Азію, охоплює безліч своєрідних регіонів, субрегіонів і груп країн – акторів регіонального та глобального значення. Пов'язані з розпадом Радянського Союзу трансформаційні процеси активізували геополітичні зміни на євразійському просторі та докорінно змінили існуючу систему міжнародних відносин. Виникнення на пострадянському просторі наприкінці ХХ ст. нових незалежних держав істотним чином вплинуло на динаміку і спрямованість інтеграційних процесів євразійського континенту.

Поступове наповнення суверенітету держав, що утворилися після розпаду СРСР, реальним змістом проявило себе їхнім політичним вибором. Процес переходу від комуністичних до демократичних моделей інтеграції, який визначав концепцію «демократичного транзиту», став відображенням однієї з важливих тенденцій, що виражають становлення нового глобального регіону в Євразії. Дезінтеграція пострадянського простору стала поштовхом еволюційної тенденції формування нових інтеграційних утворень, що розглядається в даний час як основний інструмент конструювання Євразійського регіону. Динамічний взаємозв'язок на пострадянському просторі процесів інтеграції та дезінтеграції спричинив виникнення складних методологічних проблем.

Після розпаду СРСР колишні радянські республіки почали реалізацію власних національних соціально-економічних і політичних моделей розвитку. З набуттям суверенітету новими незалежними державами зростає актуальність пошуку інших форм взаємодії як усередині пострадянського простору, так і за його межами. Відцентрові тенденції супроводжувалися активними пошуками нових партнерів на Заході і Сході. Моделювання інших форматів об'єднання і досі викликає безліч питань, від вирішення яких багато в чому залежить успіх міжнародної інтеграції на просторах Євразії, оскільки він значною мірою впливає на долі не тільки народів окремих країн, а й цілого континенту.

До найбільш важливих проблем у цій галузі слід віднести: правильний вибір позиціонування тієї чи іншої країни при вирішенні питання про участь у формуванні міжнародного інтеграційного процесу; забезпечення узгодженості інтересів країн-учасниць інтеграційного процесу; досягнення узгодженості в роботі національних господарських систем, що беруть участь в інтеграційному процесі; створення єдиної системи інститутів і механізмів, що орієнтують цей процес на досягнення поставлених цілей і завдань, а також методів контролю за виконанням прийнятих на міжнародному рівні рішень.

Історичні передумови трансформаційних процесів на просторі Євразії склалися під впливом двох попередніх великих інтеграційних проєктів – Російської імперії та СРСР. Ці інтеграційні проєкти мали фундаментальні наслідки: на величезній території було створено значною мірою єдині соціально-культурні системи, які забезпечували функціонування господарського комплексу держави. Після розпаду СРСР окремі чинники взаємної привабливості нових незалежних країн пострадянського простору зберегли свою актуальність. Матеріальну основу такої привабливості створювали компоненти (що не втратили на той час свою дієздатність) єдиного в недавньому минулому господарського комплексу Радянського Союзу, на основі: технологічної спільності виробництва; приблизно однакового (відносно невисокого за світовими стандартами) технічного рівня виробництва; можливості впровадження загальних техніко-технологічних стандартів і створення загальної транспортної інфраструктури та мереж комунікацій, енергетичних систем; суміжних кордонів і пов'язаних з цим вигод. Не менш актуальним був і вплив ряду гуманітарних чинників, породжених спільним існуванням колишніх радянських республік у межах єдиної у недавньому минулому держави. Це – спільна мова міжнаціонального спілкування, збережені численні родинні

зв'язки, культура, релігія та багато іншого, що створювало сприятливі умови для більш тісного об'єднання цих країн.

Враховуючи вищезазначені передумови і чинники у більшості нових незалежних держав розвиток взаємної інтеграційної взаємодії декларувався як пріоритет їхньої зовнішньої політики, однак практика реалізації регіональних інтеграційних проектів на пострадянському просторі показала їхню вразливість до багатьох негативних факторів. Основними перешкодами на шляху консолідації колишніх радянських республік стали різний ступінь підготовленості учасників інтеграційних проектів (підходи до проведення радикальних економічних перетворень і швидкість їх здійснення) та їхня різна мотивація (знайти власний шлях, бути лідером об'єднання, ухилитися від участі у складному договірному процесі, отримати військово-політичну підтримку, вирішити свої внутрішні проблеми). Значною мірою проблеми реалізації інтеграційних проектів на пострадянському просторі були обумовлені небажанням нових незалежних держав обмежити власний суверенітет і належним чином враховувати інтереси партнерів, а також сумнівами у вигідності зближення.

Деяке пожвавлення і модифікацію у процесі консолідації на пострадянському просторі внесла ідея «інтеграції різних швидкостей», тобто створення союзів між країнами з різним ступенем інтегрованості і різними сферами спільної діяльності. Вплив реалізації субрегіональних проектів на спільні інтеграційні процеси у рамках Співдружності Незалежних Держав не виглядав однозначним. З одного боку, процеси регіоналізації в СНД сприяли фрагментації єдиного інтеграційного простору, але, з іншого – означали міні-інтеграцію на пострадянському просторі у тих випадках, коли загальна інтеграція виявлялася ускладненою. На думку ряду авторів при певних обставинах «інтеграція різних швидкостей» може сприяти інтеграційним процесам у цілому, породжуючи «зони кристалізації», втягуючи інші сторони в загальну «тканину співпраці» [16].

У цілому проблема нежиттєздатності регіональних інтеграційних проектів на пострадянському просторі була обумовлена тим, що на початку свого існування в СНД взяла гору модель бюрократичної інтеграції – «інтеграції зверху». Держави в особі своїх лідерів виявилися головними суб'єктами інтеграції, виконуючи одночасно функції як замовників, так і виконавців. На противагу пострадянській практиці міжнародний досвід свідчить, що найбільш життєздатною виявляється така регіональна інтеграція, яка йде, перш за все «знизу», тобто є результатом усвідомлених зусиль економічних суб'єктів і підтримки населення країн, що інтегруються.

Більшість інтеграційних проектів на пострадянському просторі пов'язана з наявністю ємного внутрішнього російського ринку і необхідністю освоєння його простору. Домінування одного з учасників (що не є типовим для загальносвітової практики) – Росії, зумовило їхню асиметричність і значно ускладнило реалізацію. Подолання негативного впливу цієї особливості вимагає специфічних підходів як при впровадженні самої моделі інтеграції, так і при виборі форм і методів її здійснення, перш за все при формуванні інституційної

та правової бази інтеграційного об'єднання, зокрема, потребує організації інститутів і механізмів інтеграційного об'єднання таким чином, що дозволило б при виробленні важливих рішень меншим за масштабами країнам-учасникам не відчувати зайвого тиску з боку держави-домінанта, а країні-домінанту – не відчувати зайвого тиску з боку більшості партнерів.

Пройдений шлях міжнародної інтеграції країн пострадянського простору свідчить про недосконалість сформованих тут інститутів і механізмів і вимагає більш точного визначення мети і місії як самого інтеграційного об'єднання, так і країн-учасниць, а також більш точного визначення ролі окремих держав у процесах відтворення, як у межах окремих національних господарських систем, так і в рамках усього інтеграційного об'єднання. Вирішення цього завдання актуалізує важливість правильного і чіткого визначення специфіки стратегічного рівня інтеграційного процесу, що охоплює не тільки економічну складову розвитку, а й геополітичні та соціокультурні чинники, а також стан зовнішнього середовища.

За останні 26 років вагомі позитивні чинники взаємної привабливості колишніх союзних республік (для більшості з них), якщо не зникли, то значно ослабли. Значення і вплив пострадянського інтеграційного потенціалу поступово, але безупинно згасає. Ослаблення взаємного тяжіння на пострадянському просторі супроводжується посиленням ролі міжрегіональних центрів світової політики. У своїх інтеграційних стратегіях національні еліти нових незалежних держав, як правило, орієнтуються на поточну кон'юнктуру, з коливанням якої змінюється й інтеграційний порядок денний. Зі зміною керівництва окремо взятої країни іноді радикально змінюється її зовнішньополітичний курс, що часто супроводжується і відмовою від колишніх домовленостей у межах регіонального об'єднання. Діалектична взаємодія двох тенденцій – відцентрової і доцентрової, є характерною рисою кожного з реалізованих на пострадянському просторі з самого початку його існування інтеграційних проектів (СНД, ЄврАзЕс, ГУАМ та ін.).

Пострадянський простір демонструє складну сукупність ключових чинників, які зумовлюють багатовекторний характер інтеграції, що викликано, з одного боку, внутрішніми розбіжностями національних інтересів, а з іншого боку, зовнішніми орієнтирами і пов'язаними з ними зовнішніми обставинами. Вагомою зовнішньополітичною обставиною для багатьох пострадянських республік є привабливий образ Євросоюзу на заході, і Китаю – на сході, як центрів політичного впливу, військової та економічної сили, що знаходяться у безпосередній близькості від їхніх територій.

Держави пострадянського простору повільно, але неухильно долучаються до економічного, гуманітарного і політичного простору ЄС. У той же час процес залучення в європейський економічний і культурний простір значно випереджає відповідне припрошення права нових незалежних держав впливати на ситуацію у регіоні. Що стосується реакції Росії на зростання привабливості ЄС для колишніх радянських республік, то можна повністю погодитися з думкою, що це питання скоріше до Росії і до ЄАЕС, ніж до Євросоюзу. Якщо Росія зможе, провівши необхідні реформи, стати прикладом для наслідування для

найближчих сусідів, а також уміло інструментувати об'єктивну залежність пострадянських країн від себе і євразійської інтеграції, то ЄС не стоятиме їй на заваді. І навпаки, геополітичне суперництво Росії та ЄС за країни «спільного сусідства» приховує у собі небезпеку поглиблення кризових ситуацій.

Освоєння ємних внутрішніх ринків пострадянського простору, перш за все російського, потребує залучення кваліфікованих кадрів, значних фінансових ресурсів, нових технологій та ефективних інститутів, в яких усі нові незалежні країни відчують серйозний дефіцит. Немоżliво не погодитися з тезою, що «подальша політика Росії на пострадянському просторі стоїть перед дилемою: країна є недостатньо сильною політично, щоб повністю закрити цей простір від зовнішніх сил, і занадто бідна, щоб розробляти багатства Євразії лише своїми силами. Претензії інших політичних акторів у регіоні виглядають більш значущими» [17]. У той же час російська сторона наполягає на необхідності врахування власних «інтересів економічного і гуманітарного, тобто практичного, характеру, і на повазі до євразійських інтеграційних процесів, які мають природний характер» [18].

З ослабленням позицій Росії у країнах СНД континентальні та позаконтинентальні актори світової політики активно включилися у змагання за вплив на пострадянському просторі. У процесі соціально-політичної трансформації практично всі нові держави пострадянського простору орієнтувалися як на досвід розвинених західних країн, так і на їхню підтримку (насамперед, з боку США і ЄС). Суб'єктивні стратегії реалізації власних геополітичних інтересів світових центрів сили значною мірою впливають на процеси регіоналізації євразійського простору. Так, відомий американський політолог З. Бжезінський стверджував, що інтерес США полягає в створенні такої ситуації, при якій жодна країна не контролювала б пострадянський геополітичний простір, а провідні світові держави мали б прямий доступ до його фінансово-економічних ресурсів [19].

Оскільки через пострадянський простір проходять важливі транспортні шляхи, які дозволяють найкоротшим чином з'єднати промислово розвинений Захід з багатими корисними копалинами віддаленими районами Євразії на сході, а також такими важливими геополітичними гравцями, як Китай і Японія, у посиленні свого впливу тут зацікавлені найбільші глобальні суб'єкти: Євросоюз і США – на заході, Туреччина, Іран, Китай і Японія – на сході та півдні. Різні моделі євразійської інтеграції, пропонувані провідними політичними силами (США, ЄС, КНР та ін.), не тільки конкурують між собою, але й у зіткненні різних концепцій і доктрин породжують серйозні протиріччя, що відбивається на розвитку самих інтеграційних процесів і трансформації регіональних систем міжнародних відносин на всьому євразійському просторі.

Євросоюз виступає за ЄС-центричну модель Великої Європи і Євразії. У рамках такої конструкції всі європейські країни, включаючи Росію, у тій чи іншій мірі асоціюються з ЄС, приймають (повністю або частково) його нормативну і регулятивну базу і стають, по суті, частиною міжнародної спільноти на периферії Євросоюзу. Однак в умовах формування багатопольярного світу (перетворення АТР на центр світового економічного і

політичного тяжіння і розвороту до Азії) звернення до ЄС-центричної моделі стає у принципі неможливим.

На думку російських експертів «ідея спільного економічного і людського простору та простору безпеки від Лісабона до Владивостока, проголошувана Росією і ЄС з кінця 1980-х рр., втрачає політичну релевантність і з кожним днем стає все менш придатною до практичної реалізації» [18]. На офіційному рівні Москва говорить про вибудовування рівноправного партнерства двох полюсів «Великої Європи» – ЄС і ЄАЕС.

Вироблення Росією і ЄС спільного бачення Великої Європи і Євразії і побудова на цій основі нових відносин сьогодні ускладнені у тому числі й неясністю щодо подальших перспектив розвитку самого Євросоюзу. Нинішня ситуація штовхає ЄС на формування тісного політико-економічного співтовариства зі США. Тривалий час ЄС вів переговори про трансатлантичне торговельно-інвестиційне партнерство з США. В разі реалізації цей проект сприяв би відмежуванню від країн, які не знаходяться з ЄС у режимі асоціації. Зближення з США мало б поглибити розкол у Великій Європі, оскільки системна конфронтація Росії і США навряд чи може бути переборена в найближчому майбутньому.

З огляду на виражену конкуренцію на Євразійському просторі ряду великих економічних центрів, перш за все ЄС та Росії, сучасний стан процесів інтеграції тут важко назвати збалансованим. Під впливом зовнішніх і внутрішніх пріоритетів прагнення окремих держав до інтеграції у межах пострадянського простору часто змінюється на протилежне, а сама можливість і необхідність інтеграції нерідко ставиться під сумнів навіть найбільш послідовними акторами цього процесу. Прихильність владних еліт пострадянських держав принципам «багатовекторної дипломатії», їхня схильність змінювати свої політичні уподобання і орієнтацію в залежності від поточної політичної кон'юнктури вкрай ускладнила процес консолідації євразійського простору.

Спроби національних лідерів нових незалежних держав маневрувати між центрами сили в умовах, коли під впливом глобалізації економіки і глобального характеру зовнішньополітичної конкуренції простір для маневру стискається, ведуть до наростання хаотизації міжнародних відносин. У турбулентних умовах формування багатопольярного світу, коли численні виклики внутрішньо- і позаєвразійського походження несуть загрозу для безпеки і економічної стабільності всього континенту, центрам сили варто орієнтуватися не стільки на перетягування країн «спільного сусідства» на власні інтеграційні орбіти, скільки на забезпечення стабільності і безпеки у регіоні.

Використані джерела та література:

1. Алчинов В.М. СНГ Россия - Евросоюз. Проблемы и перспективы интеграции. – М.: Восток-Запад, 2008. – 221 с.
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска. – М.: Международные отношения, 1998. – 256 с.
2. Вардомский Л.Б. Регионализация постсоветского пространства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1412000340>

3. Винокуров Е. Евразийский экономический союз без эмоций. Вопросы евразийской интеграции // Вопросы экономики. – 2016. – № 12. – С. 43-60.
4. Ирхин А.А. Постсоветское пространство: геополитические параметры и методология моделирования интеграционных процессов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rusprostranstvo.com/article/view/120>
5. Лиман А.М. Хейфец Б.А. Модели экономической дезинтеграции. Интеграция и дезинтеграция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eabr.org/general/upload/docs/publication/magazine/no2_2011/n2_2011_2.pdf
6. Пивовар Е.И. Постсоветское пространство: альтернативы интеграции. Исторический очерк / Изд. 2-е, испр. и доп. – СПб.: Алетейя, 2010. – 398 с.
7. Бразаускас А. К вопросу о формировании Евразийского союза: теоретический аспект. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.perspektivy.info/rus/gos/k_voprosu_o_formirovanii_jevrazijskogo_sojuza_teoreticheskij_aspekt_2012-03-23.htm
8. Россия в интеграционных процессах на постсоветском пространстве: уроки, перспективы, трудности (ситуационный анализ). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imemo.ru/df/publ/2007/07014.pdf>
9. Самотин А.В. Исторический путь евразийства как идейно-политического течения (Ч. 1). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.situation.ru/app/j_art_317.htm
10. Стержнева М. Интеграция и вовлечение как инструменты глобального управления. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/seventh/002.htm>
11. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ. – М.: III тысячелетие, 2001, 480 с.
12. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям. – М.: Ладомир, 2004. – 384 с.
13. Борисов Б. Многопроклятый мир. 02/02/2009. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rus-obr.ru/ru-club/1812>
14. Прохоренко И.Л. Пространственный подход в исследовании международных отношений. – М.: ИМЭМО РАН, 2015. – 111 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2015/2015_008.pdf
15. Леонова О.Г. Глобальная регионализация как феномен развития глобального мира. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intelros.ru/readroom/vek-globalizacii/g1-2013/18822-globalnaya-regionalizaciya-kak-fenomen-razvitiya-globalnogo-mira.html>
16. Касюк Л.А. Активизация интеграционных процессов на постсоветском пространстве как фактор противодействия политике США в условиях перехода от биполярного к многополярному миру // Вестник МГЛУ. – 2010. – № 604. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/aktivizatsiya-integratsionnyh-protsessov-na-postsovetskom-prostranstve-kak-faktor-protivodeystviya-politike-ssha-v-usloviyah-perehoda>
17. Бжезинский З. Выбор. Мировое господство или глобальное лидерство. – М.: Международные отношения, 2005. – 288 с.
18. Суслов Д.В. разных пространствах: новая повестка для отношений Россия-ЕС [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/valday/V-raznykh-prostranstvakh-novaya-povestka-dlya-otnoshenii-RossiyaES-18256>
19. Гуселетов Б. О перспективах трансформации постсоветского пространства и его роли в системе международной безопасности. [Электронный ресурс]. – Режим

УДК 327 (4/ЄС)

Пугачова-Лакішик Д.В.

ОБОРОННА ПОЛІТИКА ЄС: СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджуються стан та перспективи оборонної політики ЄС. Наголошується, що низка стратегічних, політичних та економіко-технологічних факторів нині зумовлюють необхідність посилення співпраці між державами-членами ЄС у галузі спільної політики безпеки та оборони.

Ключові слова: оборонна політика, безпека, військова інтеграція, ЄС.

Пугачёва-Лакішик Д.В. Оборонная политика ЕС: современные подходы и перспективы.

В статье исследуются состояние и перспективы оборонной политики ЕС. Отмечается, что ряд стратегических, политических и экономико-технологических факторов в настоящее время обуславливают необходимость усиления сотрудничества между государствами-членами ЕС в области общей политики безопасности и обороны.

Ключевые слова: оборонная политика, безопасность, военная интеграция, ЕС.

Puhachova-Lakishyk D. EU Defense Policy: Modern Approaches and Perspectives.

The article examines the state and prospects of the EU defense policy. It is noted that a number of strategic, political and economic-technological factors necessitate strengthening of cooperation between the EU member states in the field of common security and defense policy.

Keywords: defense policy, security, military integration, EU.

Сучасні виклики, які постали перед ЄС в останні декілька років актуалізували питання його безпекової та оборонної політики. Тероризм, міграційна та демографічна кризи, кліматичні зміни, виснаження ресурсів, зростаюча загроза з боку РФ, зміна суті трансатлантичного партнерства у зв'язку з новими тенденціями у зовнішній політиці США за адміністрації Д. Трампа – все це сприяє збільшенню відповідальності Європи за власну безпеку та перегляду її оборонної стратегії.

Наголосимо, що ідея військової інтеграції у межах європейського проекту виникла досить давно – на початку 1950-х рр. відбулася перша спроба створення єдиних європейських збройних сил. У жовтні 1950 р. французький прем'єр-міністр Р. Плевен виступив із пропозицією сформувати спільну армію шести європейських держав – Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу. Особливістю цього плану було те, що Західній Німеччині дозволялося мати власні війська, які могли влитися до європейської армії, але власне ФРН не мала повноважень розпоряджатися цією армією. План Р. Плевена був покладений в основу Паризьких домовленостей 1952 р. Рада НАТО прихильно відреагувала на пропозицію Р. Плевена, адже така оборонна кооперація могла слугувати опорою НАТО на континенті.

Необхідно зазначити, що Велика Британія негативно поставилася до цього плану, адже британський уряд не схвалював створення наднаціональних структур, які значно обмежували суверенітет, особливо у військовій сфері. У 1954 р. французький парламент відхилив ідею створення Європейського оборонного співтовариства, так як жодна з європейських країн не була готова до відмови від частини свого суверенітету на користь міжнаціонального органу [1].

У 1990-х рр. вдруге заговорили про створення єдиної армії Європи, після того, як конфлікти на Балканах виявили нездатність ЄС діяти самостійно без НАТО для проведення успішних військових інтервенцій. У грудні 1998 р. під час франко-британського саміту знов була озвучена ідея про те, що ЄС належить мати ефективні збройні сили та виробити механізми й алгоритми використання і застосування армії. Повномасштабного втілення ця ідея не набула. Натомість Євросоюз вирішив зосередити увагу на формуванні мобільних збройних сил, здатних оперативно реагувати на загрози безпеці – «бойових груп ЄС» [2].

На початку 2016 р. знову актуалізувалася ідея практичного наповнення спільної оборонної і безпекової політики ЄС, у зв'язку з чим протягом півроку європейські країни розробляли ініціативний план щодо посилення співпраці у сфері безпеки. Збільшенню активності з приводу даного питання посприяв також початок процесу виходу Великої Британії з ЄС, яка завжди була надійним партнером США на європейському континенті та виступала проти створення єдиної армії ЄС. Після обговорень та узгоджень Брюссель опублікував програмний документ «Європейська глобальна стратегія», у якому визначалося посилення ЄС як спільноти безпеки через поглиблення взаємодії між державами-членами щодо ефективного використання наявних ресурсів разом із паралельним збільшенням оборонних бюджетів (що означає на практиці скорочення залежності ЄС від США у сфері безпеки). Однак про негайне створення дієвої повномасштабної армії ЄС мова поки що не йшла [3].

Водночас ФРН та Франція розробили власний план тіснішої співпраці країн ЄС у сфері оборони, що передбачав створення нового військового штабу і розгортання місій за кордоном. За цим планом пропонувалося у майбутньому передати під командування спільного військового штабу військові місії ЄС – місію із порятунку мігрантів «Софія» та місію по боротьбі із перевізниками нелегалів «Атланта». Зі створенням штабу передбачалося відмовитися від ротаційного командування операціями представниками окремих держав ЄС та розпочати низку програм під егідою Європейського оборонного агентства – утворити новий командний центр для координації медичної допомоги та логістичний центр для обміну «стратегічними» активами, такими як вантажні перевезення, налагодити обмін даними супутникової розвідки, розробити єдиний бюджет ЄС з військових досліджень, розпочати спільні закупівлі супутників, обладнання у сфері кіберзахисту і безпілотних літаків-розвідників [4].

Залучаючись до обговорення оборонної стратегії ЄС на початку 2017 р. міністр оборони Італії Р. Пінотті заявила про доцільність створення «оборонного шенгену» поза Північноатлантичним альянсом. На думку Р. Пінотті, левову частку відповідальності у розробці цього проекту мали взяти на себе ФРН,

Франція, Італія, а також Іспанія. Р. Пінотті стверджувала, що Європа «двох швидкостей» повинна бути втілена не тільки в економіці, але й в оборонній сфері. Це означало налагодження оборонної співпраці ЄС незалежно від Північноатлантичного альянсу і ролі США у ньому. Така співпраця передбачала не лише збільшення оборонних можливостей ЄС, але й можливість автономного реагування у випадках, якщо всередині Альянсу виникнуть розбіжності і країни-члени почнуть діяти відокремлено. Пропозиція Р. Пінотті викликала шквал дискусій всередині європейського політичного керівництва та призвела до активного обговорення як самої ідеї, так і способів залучення країн до її можливої реалізації [5].

Використовуючи розробки і напрацювання у сфері оборони, а також реалізуючи завдання, викладені у «Європейській глобальній стратегії», Європейська комісія у червні 2017 р., оголосила про створення Європейського оборонного фонду, покликаного підвищити ефективність витрат держав-членів ЄС на спільну оборону. Фонд координуватиме, доповнюватиме та розширюватиме національні інвестиції в оборонні дослідження, розробку прототипів та закупівлі обладнання і технологій у сфері оборони. Європейський оборонний фонд підтримуватиме два напрямки. Дослідницький, який уже частково реалізується, та на який до 2020 р. планується виділяти до 90 млн. євро та 500 млн. євро щороку після 2020 р. Починаючи з 2017 р. ЄС вперше надасть гранти для спільних досліджень у сфері інноваційних оборонних технологій і продуктів, які можуть включати електроніку, зашифроване програмне забезпечення або робототехніку. Другий напрямок – розробка та придбання озброєнь. Фонд буде створювати стимули для держав-членів щодо співпраці. Держави-члени зможуть спільно інвестувати, наприклад, у розробку технологій безпілотних апаратів або супутникового зв'язку. Після 2020 р. ця програма зможе контролювати загальні щорічні інвестиції в розвиток обороноздатності у розмірі 5 млрд. євро [6].

Необхідно зазначити, що на відміну від європейських країн, які беззаперечно підтримали ідеї ФРН та Франції з активізації безпекової та оборонної політики ЄС, зокрема членів Вишеградської групи, країни Балтії, зокрема Литва, поставилися до реалізації військових ініціатив в рамках ЄС більш прискіпливо. На їх думку країнам ЄС необхідно поглиблювати співпрацю своїх збройних сил у різних сферах, однак це не повинно означати створення нових військових структур у форматі ЄС, особливо таких, що будуть дублювати структури НАТО [7].

Зазначимо, що держави Балтії відзначилися різноманітними пропозиціями та ініціативами, зокрема у військовій сфері. Наприклад, на початку вересня 2017 р. міністерство оборони Литви закликала держави ЄС приєднатися до його «військового шенгенського проекту», який сприятиме «руху військ» у регіоні. Така пропозиція була висунута після обвинувачень НАТО Росії та Білорусі у тому, що вони безперешкодно пересувають військові контингенти між територіями союзних держав задля проведення військових навчань. Міністр оборони Литви Р. Каробліс зауважив, що країни Бенілюксу – Бельгія,

Нідерланди та Люксембург, а також Фінляндія та Естонія підтримують план, який включає «спрощення процедур та інвестування в інфраструктуру» [8].

Ідею створення загального оборонного бюджету та спільної армії ЄС активно підтримує президент Франції Е. Макрон, аргументуючи свою позицію відчуженням США та зростаючою загрозою тероризму. Президент Франції стверджував, що загальноєвропейська армія має з'явитися до 2020 р. на додаток до збройних сил НАТО [9].

Незважаючи на запропоновану президентом Франції ініціативу щодо спільного оборонного бюджету ЄС та спільних сил реагування, за наявності у ЄС таких механізмів як Узгоджений річний оборонний огляд (Coordinated Annual Review on Defence, CARD) та Постійна структурна співпраця (Permanent Structured Cooperation, PESCO), реалізувати її у повній мірі нині неможливою через відсутність єдиної позиції країн-членів ЄС. Адже їхні мотивації різні і часто суперечливі. Наприклад ФРН, реально зацікавлена у подальшій європейській інтеграції, бере активну участь у європейській оборонній і безпековій кооперації. Деякі інші держави також прикладають максимум зусиль задля підтримки ідеї формування надійних сил безпеки і оборони ЄС. Проте низка інших країн беруть участь в оборонних ініціативах ЄС більше задля того, аби не опинитися осторонь загальноєвропейських процесів. Тому ефективність такої спільної політики взагалі ставиться під сумнів, адже спочатку необхідно чітко усвідомити мету та цілі оборонних механізмів, які запускаються в ЄС, та досягти внутрішнього узгодження щодо їх реалізації.

Необхідно зазначити, що оборонна співпраця країн у межах ЄС відбувається поза необхідністю, на відміну від співпраці цих країн у межах НАТО. Якщо виникне ситуація, в якій США приймуть рішення щодо поступового зменшення своєї військової присутності в Європі чи взагалі відмови від виконання зобов'язань у межах НАТО, це стане випробуванням для ЄС, оскільки його оборонні механізми не мають повноцінної реалізації.

До того ж, європейські країни мають усвідомити, що вони залежать одна від одної, і що їх безпека залежить від передачі частини їх суверенітету до інституцій ЄС. CARD, PESCO та пропозиція Е. Макрона щодо Євроармії уособлюють найвищий рівень інтеграції (й водночас найвищий рівень передачі суверенітету наднаціональним структурам) та віддзеркалюють усвідомлення того, що жодна країна ЄС самостійно не може зробити нічого суттєвого для забезпечення безпеки і оборони у Європі.

Отже, комплекс подій та явищ, таких як агресія Росії в Україні, загострення міграційної кризи, хвиля тероризму, вихід Великої Британії з ЄС, зміна адміністрацій у США, активізували Європейський Союз у питанні вироблення ефективної спільної політики безпеки та оборони. Прийнята ЄС нова безпекова стратегія та започаткування низки механізмів мають посилити безпекову та оборонну складові Євросоюзу. Однак ці кроки навряд чи призведуть до того, що ЄС в питанні власної обороноздатності наблизиться до НАТО чи стане його альтернативою.

Схоже, політичні кола ЄС ще не готові до кардинальних змін в оборонній сфері, адже, без конвенційних і ядерних сил США у Європі та військових

можливостей Великої Британії ЄС не в змозі забезпечувати належним чином свою власну безпеку і оборону.

Більш вірогідною формою позиціонування для європейських країн видається згода з військовою присутністю США в Європі, реалістична оцінка своїх оборонних можливостей і розвиток напрямів, де ці можливості можна найефективніше застосовувати. Водночас повністю незалежна від євроатлантичних відносин реалізація спільної політики безпеки та оборони ЄС є наразі малоімовірною і, як результат, безпека і оборона європейських країн й надалі залежатиме від НАТО загалом і присутності США в Європі, зокрема.

Використані джерела та література:

1. The Pleven Plan. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cvce.eu/en/education/unit-content/-/unit/803b2430-7d1c-4e7b-9101-47415702fc8e/bbc7cdad-0bb3-4b8a-9322-eb93e2d65670/Resources>
2. Белесков М. Європейський оборонний союз: навіщо ЄС знову говорить про спільну армію. 27 лютого 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/02/27/7062233/>
3. A Global Strategy for the European Union. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://europa.eu/globalstrategy/en/global-strategy-european-union>
4. France and Germany propose EU «defence union». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/foreign/135022>
5. У Євросоюзі заговорили про «оборонний шенген» поза НАТО. 05 лютого 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uapress.info/uk/news/show/160773>
6. A European Defence Fund: €5.5 billion per year to boost Europe's defence capabilities. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-1508_en.htm
7. Грибаускайте: ЄС не повинен дублювати НАТО. 09.09.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/09/9/7054377/>
8. Lithuania proposes “military Schengen” plan for easier movement of troops in Europe. Sept. 8, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rt.com/news/402536-lithuania-military-schengen-project/>
9. Макрон пропонує створити єдину армію ЄС до 2020 року. 26.09.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28758761.html>

БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ ВІДНОСИН УНР З НІМЕЧЧИНОЮ Й АВСТРО-УГОРЩИНОЮ У БЕРЕЗНІ-КВІТНІ 1918 Р.

У статті розглянуто відносини між урядом УНР і командуванням німецьких окупаційних військ щодо забезпечення роботи транспорту і пошти у березні-квітні 1918 р. Крах на території України фінансової системи колишньої Російської імперії та військова розруха ускладнили ситуацію на залізницях та пошті. Доведено, що стабільна робота цих установ була принциповим питанням як для безпеки УНР, також так і для німецького окупаційного командування. Особливо гострим було питання виплати заробітної плати службовцям залізниць, не вирішення якого могло призвести до страйку. Розглядається пропозиція німецького командування самостійно взяти на себе ці витрати та реакція на неї уряду УНР. Аналізуються переговори, навколо проблеми функціонування транспорту і зв'язку в між урядом УНР і представниками Німеччини. Зроблено висновок, що це питання прямо стосувалося забезпечення суверенного права Ради Народних Міністрів УНР самостійно закладати підвалини державної безпеки України.

Ключові слова: УНР, Рада Народних Міністрів УНР, Німеччина, пошта, залізниця, окупаційні війська.

Сацький П.В. Проблемы безопасности в отношениях УНР с Германией и Австро-Венгрией в марте-апреле 1918 г.

В статье рассматриваются отношения между правительством УНР и командованием немецких оккупационных войск по обеспечению работы транспорта и почты в марте-апреле 1918 г. Крах финансовой системы бывшей Российской империи на территории Украины и военная разруха усложнили ситуацию на железной дороге и почте. Отмечается, что стабильная работа этих учреждений была принципиальным вопросом как для безопасности УНР, так и для немецкого оккупационного командования. Особенно острым был вопрос о выплате заработной платы служащим железных дорог, а задержка его решения могла привести к забастовке. Рассматривается предложение немецкого командования самостоятельно взять на себя эти расходы и реакция на него правительства УНР. Анализируются переговоры вокруг проблемы функционирования транспорта и связи между правительством УНР и представителями Германии. Сделан вывод о том, что содержание этого спора фактически отражало проблему суверенного права Совета Народных Министров УНР самостоятельно решать вопросы государственной безопасности Украины.

Ключевые слова: УНР, Совет Народных Министров УНР, Германия, почта, железная дорога, оккупационные войска.

Satskyi P. Security Aspects in Relations of the Ukrainian Peoples Republic with Germany and Austria-Hungary in March-April 1918.

The article examines the relationship between the Government of the Ukrainian Peoples Republic (UPR) and the command of the German occupation troops in the providing the work of transport and mail in March-April 1918. The collapse in Ukraine of the financial system of the former Russian Empire and military devastation complicated the situation on the railways and post offices. It has been proved that the stable work of these institutions was a fundamental issue for the safety of the UPR, as well as for the German occupation command. Particularly acute was the question of payment salaries to the employees of the railways, not solving this issue could lead to a strike. The proposal of the German command to independently assume these costs and the response to it by the Government of the UPR is under consideration, Negotiations around the problem of

functioning of transport and communication between the Government of the UPR and representatives of Germany are analyzed. It was concluded that 'the transport question' reflected the attempt of the Council of People's Ministers of the UPR to use its sovereign right to control the basic aspects of economic security of Ukraine.

Keywords: UPR, Council of National Minorities of the UPR, Germany, post, railroad, occupation forces.

Період історії Української Народної Республіки березня-квітня 1918 р., незважаючи на свою короткостроковість, виявився надзвичайно насиченим подіями, які характеризували боротьбу за існування української державності. Для характеристики цього періоду відзначимо, що український уряд – Рада Народних Міністрів, розпочала його з романтичним настроєм, зумовленим завершенням участі України у Першій світовій війні та перемир'ям у війні з Радянською Росією [1, арк. 13]. Проте, у боротьбі проти більшовицької Росії УНР виявилася підпорядкованою волі командування німецько-австрійських військ [2, арк. 10]. Ініціатива М. Грушевського звернутися до німецького командування з приводу висунення ультиматуму більшовикам з метою звільнення території України та рішення Ради Народних Міністрів удатися до допомоги німців у військовому впливі на більшовиків [3, арк. 8] свідчили про цілковиту залежність керівництва УНР від зовнішньої підтримки. Уряд УНР втрачав можливість виявляти ініціативи не лише у зовнішній, а й у внутрішній політиці та забезпечувати самостійно безпеку держави. Проявом цього стали питання контролю таких стратегічних для української держави галузей, як транспорт і зв'язок. Ці галузі мали не менш важливе значення і для командування німецько-австрійських окупаційних військ на території УНР.

Політиці командування німецько-австрійських військ в УНР напередодні державного перевороту 29 квітня 1918 р. і спробам протидії окупаційному контролю з боку уряду УНР присвячено ряд досліджень. Зокрема, слід відзначити роботу «Україна між самовизначенням і окупацією. 1917-1922 роки», в якій окремий розділ Вольфрама Дорніка і Пітера Ліба «Політика Центральних держав щодо України під час Першої світової війни» присвячено аналізу окупаційної політики Німеччини й Австро-Угорщини щодо України [4]. Ці автори відзначають відсутність чіткої стратегії «центральных держав» щодо України та превалювання тактичних розрахунків над стратегічними. Німецько-українським двостороннім відносинам, у тому числі в період УНР в березні-квітні 1918 р., присвячено роботу П. Барвінської «Українсько-німецькі відносини в 1917-1922 рр.» [5]. Проте потребує більш глибокого дослідження низка складових безпекової політики УНР. Серед них на особливу увагу заслуговує політика щодо службовців залізниць і пошти, які забезпечували функціонування ключових галузей для безпеки УНР.

Метою статті є дослідження політики уряду УНР у березні-квітні 1918 р., спрямованої на запобігання втручання командування німецькими окупаційними військами в роботу українських залізниць і пошти.

На засіданні Ради Народних Міністрів УНР 27 березня 1918 р. міністр шляхів сполучення Є. Сокович оголосив про бажання німців виплатити платню службовцям українських залізниць і пошти. Було також поставлено питання про

отримання УНР німецької позики на задоволення поточних потреб. На засіданні було прийнято ухвалу про отримання позики в іноземній валюті й доручено вести переговори міністру торгівлі і промислу І. Фещенку-Чопівському й міністру фінансів С. Перепелиці [6, арк. 53]. Німці висловили принципове бажання надати позику в російських рублях. Слід відзначити, що на 1918 р. емісія російських рублів вже не здійснювалась, і криза неплатежів в УНР виникла саме в результаті відсутності грошей для виплати заробітної плати. Хоча УНР уклала з Німеччиною угоду з про виготовлення української валюти, для Німеччини мало принципове значення збереження прив'язки своєї валюти – марки до російського довоєнного рубля на території колишньої Російської імперії, яка опинилася під німецько-австрійською окупацією.

У намаганні отримати від німців позику на поточні потреби України в іноземній валюті уряд УНР, навпаки, прагнув максимально унезалежити свою економіку від фінансово-грошової системи колишньої Російської імперії. Для уряду УНР було також важливим інтегрувати економіку України у європейський ринок, у тому числі, у європейський валютний ринок, що зумовлювало прагнення позбутися залежності від валюти колишньої Російської імперії. Ціноутворення на основі принципів європейського ринку мало відіграти у цьому сенсі позитивну роль.

Варто вказати і на втрату УНР можливостей вибору способу інтеграції у економічну систему внаслідок укладання Брест-Литовського договору. Згідно до нього правовою основою для економічних відносин між Україною та Німеччиною стали положення договору про торгівлю та мореплавство з Російською імперією 1904 р., а для економічних відносин із Австро-Угорщиною – положення укладеного в 1906 р. договору цієї імперії з Росією.[7, с. 302-304]

Питання отримання позики УНР і виплати жалування службовцям залізниць і пошти переплелися в зв'язку з переговорами, які наприкінці березня 1918 р. Рада Народних Міністрів вела з німцями щодо умов цієї позики. 31 березня 1918 р. на засіданні Ради Народних Міністрів було прийнято рішення відхилити умови, на яких німці запропонували надати позику. Було висловлено думку, що ці кошти український уряд може прийняти лише в якості авансу для придбання товарів, котрі постачатимуться з України до Німеччини.

Начальник департаменту залізничних шляхів міністерства шляхів УНР П. Плевако проявив ініціативу у відносинах із німцями заради вирішення поточних проблем залізниці. Вона полягала у тому, що німці мають взяти на себе витрати з погашення заборгованості залізничникам. Ініціатива П. Плевако була висунута фактично від імені профспілки українських залізничників. На засіданні Ради Народних Міністрів 31 березня було прийнято рішення в ультимативній формі заявити німцям, що уряд УНР не допустить їх втручання у проблему виплати заробітної плати службовцям залізниці й пошти. У тому ж контексті було прийнято рішення доручити міністру шляхів висловити П. Плевако догану за його самовільні переговори з німцями і пригрозити йому звільненням [8, арк. 55].

У контексті «зарплатної» проблеми слід відзначити, що українська спілка залізничників, як і ВІКЖель (Всеросійський виконком залізничної профспілки)

від 1917 р. займала у революційних подіях особливу політичну позицію. Залізничні профспілки відзначилися ефективним спротивом проти заколоту Корнілова та опозицією до Другого Всеросійського З'їзду Рад 25-27 жовтня (Петроград, 7-9 листопада) 1917 р., на якому було проголошено радянську владу. В грудні 1917 р. у переговорах з Генеральним Секретаріатом УНР ВІКЖель також виступав, фактично, як рівна сторона [9, арк. 68]. Невиплата службовцям залізниць заробітної платні могла призвести до паралічу транспортної системи на території УНР, основу якої становив залізничний транспорт.

Зважаючи на складну ситуацію на Західному фронті, для окупаційних військ Німеччини й Австро-Угорщини було важливо мати можливість не лише оперативно переміщувати свої війська по території України, а й вивозити з території України сировинну продукцію. Це мало вагоме значення з огляду на плани Німеччини досягнути перелому у війні 1918 р. Крім того, вивезення товарів із України було важливим для німецького командування з огляду на складну продовольчу ситуацію в самій Німеччині та забезпечення союзників по Четвертому союзу, особливо Австро-Угорщини. Ще в ході консультацій з Австро-Угорщиною під час Брест-Литовської конференції німці погодилися поступитися на користь союзника своєю часткою у продовольстві, яке мало вивозитися з України [10, с. 278-279]. Тому можна стверджувати, що безперебійна робота залізниць в УНР вважалася суттєвим чинником стабільного постачання сировини до країн Четвертного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія).

Однак оперативне переміщення окупаційних військ було важливим не лише з огляду на потреби фронтів Першої світової війни, а й з огляду на потреби активного втручання у ситуацію в Україні. Мається на увазі компанія з посіву хліба, вилучення продовольства та придушення повстанських загонів. Німці вже в квітні 1918 р. готувалися до здійснення силових акцій по вилученню продовольства, і для їх забезпечення їм було важливо мати цілковито лояльних працівників залізниць. Також німецькі окупаційні війська потребували стабільної роботи засобів зв'язку, насамперед телеграфу. Вказане обумовило важливість вирішення питання кризи неплатежів працівникам залізниць і пошти в УНР. Відповідно забезпечення лояльності залізничників шляхом виплати їм заборгованості по заробітній платі, особливо на фоні неможливості УНР зробити це самостійно, мало для німців принципове значення.

У свою чергу, для уряду УНР забезпечення лояльності працівників ключових галузей (транспорту і зв'язку) також мало велике політичне значення. За цих умов у березні 1918 р. мала місце боротьба між урядом УНР і німецьким окупаційним командуванням за політичну лояльність цих категорій службовців. У майбутніх силових акціях, планованих німецьким окупаційним командуванням, роль залізничного транспорту мала відігравати ключове значення для переміщення військових підрозділів.

Слід звернути увагу на особливості системи залізничного транспорту на території України, котра проектувалась і будувалась під економічні й стратегічні інтереси колишньої Російської імперії. Фактично, через територію УНР мало відбуватися сполучення усієї західної й південно-західної частини європейської

Росії. З огляду на це, забезпечення лояльності залізничників мало запобігти впливу на них більшовицької Росії, а також командування білогвардійської Добровольчої армії, котре вважало себе вірним зобов'язанням перед союзниками по Антанті, а німців розглядало як супротивника. Зважаючи на активну діяльність країн Антанти, спрямовану на налагодження відносин із державними утвореннями на територіях колишньої Російської імперії, яку вони системно розгорнули ще наприкінці 1917 р., командування німецьких окупаційних військ бачило в посиленні позицій білогвардійців пряму загрозу для своїх інтересів [11, с. 214].

На засіданні Ради Народних Міністрів 3 квітня 1918 р. на обговорення було винесено питання про отримання від німців позики, за рахунок якої мала бути вирішена проблема заборгованості перед службовцями залізниць. Міністр шляхів сполучення Є. Сокович заявив про надзвичайно важке становище на залізницях, необхідність негайно виплатити заробітну плату та наголосив на необхідності переглянути постанову, якою було відхилено умови, висунуті німцями УНР. Серед цих вимог було встановлення курсу російського рубля (валюти, в якій німці були готові надати позику УНР) до марки в пропорції 1,33 марки за 1 рубль [12, арк. 58]. Зважаючи на знецінення німецької валюти в результаті перерваних торгівельних відносин Німеччини з іншими державами та її блокади країнами Антанти, такий курс карбованця був поступкою німецькій стороні. Можна також стверджувати, що Німеччина активно намагалася скористатися ситуативними можливостями й зміцнити курс своєї валюти шляхом розбудови торгівельних відносин з небільшовицькими державними утвореннями на території колишньої Російської імперії, включно з УНР, на засадах, визначених торговельними договорами до початку Першої світової війни. Показово, що в Брест-Литовському мирному договорі від 27 січня (9 лютого) 1918 р. між Центральною Радою й представниками Четверного союзу теж містилися посилання на положення договору 1904 р. «Про торгівлю і мореплавство» між Німеччиною та Російською імперією.

Із більшовицькою Росією, котра відмовилася від загальноприйнятих на той час правил економічної політики, здійснила націоналізацію банків і підприємств, відмовилася від зовнішніх боргових зобов'язань і приватної власності на землю, німці будували відносини, які можна охарактеризувати як накладення й отримання контрибуції. Що стосується УНР, її зобов'язання надати Німеччині до 31 липня 1918 р. сільськогосподарську та сировинну продукцію в обсязі бл. 1 млн. т. зерна, 44 тис. т. м'яса, 600 тис. т залізної руди, 400 млн. штук яєць, сало, крупу та ін. товари вважалося платнею за військову допомогу.

Радник міністра фінансів В. Мазуренко, який був залучений до переговорів з німцями щодо отримання УНР позики і виплати заробітної плати службовцям залізниць, звітував про їх результати на засіданні Ради Народних Міністрів 1 квітня 1918 р. Він, зокрема, доповідав, що німцями було запропоновано позику в російських рублях по курсу менше 1,5 марок за рубль (1,33) під 7% річних й під товарну заставу. Сума позики мала становити бл. 25 млн. рублів. Представники уряду УНР на такі умови не погоджувалися,

наполягаючи на курсі в 1,5 марки до 1 рубля. Так само було знову заявлено про неможливість виплати грошей службовцям залізниць безпосередньо з німецької казни. Натомість уряд УНР наполягав, що виплачуватиме службовцям заборгованість по заробітній платні від власного імені [13, арк. 56]. При цьому учасники урядового засідання констатували, що німецьке командування висувало все більш жорсткі вимоги щодо вивозу товарів з України, погрожуючи, що будуть здійснювати їх вивіз силоміць. В. Мазуренко заявив, що німці могли поступитися всіма висунутими умовами позики, проте категорично наполягатимуть на курсі рубля до марки в пропорції 1:1,33.

Значна частина уряду УНР вважала висунуті німцями умови надання позики прямим втручанням у внутрішні справи української держави [12, арк. 58 зв.]. Серед таких вимог на засіданні уряду мова йшла насамперед про внесення під заставу позики самих залізниць, визнання прямого зв'язку між наданням позики та її використанням на погашення виплат залізничникам і контроль за цим з боку німецького військового командування. На неприпустимості прийняття цих вимог наполягав міністр внутрішніх справ П. Христюк. Утім, німецьке командування наполягало на передачі залізниць під заставу позики, що означало б передачу йому контролю над транспортною системою України. Такі дії німецьких окупаційних властей спостерігалися на всіх територіях, зайнятих німцями в 1917-1918 рр. Так, під час Брест-Литовської конференції (грудень 1917 р. – березень 1918 р.), при визначенні умов вирішення польського питання німці вимагали від свого союзника Австро-Угорщини передачі їм контролю над залізницями на території колишнього російського Царства Польського [10, с. 293].

Уряд УНР був зацікавлений в отриманні кредиту бл. 100 млн. рублів, у крайньому разі – щонайменше 25 млн. рублів. Деякі члени уряду УНР не погоджувалися на висунуті умови, оскільки бачили в них «політичний удар» по Україні. Міністр продовольчих справ Д. Коліух виступав насамперед проти завищеного курсу марки щодо рубля. На його думку, прийняття цієї умови могло призвести до страйку на залізницях. Адже в результаті встановлення заниженого курсу довоєнного російського рубля на німецьких умовах платня для залізничників фактично зменшувалося, а купівельна спроможність грошей, якими мала б виплачувалася заборгованість, суттєво знижувалася.

Вихід зі скрутного становища було знайдено в емісії власних грошей УНР, перший випуск яких відбувся 6 квітня 1918 р. На засіданні Ради Народних Міністрів, яке відбулося 5 квітня 1918 р., було вирішено виділити 2,5 млн. карбованців міністерству шляхів, а потім щодня видавати по 1,5 млн. крб. [14, арк. 61 зв.]. Другим за розмірами виділених коштів було міністерство пошт і телеграфів, якому щодня було вирішено виділяти по 500 тис. крб. Щодо інших установ, які значилися в переліку, то положення про виділення їм щоденних сум не затверджувалося. Міністерству внутрішніх справ було вирішено виділити 300 тис. крб. для біженецького департаменту і 500 тис. на утримання міліції. Міністерству освіти планувалось виділити 500 тис. крб., міністерству торгу і промисловості – 40 тис. крб., міністерству праці – 50 тис. крб. [14, арк. 62].

Стан справ на залізниці знову розглядався на засіданні Ради Народних Міністрів 20 квітня 1918 р. Міністром шляхів сполучень УНР В. Єщенком було повідомлено, що його відомство має нагальну потребу в 593,5 млн. крб. позички для потреб залізниці, включаючи виплату заробітної плати, відбудову залізничних колій та для закупівлі палива. Міністр, зокрема, наголосив, що ситуація на залізницях склалась катастрофічна і якщо негайно питання позики не вирішити, то ймовірність втручання у справу німців у небажаному для уряду УНР і небезпечному для держави напрямі суттєво зросте. Було вирішено доручити міністерству фінансів вирішити це питання без зволікань [15, арк. 83]. Тобто, німецьке окупаційне командування, не зважаючи на категоричні заперечення уряду УНР щодо його втручання у справи залізниці, лише шукало привід аби перебрати на себе повноваження з контролю на транспорті та забезпечення умов його роботи. Такий підхід яскраво ілюструє розпорядження головнокомандувача німецькими окупаційними військами на території України Ейхгорна від 6 квітня, яке зобов'язувало селян здійснювати засів посівних площ. В цьому контексті для окупаційних військ Німеччини і Австро-Угорщини надзвичайно важливим було всіляке гарантування умов безперебійного вивезення продовольства і закуплених в Україні матеріалів, а також переміщення своїх військових контингентів. Центральні держави (Німеччини і Австро-Угорщина) вважали УНР політично залежною та винною перед ними за звільнення від більшовиків, натомість вимагаючи від українського уряду повного забезпечення умов перебування окупаційних військ на території країни. Виникнення ускладнень із забезпечення роботи транспорту давало окупаційному командуванню політичні підстави для прямого втручання у внутрішні справи УНР. З другого боку, здійснення виплат залізничникам та інші витрати повинні були забезпечуватися грошима, отриманими від торгівлі з Центральними державами і країнами, що дотримувались нейтралітету в Першій світовій війні. За тодішніх умов торгівля УНР з нейтральними державами була можлива лише за посередництва Німеччини та Австро-Угорщини, оскільки мала відбуватися через їх територію. Тобто, залежність УНР від Центральних держав була цілковитою не лише у питанні безпеки, але й в економіці.

25 квітня 1918 р. головнокомандувач німецькими окупаційними військами на території України Ейхгорн видав наказ про запровадження юрисдикції німецьких військових судів. Це викликало протест зі сторони Ради Народних Міністрів. На засіданні уряду 27 квітня міністр закордонних справ М. Любинський висунув пропозицію відкликати з УНР Ейхгорна або Мума чи все німецьке військо, а також зауважив про можливість відкликання посла УНР із Берліна [16, арк. 90]. Начальник управління військових комунікацій Генерального штабу УНР М. Єщенко поскаржився, що позиція німецьких генералів не завжди відображає позицію німецького уряду [16, арк. 90-90 зв.]. Своєю чергою міністр внутрішніх справ П. Христюк стверджував, що у таких діях командування німецькими окупаційними військами винні окремі політичні сили в Україні, які «здійснюють підривну роботу» [16, арк. 90 зв.]. Доцільно також відзначити заяву полковника В. Рудницького, на думку якого Україна входить в орбіту західноєвропейських держав, а такі накази німецького

командування утворюють психологічну атмосферу, що не сприяє цьому процесу [16, арк. 90 зв.]. За цією логікою, укладення Брест-Литовського договору і німецька окупація вважалися українським урядом як фактичний акт залучення до європейської політики та системи цінностей.

Загалом перший досвід міжнародних відносин УНР з іноземними державами, обтяжений поразкою у війні та німецько-австрійською окупацією, визначався важкими умовами Брест-Литовського мирного договору від 9 лютого 1918 р. Суверенні права уряду УНР були суттєво обмежені умовами зовнішньої залежності та іноземної окупації. Відчуваючи загрозу з боку більшовицької Росії та білогвардійців, Уряд, обмежений у своїх фактичних повноваженнях, був змушений поступатися ініціативою навіть у важливих внутрішніх питаннях, від яких залежали політична та економічна безпека країни. Урядовці УНР покладалися на залучення України до орбіти західноєвропейських держав. Проте, сама Європа у 1918 р. була розділена Першою світовою війною, що сприяло перетворенню УНР на заручницю обставин, у безпекових питаннях критично залежну від Центральних держав, які згодом зазнали поразки у світовій війні.

Внаслідок виходу УНР з економічної та фінансової орбіти Росії та військових дій на території України, транспорт і зв'язок – галузі, ключові для безпеки й життєдіяльності держави, опинилися у катастрофічному стані. Командування німецько-австрійськими окупаційними військами вирішило скористатися скрутним становищем уряду УНР і встановити контроль над транспортним господарством. Німеччина погоджувалася надати уряду УНР позику на вкрай не вигідних умовах. При цьому Рада Народних Міністрів УНР аж до державного перевороту 29 квітня 1918 р. намагалась активно протидіяти намірам окупаційного командування контролювати економіку та звести нанівець суверенітет УНР у таких питаннях, як управління транспортом, зв'язком та фінансовою системою.

Економічна проблематика у відносинах УНР, зокрема проблеми транспортного сполучення з країнами Четвертого союзу, а також плани та рішення командування німецько-австрійських окупаційних військ в Україні в 1918 р. залишаються вартими уваги з точки зору ретроспективного дослідження міжнародних відносин України.

Використані джерела та література:

1. Наказ Військовому Міністерству Української Народньої Республіки. 9 лютого 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 18.
2. Журнал № 17 засідання Ради Народніх Міністрів 8 лютого 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
3. Журнал № 15 засідання Ради Народніх Міністрів 31 січня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
4. Дорнік В., Ліб П. Політика Центральних держав щодо України під час Першої світової війни // Україна між самовизначенням і окупацією. 1917-1922 роки / Кер. авт. кол. В. Дорнік. – К.: Ніка-Центр, 2015. – С. 93-126.

5. Барвінська П. Українсько-німецькі відносини в 1917-1922 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Барвінська П.; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2001. – 21 с.
6. Журнал Ради Народних Міністрів № 42 від 27 березня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
7. Мирный договор между Германией, Австро-Венгрией, Болгарией и Турцией, с одной стороны, и Украинской Народной Республикой – с другой. Брест-Литовск, 9 февраля 1918 г. // Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. Сборник документов / Под ред. С. Дёргберг и др. – В 2-х т. – Т. 1. – М.: Политиздат, 1968. – С. 298-308.
8. Журнал Ради Народних Міністрів № 44 від 31 березня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
9. Журнал засідання Генерального Секретаріату 9 листопаду 1917 року // ЦДАВО України. – Ф. 1076. – Оп. 1. – Спр. 18.
10. Протокол переговоров в имперской канцелярии между представителями Германии и Австро-Венгрии. Берлин, 5 февраля 1918 г. // Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора. Сборник документов / Под ред. С. Дёргберг и др. – В 2-х т. – Т. 1. – М.: Политиздат, 1968. – С. 277-297.
11. Фош Ф. Воспоминания (война 1914-1918 гг.). – М.: Государственное Военное Издательство наркомата Обороны Союза ССР, 1939. – 432 с.
12. Журнал Ради Народних Міністрів № 46 від 3 квітня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
13. Журнал Ради Народних Міністрів № 45 від 1 квітня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
14. Журнал Ради Народних Міністрів № 47 від 5 квітня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
15. Журнал Ради Народних Міністрів № 56 від 20 квітня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.
16. Журнал Ради Народних Міністрів № 60 від 27 квітня 1918 р. // ЦДАВО України. – Ф. 2592. – Оп. 1. – Спр. 65.

УДК 327.8(100):327.7

Фесенко М.В.

РЕФОРМУВАННЯ ООН ЯК ІНСТИТУЦІЙНОЇ ОСНОВИ НОВОГО МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ

Проаналізовано наукові позиції щодо можливого реформування ООН. Показано, що позиція більшості науковців полягає в тому, що сьогодні реформування ООН є необхідною умовою створення нового міжнародного порядку. Вона ґрунтується на тому, що ООН накопичила великий досвід і формально посідає центральне місце в ієрархії міжнародних інститутів. Доведено, що діяльність Ради Безпеки (РБ) ООН з моменту її створення була часто-густо неефективною через те, що не було реалізовано багато положень Статуту ООН, які стосуються безпосередньо головного органу, відповідального за підтримку міжнародного миру та безпеки, а інші положення часто порушувалися. Аргументовано, що практика прийняття та реалізації рішень РБ ООН, яка спрямована на вирішення конкретних

конфліктів та загроз міжнародній безпеці, свідчить про зниження її ролі та авторитету на користь регіональних систем колективної безпеки.

Ключові слова: ООН, реформування, міжнародний порядок, міжнародна система, міжнародні організації, глобальна політика, інституціоналізація.

Фесенко Н.В. Реформирование ООН как институциональной основы нового международного порядка.

Проанализированы научные позиции относительно возможного реформирования ООН. Показано, что позиция большинства ученых заключается в том, что сегодня реформирование ООН является необходимым условием создания нового международного порядка. Она основывается на том, что ООН накопила большой опыт и формально занимает центральное место в иерархии международных институтов. Доказано, что деятельность Совета Безопасности (СБ) ООН с момента ее создания была часто неэффективной из-за того, что не было реализовано много положений Устава ООН, касающихся непосредственно главного органа, ответственного за поддержание международного мира и безопасности, а другие положения часто нарушались. Аргументировано, что практика принятия и реализации решений СБ ООН, которая направлена на решение конкретных конфликтов и угроз международной безопасности, свидетельствует о снижении ее роли и авторитета в пользу региональных систем коллективной безопасности.

Ключевые слова: ООН, реформирования, международный порядок, международная система, международные организации, глобальная политика, институционализация.

Fesenko M. Reforming of the United Nations as the Institutional Basis of a New International Order.

The scientific positions concerning the possible reform of the United Nations are analysed. It is shown that the position of the most scholars is that today the reform of the United Nations is a prerequisite for the creation of a new international order. It is based on the fact that the United Nations has accumulated extensive experience and formally occupies a central place in the hierarchy of international institutions. It has been proven that the UN Security Council (UN Security Council) since its inception was often ineffective because many provisions of the UN Charter that were directly addressed to the main body responsible for maintaining international peace and security were not implemented and other provisions were often violated. It has been argued that the practice of adopting and implementing decisions of the UN Security Council, aimed at resolving specific conflicts and threats to international security, suggests reducing its role and authority in favour of regional collective security systems.

Keywords: UN, reform, international order, international system, international organizations, global policy, institutionalization.

Нині ООН не просто накопичила значний досвід, але формально посідає центральне місце в ієрархії міжнародних інститутів. ООН є універсальною організацією, сфера відповідальності якої охоплює практично всі області міждержавних відносин, а рішення Ради Безпеки ООН обов'язкові для всіх держав-членів [1, с. 53]. Однак ООН не змогла стати інституційною основою нового міжнародного порядку. На зламі тисячоліть ООН виявилася неспроможною запобігти низці кривавих конфліктів і військових переворотів. Це актуалізує питання про причини її недостатньої ефективності як евентуального органу глобального управління. Критична позиція науковців і політичних діячів пояснюється тим, що ООН ніколи не була ефективним інструментом вирішення нагальних проблем людства. У межах біполярного та

однополярного міжнародного порядку ООН виявилась однаково безсилою, щоб запобігти локальним конфліктам, гарантувати нерозповсюдження ядерної зброї, поширювати демократію, вирішувати питання боротьби з бідністю та забезпечення сталого розвитку міжнародної системи [2, с. 6, 7].

Протилежна ж позиція вчених спирається на позитивні досягнення ООН і впевненість у наявності умов для ефективного реформування. Політики та експерти, які належать до цієї групи, підкреслюють, що саме існування ООН викликано потребами світової спільноти і було б недалекоглядно відмовлятися від міжнародної універсальної організації такого рівня, не спробувавши її вдосконалити і зміцнити.

Професор Єльського університету Пол Кеннеді належить до прихильників реформування ООН. У своїй науковій праці «Парламент людства» він робить спробу дати повну картину діяльності ООН у різних сферах – таких як безпека, економічне співробітництво, культура, права людини. Структура наукового дослідження охоплює весь спектр питань, з якими стикалася організація протягом свого існування. Автору важливо було визначити співвідношення досягнень і невдач організації. Дослідник зокрема підкреслює, що «незалежно від того, чи схвалюємо ми минулі результати діяльності цієї організації, чи ні, зміни, що мають місце у світовому співтоваристві, змушують нас звертатися до неї знову. Якби міжнародних організацій у даний час не існувало, ми повинні були б створити їх, хоча і в дещо іншому вигляді, ніж той, в якому вони існують тепер. ООН принесла величезні переваги нашому поколінню, і за наявності громадянської рішучості та великодушності всіх тих із нас, хто може зробити ще більший внесок в її діяльність, принесе користь ще й поколінням наших дітей і онуків» [3, с. 290].

Традиційно вважалося, що ООН є єдиною універсальною організацією світової системи, «вищим носієм та охоронцем сучасного міжнародного права», і в цій якості вона користується найвищим моральним авторитетом. Однак сьогодні така точка зору поставлена під сумнів. Не тільки фахівці-міжнародники, а й представники неурядових організацій висувують ідеї докорінної реформи ООН і радикального перегляду її Статуту [4]. В одному зі своїх виступів Дж. Гіргон, директор Центру досліджень «Групи семи» при університеті Торонто, заявив, що «Рада Безпеки ООН, Статут ООН, сам устрій цієї організації абсолютно не відповідають викликам XXI ст. ООН створена в інтересах суверенних держав-націй, а в еру глобалізації ці держави зникають» [5, с. 256].

В основу світового порядку XXI ст. повинно бути покладено основні цінності, які мають важливе значення для розвитку міжнародних відносин. До них насамперед належать такі:

- свобода – забезпечення прав людини, кращою гарантією яких є демократична форма правління, заснована на широкій участі та волі народу; рівність – жодна людина і жодна країна не повинні позбавлятися можливості користуватися благами розвитку;

- солідарність – глобальні проблеми повинні вирішуватися за умови справедливого розподілу витрат і тягара відповідно до фундаментальних принципів рівності та соціальної справедливості;

- терпимість – люди повинні поважати один одного при всьому різноманітті віросповідань, культур і мов. На особливу увагу заслуговує положення про те, що «культура миру і діалог між усіма цивілізаціями повинні активно підтримуватися»;

- повага до природи – збереження природи спільними зусиллями;

- спільна відповідальність за управління світовою економікою та соціальним розвитком, а також за забезпечення миру і безпеки має бути спільною для всіх держав і реалізовуватися на багатосторонній основі [6].

Останнє положення є особливо важливим, бо характеризує сутність міжнародного порядку, що формується. Необхідність визнання спільної відповідальності підкреслюється не перший рік. З цього приводу колишній Генеральний секретар ООН К. Аннан зазначав, що «держави повинні міцно усвідомити свою подвійну роль у нашому глобальному світі. На додаток до своєї самостійної відповідальності, яку кожна держава несе щодо свого суспільства, держави спільно є гарантами нашого спільного життя на цій планеті... Немає жодного гравця, здатного конкурувати або замінити державу». Не випадково, що спільна відповідальність неодноразово згадується в актах ООН. У Декларації тисячоліття керівники держав і урядів заявили, що поряд з відповідальністю перед своїми товариствами вони несуть колективну відповідальність перед народами світу за забезпечення їх благополуччя [7, с. 13].

Важливою датою в історії людства стало 1 травня 1974 р., коли Генеральна Асамблея ООН прийняла «Декларацію про встановлення нового міжнародного економічного порядку» і відповідну «Програму дій». Відомий представник Римського клубу А. Печеї назвав ці документи «всесвітньою соціально-політичною революцією бідних», яка «набиратиме сили і визначатиметься не якимись положеннями ідеологічного порядку, а гнівом, обуренням і протестом проти несправедливості. Мільярди людей будуть наполегливо вимагати перерозподілу влади, багатств, доходів. Неможливо передбачити, яких саме форм набуде надалі цей рух і якою буде реакція на нього більш благополучних країн, шокованих тиском в умовах, коли вони не мають єдиної тактики дій. Однак можна з упевненістю стверджувати, що ці революційні процеси неможливо зупинити і що найбухливіші події ще чекають на людство попереду» [8].

Для дослідження можливих шляхів вирішення виявлених проблем у 1974 р. було розпочато проект ООН «Перебудова міжнародного порядку» (*RIO – Reshaping the International Order*). Цей проект очолив лауреат Нобелівської премії з економіки Ян Тінберген. Доповідь «RIO – перебудова міжнародного порядку», опублікована у 1976 р., пропонувала протягом 40 років скоротити розрив у доходах між бідними та багатими з 13:1 до 3:1 (3:1 – це гранично допустиме співвідношення між багатими і бідними районами Європейського економічного співтовариства) або, що більш реально, принаймні до співвідношення 6:1. У Доповіді Міжнародної комісії ООН з навколишнього

середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє», підготовленій у 1987 р., яка стала основою концепції сталого розвитку 1992 р., зроблено висновок, протилежний концепції «меж зростання»: «Ми здатні узгодити діяльність людини із законами природи та домогтися загального процвітання» [9].

В контексті реформування ООН як інституційної основи нового міжнародного порядку необхідно констатувати активні дискусії про те, чи стане військова інтервенція будь-якого типу на території держав (за рішенням однієї держави, групи країн або за мандатом ООН) легітимною нормою міжнародного права. Фактично ця норма діє майже двадцять років, але події 2011 р. додали питанню про її легітимність особливого значення. Світова спільнота перед вибором: прийняти цю норму або відмовитися від її універсального характеру, визнати або не визнати НАТО глобальним регулятором міжнародних відносин, члени якого визначатимуть напрям розвитку світу в цілому та його окремих частин. Вирішується доля ООН та її РБ: чи справді найбільша міжнародна організація сприятиме консолідації порядку на основі трансатлантичних структур, залишається одним з основних питань. Наприклад, резолюція РБ ООН, прийнята навесні 2011 р. щодо Лівії, призвела до ескалації конфлікту в цій країні і в Північній Африці в цілому [10].

На думку вчених, другий етап, найбільш складний, буде включати сукупність заходів щодо реформування ООН, яку слід наділити адекватними владними повноваженнями та силовими структурами. В.Л. Іноземцев і С.А. Карганов припускають, що, можливо, доведеться повернутися до початкового варіанту Статуту ООН, в якому не передбачалося право націй на самовизначення, чітко конкретизувати вимоги до держав-членів ООН, а також прописати процедуру виключення або тимчасового призупинення членства країн. У разі успіху такої реформи країнам «центру» слід було б створити об'єднані збройні сили, що діють під егідою ООН, але керуються представниками великих держав. У разі ж провалу реформи достатньо імовірно, що держави «центру» виявляться вільними від зобов'язань і припинять виконувати рішення, прийняті у рамках ООН. Вони тоді зможуть приступити до створення колективних військових структур і структур безпеки за межами ООН. В останньому випадку логічно припустити, що фундаментом стануть структури НАТО, хоча це і вимагатиме розпуску альянсу і формування на його основі нової військово-політичної організації, не обмеженої певною зоною відповідальності. Відтак, по завершенні другого етапу виникне серйозна політична і військова коаліція розвинених країн [11].

У ґрунтовній дискусії щодо реформування ООН виявилися глибокі розбіжності між учасниками цієї організації з питань черговості реформ, ступеня їх радикальності та власне перетворень. Найбільш обговорюваними питаннями в контексті реформування ООН стали такі:

- забезпечення більшої ефективності ООН у питаннях міжнародної безпеки й удосконалення інструментарію миротворчості та кризового регулювання;

- розширення можливостей залучення ООН у внутрішні справи держав через політичну нестабільність, порушення прав людини, екологічні або гуманітарні катастрофи;
- підвищення ролі ООН в галузях екології, міграції, регулювання інформаційних потоків тощо;
- зміна порядку фінансування діяльності ООН і принципів використання її фінансових ресурсів;
- модифікація ролі Генеральної Асамблеї з метою підвищення її здатності приймати дієві рішення;
- більш чітке визначення статусу Генерального Секретаря ООН і радикальна перебудова роботи Секретаріату ООН;
- уточнення функцій і ролі спеціалізованих установ ООН, координація їх діяльності, розширення повноважень Міжнародного Суду;
- підвищення ефективності роботи Ради Безпеки й зміна її складу;
- ефективна діяльність, спрямована на нерозвинені країни;
- привілейований стан постійних членів Ради Безпеки;
- тенденція до створення однополярної структури світової системи зі США у ролі лідера;
- нагальна потреба у вирішенні фінансової кризи Організації за допомогою включення найрозвиненіших країн світу до категорії постійних членів Ради Безпеки [12, с. 145-146].

На сьогодні єдиним правовим міжнародним актом, що зобов'язує всі держави світу дотримуватись його положень, є Статут ООН. Він є орієнтиром у діяльності як державних, так і недержавних учасників міжнародної системи. На принципи Статуту посиляються всі найважливіші міжнародно-правові документи, хоча його тлумачення часто виявляються суперечливими. У ньому закладені основи розвитку системи колективної безпеки та проголошені демократичні ідеали цивілізованого світу. Принципи Статуту ООН мають і надалі бути основою міжнародного права, принципів і норм міжнародної поведінки. Однак наразі принципи ООН не виконуються і мають скоріше декларативний характер. Про це, наприклад, свідчить принцип рівноправності. Держави світової системи не є рівноправними та диференціюються за рівнем політичного впливу на світові процеси, військовою могутністю, економічним і науково-технічним потенціалом, територією, населенням, природними ресурсами тощо.

Одним із нагальних питань, що обговорюється в контексті перегляду й оновлення положень Статуту ООН, є право вето постійних членів Ради Безпеки. У системі міжнародних відносин на всіх рівнях із середини ХХ ст. відбулися кардинальні зміни. Наприклад, змінився кількісний склад учасників організації. В момент заснування з п'ятдесяти однієї держави-засновниці лише чотири представляли держави Африки і вісім – країни Азії. Згодом членами ООН стали майже всі африканські та азійські держави. Разом з цим змінилася соціально-економічна та політична конфігурація держав світу. З державами – учасниками міжнародної системи взаємодіють різноманітні міжнародні урядові та неурядові організації, кількість і вплив яких на міжнародну політику істотно зростає.

Руйнування біполярного та формування нового міжнародного порядку вимагають переосмислення ролі та місця ООН у XXI ст. Необхідно взяти до уваги і той факт, що Статут ООН був прийнятий у «доядерному столітті». Зі створенням зброї масового знищення зазнав кардинальних змін і зміст поняття міжнародного миру та безпеки. Нова концепція безпеки охопила не тільки військові, а й політичні, економічні, екологічні та інші важливі аспекти міжнародних відносин.

У контексті можливих термінів проведення реформи Ради Безпеки ООН зазначимо, що швидше за все у середньостроковій перспективі серйозних змін не відбудеться. Це пов'язано передусім із тим, що для внесення поправок до Статуту ООН необхідно отримати підтримку двох третин учасників Генеральної Асамблеї (ГА), в тому числі всіх постійних членів Ради Безпеки. По-друге, на даний момент немає явного та активного ініціатора, здатного прискорити цей процес: США не надто зацікавлені у перетворенні РБ, ЄС зайнятий виходом із внутрішньої кризи та найближчим часом опікуватиметься більш важливими для себе проблемами. Всі моделі реформування РБ, які були запропоновані в межах ООН, здебільшого сконцентровані на питанні складу та структури РБ ООН, але вони не вирішують тих проблем, які існують у співвідношенні повноважень РБ ООН та ГА ООН. За таких умов було б доцільно деталізованіше виписати повноваження цих органів, особливо в тій частині, що стосується підтримання міжнародного миру та безпеки. А враховуючи те, що сьогодні відсутня єдина позиція постійних членів РБ ООН та держав-членів ООН щодо реформування цих двох основних органів, необхідно продовжувати пошук і розробку нових альтернативних проектів, які стануть компромісом між різними позиціями, представленими державами-членами ООН [13, с. 40, 41].

Констатується, що нерідко повноваження Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН переплітаються, причиною чого залишається недостатня конкретизація цих повноважень у Статуті ООН. Положення Статуту ООН не містять механізмів стримування та противаг. Розподіл повноважень між Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки у випадках, що стосуються підтримання міжнародного миру та безпеки, залишає простір для конкурентної юрисдикції.

Враховуючи все зазначене, автор поділяє позицію українського вченого Ю.С. Скорохода, який дослідив діяльність Ради Безпеки ООН з урегулювання низки конфліктів і дійшов висновку про неконструктивність позиції постійних членів Ради Безпеки, зокрема США, які використовують наявну процедуру прийняття рішень для підпорядкування процесу врегулювання конфліктів своїм стратегічним інтересам. Рішення, прийняті Радою Безпеки ООН у цій сфері, більшою мірою відбивають інтереси держав – постійних членів Ради, ніж колективні інтереси всіх держав-членів ООН. Досвід урегулювання низки конфліктів демонструє необхідність докорінних змін не тільки інституційної структури ООН, а й всієї концепції реагування ООН на конфлікти та спірні ситуації. ООН, активно пропагуючи концепцію «відповідальності за захист», має одночасно підняти проблему «відповідальності за реагування» Ради Безпеки

ООН, адже саме вона покликана Статутом ООН (ст. 24 пункт 1) підтримувати міжнародний мир і безпеку [14, с. 15].

Питання необхідності реформування Ради Безпеки ООН почали широко обговорювати з кінця ХХ ст. На наш погляд, це пов'язано з тим, що сучасні виклики міжнародному миру та безпеці, зокрема міжнародний тероризм, розповсюдження ядерної зброї, світова фінансова криза тощо, настільки масштабні та транснаціональні, що їх усунення однією державою або коаліцією держав видається неможливим. Необхідність реформи Ради Безпеки ООН визнається всіма державами-членами ООН та є необхідною передумовою відродження системи колективної безпеки. Втім, реалізація проектів і пропозицій з реформування даного органу, висунених різними державами або групами держав, їх ученими та політичними діячами, вироблення єдиної концепції реформи уявляється сьогодні малоімовірною через суперечності між державами з різних аспектів реформи і відсутність згоди постійних членів Ради Безпеки щодо кандидатур держав, які претендують на додаткові постійні місця в Раді.

Однією з тенденцій розвитку сучасної міжнародної системи є інституціоналізація глобальної політики. Вона полягає в кількісному та якісному збільшенні багатосторонніх угод, глобальних і регіональних інституцій, режимів і мереж міжурядової політики та міжурядових зустрічей. Сьогодні необхідно враховувати той факт, що якщо світові релігії спиралися на регулювання на основі моралі, то сучасна міжнародно-правова ідеологія – на норми та інститути. Якщо «концерт» європейських монархій ХІХ ст. припускав наявність механізмів усного узгодження дій на тимчасовій основі (*ad hoc*), то Статут Ліги Націй встановлював певний формалізований у принципах і правилах механізм регулювання міжнародних відносин, що остаточно оформився в Статуті ООН. Цей комплекс у своєму розвитку далекий від того, щоб бути глобальним управлінням з потужними юридичними повноваженнями та правом примусу. Однак він значно більший, ніж проста система обмеженої міжурядової кооперації.

Незважаючи на інституціоналізацію глобальної політики, в 1990-х і 2000-х рр. ООН виявилася нездатною запобігти низці кровопролитних конфліктів. На початку другого десятиріччя ХХІ ст. низка військових переворотів на півночі Африки й анексія Криму Російською Федерацією у 2014 р. загострили фундаментальне питання про причини недостатньої ефективності ООН як органу глобального управління. Тож, необхідно брати до уваги критичну позицію вчених і політиків стосовно ООН. Вона ґрунтується на тому, що ця організація ніколи не була і сьогодні не стала ефективним інструментом вирішення нагальних проблем людства. Доводиться констатувати той факт, що біполярний та однополярний світовий устрій не дали можливості ООН запобігати локальним конфліктам, гарантувати нерозповсюдження ядерної зброї, поширювати демократію, вирішувати питання боротьби з бідністю та забезпечення стабільного розвитку учасників міжнародної системи.

Захисники ООН стверджують, що, в цілому, ООН має перспективи і може бути реформована. Критики своєю чергою вважають, що за організацією можуть

залишитися функції гаранта глобальної стабільності, безпеки та миру між великим державами, а також функції з боротьби з бідністю, голодом і пандеміями. В такому випадку основні надії щодо глобального управління покладаються на «Групу семи». Втім, як видається, «Група семи» зможе виконувати приписувані їй функції тільки в разі формалізації її структури та розширення її кількісного складу, принаймні за рахунок включення до її лав КНР. З приєднанням КНР до «Групи семи» вона остаточно може здобути контури неформального інституту глобального регулювання. З урахуванням зростання ролі «Групи двадцяти» у вирішенні глобальної фінансової кризи «Групи семи» та «Групи двадцяти» доведеться знайти взаємоприйнятний варіант розподілу повноважень в інтересах зміцнення міжнародної стабільності. На НАТО припадатимуть функції регулювання світових військово-політичних питань.

Сьогодні стає очевидною криза міжнародного права, правового регулювання міжнародних відносин і легітимності ООН. У системі міжнародного права констатується дисбаланс через неухильно зростаючий вплив світових держав та зміну позиції щодо національного суверенітету, причому діяльність ООН не відповідає цим змінам. У багатьох регіонах світу безперервно відбуваються конфлікти і терористичні акти. Подекуди застосовується хімічна зброя і відбуваються випробовування ядерної зброї. Водночас авторитет і ефективність роботи ООН також піддаються серйозним сумнівам, пов'язаним із запізненням програм надання гуманітарної допомоги та неефективністю миротворчих сил.

На сьогодні Статут ООН – це єдиний в історії правовий міжнародний акт, який є зобов'язуючим для всіх держав світу. Статут є еталоном, який повинні наслідувати всі конститутивні акти створених після створення ООН організацій – міжурядових і неурядових. На його принципи посиляються всі найважливіші міжнародно-правові документи, хоча його тлумачення нерідко буває різним. У ньому закладені основи розвитку системи колективної безпеки, проголошені демократичні ідеали цивілізованого світу. Принципи Статуту, сформульовані в середині ХХ ст., і донині не втратили своєї значущості та актуальності. Вони містять усі можливості, необхідні для подальшого прогресивного розвитку міжнародного права, принципів і норм міжнародної поведінки. Однак принципи ООН, констатуємо, не виконуються і мають більше декларативний характер.

Сьогодні, аналізуючи Статут ООН, необхідно враховувати той факт, що політична картина світу після створення ООН кардинально змінилася. Якщо на момент заснування з 51 держави-засновника тільки 4 були державами Африки і 8 – Азії, то згодом в ООН вступили практично всі африканські та азійські держави. Докорінно змінилася і розстановка сил: на світову арену вийшли держави, чиє економічне і технологічне зростання впливає на стан найважливіших глобальних проблем. Деколонізація зумовила виникнення багатьох нових периферійних держав і регіональних організацій, що вплинуло на подальшу еволюцію системи міжнародних відносин. Згодом інтенсифікації процесу глобальних політичних трансформацій сприяв розпад біполярної системи міжнародних відносин і крах соціалізму. Динамічний розвиток

міжнародної системи актуалізував реформування ООН відповідно до вимог часу.

Дедалі вагомішими стають міжнародні недержавні організації (МНДО) як суб'єкти міжнародної політики, що не відповідає їх формально-правовому статусу в системі ООН. Тому актуальною залишається реформа форм участі МНДО в системі ООН. Кожний суб'єкт міжнародної політики – МНДО, приватний сектор і держави-члени ООН – має принципово визначити власне ставлення до ролі та функцій недержавних організацій (наприклад, на Генеральній Асамблеї ООН, на глобальному форумі МНДО та на зустрічі представників приватного сектора). Після цього такі організації повинні дійти згоди між собою щодо визначення окремих суб'єктів, які працюють в системі ООН.

Одним із головних дискусійних питань у контексті реформування ООН залишається ліквідація права вето для постійних членів Ради Безпеки ООН. Принцип одноголосності членів РБ обґрунтовується недопущенням ядерної війни серед держав-лідерів, що мають ядерний потенціал. Деякі країни, що розвиваються, одночасно із загальною вимогою перегляду Статуту, особливо наголошують на необхідності скасування або перегляду права вето, що не прийнятно для інших членів ООН.

Для того, щоб ООН відповідала вимогам сучасності та змогла існувати в майбутньому, необхідно внести до її Статуту нові принципи, адаптовані до нових реалій світової спільноти. Вважаємо, що в першу чергу для цього доцільно розширити склад постійних членів Ради Безпеки за рахунок держав, за основними параметрами рівних нині великим державам і здатних завдяки займаному ними положенню в сучасних умовах нести особливу відповідальність за долю світу. Найбільш імовірним у цьому зв'язку, на наш погляд, є включення до складу РБ ООН Німеччини, Японії, Індії, Бразилії, Нігерії, представників Африки, Латинської Америки. При цьому видається логічним наділення їх всіма повноваженнями та зобов'язаннями, які мають нинішні постійні члени Ради Безпеки ООН, тобто і в розширеному складі цей орган може відігравати ту саму роль.

Реформування Ради Безпеки ООН є необхідною умовою відродження системи колективної безпеки, але реалізація проектів і пропозицій з такого реформування, висунутих різними державами або групами держав, їх ученими та політичними діячами, вироблення єдиної концепції реформи видається малоймовірною через суперечності щодо різних аспектів реформи і незгоди постійних членів Ради Безпеки щодо можливих кандидатур держав, які претендують на додаткові постійні місця в Раді.

Разом з реформою РБ неминуче постає й питання реформування принципу миротворчої діяльності ООН. До середини 1990-х рр. ознаки кризи миротворчої діяльності ООН стали явними, і міжнародне співтовариство почало шукати шляхи і методи виходу з цієї кризи. Проблема кризи миротворчості ООН глибша, ніж здається на перший погляд. Вона полягає не тільки в недоліках самої системи кризового реагування, а й у слабкості міжнародно-правового регулювання в цілому. Накладення санкцій, у тому числі на думку критиків

жорсткої позиції США, на цьому тлі залишається корисним інструментом реагування на кризи, навіть з огляду на уповільненість його дії.

Використані джерела та література:

1. Федоров В.Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке. – М.: Логос, 2007. – 906 с.
2. Фесенко М. ООН як інституційна основа нового міжнародного порядку // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. – Ч. 1. – С. 4-7.
3. Kennedy P. The Parliament of Man: The United Nations and the Quest for World Government. – London: Allen Lane, 2006.
4. Устав ООН от 26 июня 1945 г. / Сборник документов «Международное публичное право». – Т. 1. – М.: Издательство «БЕК», 1996.
5. Акаев А. Думая о будущем с оптимизмом. Размышления о внешней политике и мироустройстве. – М.: Международные отношения, 2004. – 405 с.
6. Фесенко М.В. Проблеми та перспективи формування нового міжнародного порядку в умовах нестаціонарності // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 120, Ч. I. – С. 113-127.
7. Annan K. We the Peoples – The Role of the United Nations in the 21st Century // U.N. official website. – 3.04.2000. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/News/Press/docs/2000/20000403.ga9704.doc.html>
8. Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1985. – 312 с.
9. «Наше общее будущее. Доклад международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР)». – М.: Прогресс, 1989. – 372 с.
10. Шаклеина Т. Великие державы и региональные подсистемы // Международные процессы. – 2011. – Т. 9, № 2(26). – Май-август. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/twenty-sixth/004.htm>
11. Иноземцев В.Л., Карганов С.А. О мировом порядке XXI века / Полит. Ру. – 14 февраля 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://polit.ru/article/2005/02/14/world/>
12. Білоусова Н.Б., Бондарчук Б. Організація Об'єднаних Націй: перспективи еволюції // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Вип. 90, Ч. II. – С. 144-147.
13. Шпакович О.М. Реформування та зміна повноважень основних органів ООН: пошук та розробка нових альтернативних проектів // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2011. – Вип. 96, Ч. I. – С. 40-45.
14. Скороход Ю.С. Проблема реформування Ради безпеки ООН: позиція України // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2005. – Вип. 53, Ч. 1. – С. 14-17.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Васильєв Олександр Аркадійович, доктор технічних наук, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Вонсович Олександр Сергійович, кандидат політичних наук, доцент кафедри ПрАТ «Українсько-Польський вищий навчальний заклад «Центрально-Європейський університет».

Годлюк Альона Миколаївна, кандидат політичних наук, науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Добровольська Ангеліна Борисівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Кривонос Роман Анатолійович, кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Мирончук Анатолій Святославович, кандидат історичних наук, начальник відділу міжнародних зв'язків Національної академії наук України.

Мирончук Олена Аркадіївна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Мітрофанова Оксана Олександрівна, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Нагнибіда Ольга Олександрівна, аспірантка кафедри всесвітньої історії факультету історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова.

Пугачова-Лакішик Дар'я Володимирівна, кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Сацький Павло Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Тодоров Ігор Ярославович, доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, Ужгородський національний університет.

Толстов Сергій Валеріанович, кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Фесенко Микола Васильович, доктор політичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Фомін Сергій Сергійович, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Цапко Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу історії сучасних незалежних держав Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Чекаленко Людмила Дмитрівна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньої політики і дипломатії Дипломатичної академії України при МЗС України.

Наукове видання

**СТРАТЕГІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ
ПРОВІДНИХ МІЖНАРОДНИХ АКТОРІВ**

Відповідальний редактор:
Мітрофанова О.О.

Редактор:
Перга Т.Ю.